

KIITOKSET

Haluan kiittää ohjaajaani Kaisa Launosta asiantuntevasta ja kannustavasta ohjauksesta, joka mahdollisti tämän työn valmistumisen.

Haluan kiittää myös OIVA-hankkeen projektipäällikkö Kaisa Martikaista, tutkija Katja Vuotia ja suunnittelija Katja Burakoffia, jotka perehdyttivät minut OIVA-hankkeeseen sekä antoivat idean ja alkusysäyksen tutkimukselleni. Erityisesti kiitän Katja Vuotia myös siitä tuesta, jota sain häneltä niin pienissä kuin suurissa ongelmissa koko tutkimukseni ajan.

Erityiskiitokset myös kaikille tutkimuksessa mukana olleille hoitajille. Ilman heitä tätä työtä ei olisi syntynyt.

Kiitän lisäksi myös kaikkia läheisiäni, jotka ovat tukeneet ja kannustaneet minua tutkimukseni kaikissa vaiheissa.

**VAIKEIMMIN KEHITYSVAMMAISTEN IHMISTEN JA
TYÖNTEKIJÖIDEN VÄLINEN VUOROVAIKUTUS:**
Työntekijöiden suhtautumistapojen ja työkäytäntöjen muuttuminen OIVA-
hankkeen aikana.

Liisa Alapuranen
Logopedian pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2009
Helsingin yliopisto
Puhetieteiden laitos

HELSINGIN YLIOPISTO - HELSINGFORS UNIVERSITET - UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Käyttäytymistieteellinen tiedekunta		Laitos - Institution - Department Puhetieteiden laitos	
Tekijä - Författare - Author Liisa Alapuranen			
Työn nimi - Arbetets titel - Title Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten ja työntekijöiden välinen vuorovaikutus: Työntekijöiden suhtautumistapojen ja työkäytäntöjen muuttuminen OIVA-hankkeen aikana.			
Oppiaine - Läroämne - Subject Logopedia			
Työn laji ja ohjaaja(t) - Arbetets art och handledare - Level and instructor Pro gradu -tutkielma, ohjaaja: Kaisa Launonen		Aika - Datum - Month and year Toukokuu 2009	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 72+ liitteet 33
Tiivistelmä - Referat - Abstract <p>Tavoitteet. Suurin osa kehityksellisesti vaikeimmin vammaisista ihmisistä toimii koko elämänsä vuorovaikutuksen varhaisimpien keinojen varassa ja he tarvitsevat kommunikointinsa tueksi puhetta tukevia ja korvaavia keinoja. Heidän ilmaisunsa onnistuminen riippuu lähes aina ympäristön tulkinnasta. Lähi-ihmisten vuorovaikutukseen ja kommunikointiin liittyvät tiedot, taidot ja asenteet vaikuttavat siihen, millaisia vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikointimahdollisuudet ovat. Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten sosiaalinen lähipiiri on usein melko pieni ja koostuu lähinnä perheenjäsenistä ja hoitavasta henkilökunnasta. On havaittu, että useat kehitysvammaisten ihmisten parissa työskentelevät henkilöt eivät hallitse puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja, vaan tarvitsevat ohjausta kommunikoinnin tukemiseen. Kehitysvammaliiton OIVA - Osallisuuteen vuorovaikutusaloitteilla-hankkeen tavoitteena oli edistää vaikeimmin kehitysvammaisten aikuisten vuorovaikutusta ja kommunikointia arjessa yhdessä lähihenkilöiden kanssa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, muuttuivatko Kehitysvammaliiton OIVA-hankkeessa mukana olleiden työntekijöiden suhtautumistavat ja työkäytännöt, jotka liittyvät vuorovaikutukseen vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa, hankkeen aikana. Tarkoitus oli myös tarkastella, miten nämä mahdolliset muutokset näkyivät työntekijöiden suhtautumistavoissa ja työkäytännöissä.</p> <p>Menetelmä. Tutkimus toteutettiin haastattelemalla kuutta OIVA-hankkeeseen osallistunutta työntekijää. Aineistoon kuuluivat lisäksi tutkittavien hanketta ennen, hankkeen päätyttyä ja puoli vuotta hankkeen jälkeen täyttämät itsearviointilomakkeet, jotka sisälsivät strukturoituja kysymyksiä ja avokysymyksiä. Aineistoa analysoitiin laadullisia menetelmiä käyttäen teemoitellen sitä haastatteluvastausten mukaisiin aihealueisiin.</p> <p>Tulokset ja johtopäätökset. Tulokset antoivat viitettä siitä, että kehitysvamma-alan työntekijöiden suhtautumistapoihin ja työkäytäntöihin, jotka koskevat vuorovaikutusta vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa, on mahdollista vaikuttaa suunnitelluilla kehittämis- ja koulutushankkeilla. OIVA-hankkeen jälkeen tutkittavien suhtautumistavoissa oli nähtävissä kolmenlaisia muutoksia. Tutkittavat olivat alkaneet luottaa yhä enemmän kehitysvammaisten kumppanien mielipiteisiin, sitoutua vuorovaikutukseen ja miettiä työnsä skeemaa. Myös työkäytännöissä oli tapahtunut muutoksia. Tutkittavat olivat oppineet tulkitsemaan kehitysvammaisten kumppanien ilmaisuja, olemaan kärsivällisempiä vuorovaikutustilanteissa sekä miettimään yhteistä kieltä heidän ja kehitysvammaisten kumppaneiden välille. Jatkossa olisi tärkeää miettiä, miten OIVA-hankkeessa saatuja tuloksia voidaan levittää yhä laajemmin uusiin yhteisöihin.</p>			
Avainsanat - Nyckelord - Keywords Varhainen vuorovaikutus, vuorovaikutuksen tukeminen, vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset, työntekijä, kehittämishanke			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellisen tiedekunnan kirjasto			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

HELSINGIN YLIOPISTO - HELSINGFORS UNIVERSITET - UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Faculty of Behavioural Sciences		Laitos - Institution - Department Department of Speech Sciences	
Tekijä - Författare - Author Liisa Alapuranen			
Työn nimi - Arbetets titel - Title Interaction between individuals with profound intellectual disabilities and staff members: The change of staff members' perspectives and work practises during the OIVA project.			
Oppiaine - Läroämne - Subject Logopedics			
Työn laji ja ohjaaja(t) - Arbetets art och handledare - Level and instructor Master's thesis, Instructor: Kaisa Launonen		Aika - Datum - Month and year May 2009	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 72 + appendixes 33
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p>The aim of the study. Most people with profound intellectual disabilities communicate throughout their whole life using the earliest means of communication. They need augmentative and alternative communication (AAC) means to support their communication with other people. Usually the functionality of their communication relies on their communication partner's interpretations. Their partners' knowledge, skills and attitudes concerning communication and interaction have an effect on their communication possibilities. The surrounding community of individuals with profound intellectual disabilities is usually quite small and consists mainly of their family and staff members. It has been noticed that many of the staff members working with individuals with profound intellectual disabilities do not know how to use AAC and they need guidance to support the communication. The aim of the OIVA - osallisuuteen vuorovaikutusaloitteilla project by Kehitysvammaliitto was to promote interaction and communication between people with profound intellectual disabilities and their surrounding community. The aim of this study was to find out if staff's perspectives and work practises changed during the OIVA project. The aim was also to find out how these changes appeared on staff's perspectives and work practises.</p> <p>Method. Six staff members were interviewed using semi-structured theme interview. Data included also staff members' self evaluation questionnaires which were collected at the beginning, in the end and six months after the OIVA project. The self evaluation questionnaires included both structured and open questions. The data were analysed by means of qualitative methods, grouping the answers into themes.</p> <p>Results and conclusions. The results show that planned training may have an effect on perspectives and work practises of staff members who work with intellectually disabled people. After OIVA project the staff members described three new perspectives. Firstly, training had made them more confident towards the opinions of the people with profound intellectual disabilities. Secondly, staff had realised that they have to commit to communication. Thirdly, they had started to think about their essence of work. Also staff members' work practises had changed. They had learned to interpret the individuals with profound intellectual disabilities and to be more patient. They had also started to think the ways to express themselves and how individuals with profound intellectual disabilities could express themselves. In future it would be important to consider how could the results gained in OIVA project be spread wider to new communities.</p>			
Avainsanat - Nyckelord - Keywords Early interaction, supporting the interaction, people with profound intellectual disabilities, staff member, development project			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited The Library of the Faculty of Behavioural Sciences			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

1. JOHDANTO	1
2. VAIKEIMMIN KEHITYSVAMMAISTEN IHMISTEN VUOROVAIKUTUS, KOMMUNIKOINTI JA KIELI	2
2.1 Vuorovaikutuksen, kommunikoinnin ja kielen piirteitä	3
2.2 Monivammaisuus vuorovaikutuksen kehityksen haasteena	5
2.3 Kognitio kielen kehityksen edellytyksenä	6
3. TASA-ARVOINEN VUOROVAIKUTUS	7
3.1 Varhainen vuorovaikutus	7
3.2 Varhaiset kommunikaatiokeinot	10
3.3 Vuorovaikutuksen tukeminen	13
4. TYÖNTEKIJÄNÄ VAMMAISTYÖSSÄ	16
4.1 Vammaistyön sisältö	16
4.2 Ammatinvalintaa ohjaavat tekijät ja koulutus	19
4.3 Työntekijän ja asiakkaan suhde	20
5. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TAVOITTEET	22
6. AINEISTO JA MENETELMÄT	23
6.1 Tutkittavat	23
6.2 Kehitysvammaliiton OIVA-hanke	27
6.3 Aineiston keruu ja analysointi	28
6.4 Haastatteluesimerkeissä käytetyt merkinnät	32
7. TULOKSET	33
7.1 Työntekijöiden suhtautumistavat	33
7.2 Työntekijöiden työkäytännöt	38
7.3 Hankkeen toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä	44
7.4 Työntekijöiden mielteitä tulevaisuudesta	47
8. POHDINTA	50
8.1 Hoitajien suhtautumistapojen muutokset	50
8.2 Hoitajien työkäytäntöjen muutokset	54
8.3 Muutokset ja hankkeen onnistumisen mahdollistaneet tekijät	58
8.4 Metodien pohdinta	61
8.5 Jatkotutkimusaiheet ja kliinisiä sovelluksia	65
LÄHTEET	68

Liite 1. Haastattelukysymykset

Liite 2. Ennen hanketta jaettu työntekijöiden itsearviointilomake (alkukartoitus).

Liite 3. Hankkeen jälkeen jaettu työntekijöiden itsearviointilomake (loppukartoitus).

Liite 4. Puoli vuotta hankkeen päätyttyä jaettu työntekijöiden itsearviointilomake (seurantakartoitus).

Liite 5. Itsearviointilomakkeiden vastauksista koostetut taulukot.

1. JOHDANTO

Suomessa elää noin 30 000 kehitysvammaista ihmistä (Kaski, Manninen, Mölsä & Pihko, 2003). Aikuistumisen myötä heistä useimmat muuttavat tavalliseen tapaan pois vanhempiensa luota (Launonen, 2003). Monet kehitysvammaisista aikuisista asuvat kehitysvammalaitoksessa. Valtaosalla heistä on jonkinasteinen kielen tai kommunikoinnin ongelma. Mitä vaikeammin kehitysvammainen ihminen on ja mitä niukemmat kommunikointitaidot ovat, sitä suuremmaksi kommunikoinnin ongelmat muodostuvat. Vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset eivät kykene ilmaisemaan itseään puhumalla vaan toimivat usein kaikkein varhaisimpien, tiedostamattomien vuorovaikutuskeinojen kuten ilmeiden, eleiden ja symboleiden varassa (Launonen, 2007, 82). Heidän ilmaisujensa onnistuminen riippuu lähes aina vahvasti ympäristön ihmisten valmiuksista. Toimiva ja tasa-arvoinen vuorovaikutus ja kommunikointi heidän kanssaan edellyttääkin kommunikointikumppaneilta herkkyyttä tunnistaa hyvin pieniä kommunikointialoitteita sekä kykyä reagoida niihin.

Toimivan ja tasa-arvoisen vuorovaikutussuhteen perustana on, että kummankin osapuolen on mahdollista vaikuttaa kommunikoinnin etenemiseen (McNaughton & Light, 1989). Molemmilla osapuolilla on tärkeä rooli vuorovaikutuksen syntymisessä ja ylläpitämisessä, ja he toimivat vuorotellen sekä aloitteentekijän että vastaanottajan rooleissa (Launonen, 2007, 138). Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten sosiaalinen lähipiiri on usein melko pieni ja koostuu lähinnä perheenjäsenistä ja hoitavasta henkilökunnasta. Näiden lähi-ihmisten vuorovaikutukseen ja kommunikointiin liittyvät tiedot, taidot ja asenteet vaikuttavat siihen, millaisia vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikointimahdollisuudet ovat ja millä tavalla vammaisella ihmisellä on mahdollisuus osallistua ympäristönsä toimintaan.

Opetushallituksen vuonna 2001 hyväksymän sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon mukaan sosiaali- ja terveysalan koulutusta ja työtä ohjaavat ihmisarvon kunnioittaminen, itsemääräämisoikeus ja tasa-arvoisuus. Kehitysvammatyössä tämä tarkoittaa, että opiskelijan tulisi vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen tasa-arvoisen vuorovaikutuk-

sen mahdollistamiseksi hallita puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointimenetelmiä sekä huomioida sanallisen viestinnän lisäksi myös sanaton viestintä kuten ilmeet ja eleet. On kuitenkin havaittu, että useat kehitysvammaisten ihmisten parissa työskentelevät henkilöt eivät hallitse puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja vaan tarvitsevat ohjausta kommunikoinnin tukemiseen (Bradshaw, 2001, McConkey, Morris & Purcell, 1999, Purcell, McConkey & Morris, 2000). Kehitysvammaliiton OIVA - Osallisuuteen vuorovaikutusaloitteilla – hankkeen tavoitteena oli edistää vaikeimmin kehitysvammaisten aikuisten vuorovaikutusta ja kommunikointia arjessa yhdessä lähihenkilöiden kanssa.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, muuttuivatko Kehitysvammaliiton OIVA-hankeessa mukana olleiden työntekijöiden sellaiset suhtautumistavat ja työkäytännöt, jotka koskevat heidän vuorovaikutustaan vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa. Tarkoitus on myös tarkastella, miten nämä mahdolliset muutokset näkyivät työntekijöiden suhtautumistavoissa ja työkäytännöissä. Lisäksi tarkoituksena on pohtia, mitkä tekijät vaikuttivat työntekijöiden mielestä suhtautumistapojen ja työkäytäntöjen mahdollisiin muutoksiin ja OIVA-hankkeen toteutumiseen.

2. VAIKEIMMIN KEHITYSVAMMAISTEN IHMISTEN VUOROVAIKUTUS, KOMMUNIKOINTI JA KIELI

Maailman terveysjärjestö, WHO luokittelee kehitysvammaisuuden älykkyystesteillä saatavan älykkyydosamäärän (ÄO) mukaan neljään luokkaan, joita suomalaisessakin kehitysvammahuollossa yhä käytetään yleisesti: lievään (ÄO n.50–70), keskiasteiseen (ÄO n.35–49), vaikeaan (ÄO n.20–34) sekä syvään (ÄO alle 20) kehitysvammaisuuteen. Kehitysvammaisuuteen liittyen puhutaan usein myös ”heikkolahjaisista” ihmisistä, joiden testeillä mitattu ÄO on 71–85 (Launonen, 2003). Heitä ei Suomessa katsota virallisesti kehitysvammaisiksi, mutta monet heistä käyttävät kehitysvammalain määrittelemiä erityishuollon palveluita jossain elämänsä vaiheessa. Uudemmissa kehitysvammaisuuden määritelmässä älykkyydosamäärää tärkeämpänä pidetään kuitenkin yksilöl-

listen taitojen monipuolista arviointia, esimerkiksi mitä yksittäinen henkilö osaa ja mikä ovat hänen vahvat alueensa sekä toisaalta kehityksen esteet. Yhdysvaltalainen järjestö American Association of Mental Retardation on määritellyt kehitysvammaisuuden seuraavasti (Kehitysvammaisuus 1995, ks. myös Kaski ym., 2001):

”Kehitysvammaisuus (Mental Retardation) tarkoittaa tämänhetkisen toimintakyvyn huomattavaa rajoitusta. Tilalle on ominaista merkittävästi keskimääräistä heikompi älyllinen suoriutuskyky (ÄO alle 70–75), johon samanaikaisesti liittyy rajoituksia kahdessa tai useammassa seuraavista adaptiivisten taitojen yksilöllisesti sovellettavista osa-alueista: kommunikaatio, itsestä huolehtiminen, kotona asuminen, sosiaaliset taidot, yhteistyössä toimiminen, itsehallinta, terveys ja turvallisuus, toiminnallinen oppimiskyky, vapaa-aika ja työ. kehitysvammaisuus tulee ilmi ennen 18 vuoden ikää.”

Kun normaalisti puhuva ihminen ja vaikeimmin eli syvästi tai vaikeasti kehitysvammaisen ihminen kommunikoivat, ovat kommunikointiprosessit hyvin erilaisia verrattuna kahden normaalisti puhuvan ihmisen kommunikointiprosesseihin (von Tetzchner & Martinsen, 1999). Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten vuorovaikutustaidot kehittyvät hyvin hitaasti, ja vielä aikuisenakin he toimivat vuorovaikutuksen varhaisimpien keinojen eli niin sanotun olemuskielen varassa, minkä vuoksi puhuvalla osapuolella on suuri vastuu keskustelun etenemisestä (Launonen, 2007, 81–83).

2.1 Vuorovaikutuksen, kommunikoinnin ja kielen piirteitä

Vaikeimmin kehitysvammaisilla ihmisillä on yhtäläinen perustuslaillinen oikeus olla kontaktissa ja vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa kuin muillakin ihmisillä (Launonen, 2007, 150). Puheen ongelmat ovat kuitenkin kehitysvammaisilla ihmisillä erittäin tavallisia, ja kielelliset taidot ovat useasti heidän heikoimmin kehittyviä osa-alueitaan (Kaski ym., 2001).

Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten käsitys maailmasta ja heidän omasta suhteestaan siihen on usein jäsentymätön (Launonen, 2007, 81–83). Heiltä puuttuvat usein riittävät edellytykset aktiiviseen toimintaan, jonka vuoksi yhteyden syntyminen riippuu suuresti vuorovaikutuskumppanista. Usein vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset oppivat jäsentämään tutut tilanteet sen verran, että he reagoivat muutoksiin esimerkiksi säp-

sähtämällä tai jännittymällä (Matero, 2004). Yleensä he oppivat tunnistamaan tutut ihmiset ja reagoivat esimerkiksi eri tavoin tutun ja vieraan puheeseen (Launonen, 2003). He saattavat oppia tunnistamaan oman nimensä ja joitakin tuttuja fraaseja, mutta muuten puheilmaisun ymmärtäminen on vähäistä. Ympäristön jäsentämistä pyritään usein vahvistamaan esimerkiksi tutuissa tilanteissa käytettävien, tilannetta edeltävien ennakkoivien merkkien, kuten toistuvien kuulo-, näkö- tai tuntoaistimusten, esine- tai kuvasymbolien avulla (von Tetzchner & Martinsen, 1999).

Vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset ilmaisevat tunnetilojaan, tarpeitaan ja valintojaan eri tavoin (Porter ym., 2001). Ilmaisun keinoja voivat olla esimerkiksi ääntely (itku ja sen sävyt, hyväntuulinen ääntely, kontaktiääntely ja nauru), katse (katsekontakti, katseen suunta), fyysinen rentoutuneisuus tai jännittyneisyys sekä yleinen aktiivisuus tai passiivisuus. Ilmaisukeinona voivat toimia myös yksinkertaiset eleet kuten kädellä osoittaminen tai kurkottaminen sekä graafisten tai kosketeltavien merkkien kuten kuvien ja esineiden käyttö (Launonen, 2003). Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten puheilmaisu on yleensä hyvin niukkaa tai sitä ei ole lainkaan (von Tetzchner & Jensen, 1999). Jotkut heistä oppivat ilmaisemaan itseään lyhyillä, fraasimaisilla ilmaisuilla (Launonen, 2003).

Puhekykynsä vähäisyyden vuoksi useimmat vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset kuuluvat puhetta korvaavien keinojen käyttäjinä korvaavan kielen ryhmään (von Tetzchner & Martinsen, 1999), mikä tarkoittaa sitä, että puhetta korvaavasta viestintämuodosta tulee heille sellainen kieli, jota he käyttävät koko elämänsä ja jota myös muiden ihmisten tarvitsee käyttää vuorovaikutuksessa heidän kanssaan. Puhetta korvaava viestintämuoto, joka useilla vaikeimmin kehitysvammaisilla ihmisillä on varhaista olemuskieltä, tulee nähdä ikään kuin heidän äidinkielenään (Launonen, 2007, 83).

2.2 Monivammaisuus vuorovaikutuksen kehityksen haasteena

Kehitysvamman syynä on usein perintötekijöissä oleva tai muu varhainen vaurio (Kaski ym., 2001). Tämän vuoksi se vaikuttaa kehittyvään yksilöön monin tavoin ja aiheuttaa usein lisävammoja, joista tavallisimpia ovat sosiaalihalituksen vuoden 1990 tilastojen mukaan puhevammat (44,3 %), psyykkiset sairaudet (30,5 %), näkövammat (26,5 %), liikuntavammat (24,4 %), kouristuskohtaukset (19,3 %), kuulovammat (4,9 %) sekä muut vammat tai sairaudet (30,5 %). Vain 18,9 prosentilla ei näiden tilastojen mukaan ole lisävammoja. Kehitysvammaisuus ei siis ole yhtenäinen vammadiagnosi eikä kieli- tai puhehäiriödiagnosi, eikä kehitysvammaisella ihmisellä välttämättä ole lainkaan kielen ja puheen erityisvaikeutta (Launonen, 2003). Kielen kehitys ja piirteet vaihtelevat sekä yksilöllisesti että kehitysvammaisuuden syyn mukaan. Mitä vaikeammin älyllisesti kehitysvammaisen ihminen on, sitä suurempi mahdollisuus hänellä on lisävammoihin (Ikonen & Höylä, 1999). Lääketieteessä ei käytetä yleistermiä monivammaisuus, vaan puhutaan lisävammoista, joita voivat olla esimerkiksi liikuntavammat, puhevammat, autismi ja aistivammat (ks. esim. Kaski ym., 2001, Räisänen, 2007).

Kehitysvammaisten ihmisten on muita vaikeampi kompensoida lisävammojen aiheuttamia ongelmia, jolloin nämä vaikeudet vaikuttavat heihin suhteellisesti enemmän kuin muihin (Launonen, 2007, 95). Lisävammat voivat aiheuttaa myös toissijaisia häiriöitä alkuperäisen heikkouden lisäksi. Jos esimerkiksi hyvin hitaasti kehittyvällä lapsella on liikuntavamma ja vaikeita aistivammoja, voi olla vaikea tunnistaa, mikä on hänen kehityksensä ensisijainen haitta.

Varhainen laaja-alainen vaurio vaikuttaa usein aisti- ja liikuntatoiminnoista vastaavien rakenteiden lisäksi myös tiedon käsittelystä ja varastoinnista vastaaviin keskushermoston osiin (Launonen, 2007, 95). Kehitysvammaisille ihmisille erityisen ongelmallisia oppimistapahtuman vaiheita ovat vireytyminen, tarkkaavaisuus, tiedon syöttö ja tiedon taltiointi sekä toimintastrategiat taltiointivaiheessa (Ikonen & Höylä, 1999). Nämä ongelmat voivat johtaa siihen, että ympäristöstä aistien avulla välittyvät havainnot eivät jäsenny tai varastoidu ihmisten muistiin tietona. Jos tieto ei varastoidu ihmisen muistiin, hänelle ei kehity muistikuvia, joiden varaan rakentaa odotuksia. Tällöin jokainen tilanne

on ihmiselle kuin uusi, mikä voi olla hyvin rasittavaa ja ilmetä autistiselta vaikuttavana käytöksenä. Jos ympäristö ja sen tapahtumat taas eivät jäsenny, ei ihminen myöskään suuntaa huomiotaan niihin (Launonen, 2007, 95–97). Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten käytöksessä onkin usein havaittavissa autistisia piirteitä, esimerkiksi vuorovai-
kus toisten ihmisten kanssa on puutteellista eivätkä he saata reagoida esimerkiksi pu-
heeseen tai ottaa lainkaan katsekontaktia (Kaski ym., 2001).

Usein on vaikea selvittää vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten aistien toimintaa ja määrittää, onko jonkin aistin käytön heikkouden taustalla aistivamma vai kyvyttömyys hahmottaa ärsykeitä mielekkäänä (Launonen, 2007, 95). Vaikeaan kehitysvammaan liittyvät ongelmat ovat kuitenkin yleensä laaja-alaisempia kuin autismissa ja sisältävät kontaktivaikeuden lisäksi muiden kehityksen osa-alueiden heikkoutta (Vig ym., 1999). Yleensä vaikeimmin kehitysvammaisia ihmisiä ei määritellä autistisiksi vaan puhutaan autismin kaltaisesta tilasta tai epätyypillisestä autismita (Launonen, 2007, 96).

2.3 Kognitio kielen kehityksen edellytyksenä

Kielen ja kommunikoinnin omaksumista voidaan tarkastella erilaisista teoreettisista lähtökohdista (Lyytinen, 2001). Biologista kypsymistä ja oppimista painottavat kuvauk-
set eivät riitä yksinään selittämään kielen oppimista. Kielen kehityksen vaatimien var-
haisten kognitiivisten edellytysten tarkastelussa käytetään usein Piaget'n kuvausta sen-
somotorisen kauden kehityksestä (Piaget & Inhelder, 1977). Hänen mukaansa kognitii-
vinen kehitys on mahdollista ilman kieltä, mutta kielen omaksuminen on sidoksissa
kognitiiviseen kehitykseen yleensä. Sensomotorisen teorian mukaan lapsi muodostaa
ensimmäisen 18 elinkuukauden aikana kognitiiviset rakenteet, jotka ohjaavat hänen
myöhempää havainnointiaan ja älyllistä kehitystään. Lapsi tutkii ympäristöään, ja saa-
miensa aisti- ja liikekokemusten avulla hänelle hahmottuu kuva todellisuudesta. Kogni-
tiivisessa tarkastelussa lapsi nähdään siis aktiivisena oppijana, joka rakentaa itse käsi-
tyksensä kielestä ja ympäröivästä maailmasta. Kognitiivisen tarkastelun mukaan kieli
voi alkaa kehittyä opettamisen ja sosiaalisen kanssakäymisen kautta vasta sensomotori-
sen kauden loppupuolella, noin 18–24 kuukauden iässä.

Kehitysvammaisten ihmisten kyky hankkia tietoa ympäristöstään sekä jäsentää ja järjestää sitä on puutteellinen (Launonen, 2003). Tämän vuoksi heidän on vaikea luoda kuvaa maailmasta, omasta suhteestaan siihen, sen esineistä, toiminnoista, tapahtumista ja niiden ominaisuuksista. Kehitysvammaisilla lapsilla sensomotorinen kausi kestää tavallisesti pidempään tai he saattavat toimia tämän kauden antamin edellytyksin koko elämänsä. Monien tutkijoiden mukaan sensomotorisen kauden ja kielen kehityksen välinen suhde ei ole niin vahva kuin Piaget teoriassaan esittää (esim. Lobato, Barrera & Feldman, 1981). Teoria ei esimerkiksi riitä selittämään vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikoinnista ja kielestä tehtyjä havaintoja, kuten sitä, että varhainen oppiminen voi toteutua dynaamisessa sosiaalisessa yhteydessä toiseen ihmiseen (Vygotski, 1978). Kognitiivisten teorioiden rinnalle tarvitaan lisäksi selitysmalleja, jotka ottavat huomioon ihmisen ja tämän ympäristön välisen vuorovaikutuksen toimivuuden ja sen vaikutukset kehitykseen (Launonen, 2003).

3. TASA-ARVOINEN VUOROVAIKUTUS

Vuorovaikutus voidaan määritellä laajasti viestin siirtämiseksi yksilöltä toiselle (Granlund & Olsson, 1994, 17). Tämän määritelmän mukaan siis kaikki, mitä yksilö tietoisesti tai tiedostamattaan tekee, voi välittää jonkin viestin, kunhan vain vastaanottaja tietoisesti tai tiedostamattaan vastaanottaa viestin ja tulkitsee sen. Toimiva ja tasa-arvoinen vuorovaikutus perustuu siihen, että molemmat osapuolet ylläpitävät kommunikointia sekä vaikuttavat sen etenemiseen ja toimivat näin vuorotellen sekä aloitteentekijän että vastaanottajan rooleissa (Launonen, 2007, 138, McNaughton & Light, 1989).

3.1 Varhainen vuorovaikutus

Ihmisten elämä ja heidän kokemuksensa omasta elämästään, siitä että he ovat olemassa, syntyvät vuorovaikutuksessa ympäristön ja toisten ihmisten kanssa (Launonen, 2007,

6). Vaikka tutkimukseni käsittelee vaikeimmin kehitysvammaisten aikuisten ja heidän kumppaniensa välistä vuorovaikutusta, on hyvä tuntee normaalisti kehittyvän lapsen ja hänen hoitajansa vuorovaikutuksen varhaisia piirteitä, sillä molempien vuorovaikutusparien varhaisessa vuorovaikutuksessa on nähtävissä samankaltaisuutta (Nind & Hewett, 2005, 40). Sekä pienet lapset että vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat taitavamman kumppanin tukea kehittyäkseen ja oppiakseen uutta. Vaikeimmin kehitysvammaisen aikuisen ja normaalisti kehittyvän lapsen varhaisia vuorovaikutustaitoja ei kuitenkaan voi aivan suoraan verrata toisiinsa, sillä vaikka ihmisen taidot olisivat hyvin vähäiset ja kehitys hidasta, aika ja elämäkokemukset vaikuttavat ihmisen käyttäytymiseen, ja vuosien kuluessa toistuneet kokemukset saavat vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen oppimaan asioita (Launonen, 2007, 79).

Vuorovaikutustaitojen kehittyminen alkaa heti syntymästä, ja jo pieni vauva toimii aktiivisessa vuorovaikutuksessa ympäristönsä ja sen ihmisten kanssa, kun vanhemmat vaistomaisesti tulkitsevat vastasyntyneen toimintaa ikään kuin se olisi tietoista. (Lyytinen, Eklund & Laakso, 2001). Vauvan rytmiin virittyneet aikuiset sovittavat käyttäytymistään vauvan mukaan ja vastaavat esimerkiksi lapsen pieniinkin ääntelyihin, katsekontaktiin ja ilmeisiin (Överlund, 1993). Varhaisen vuorovaikutuksen syntyminen ja jatkuminen riippuvat aikuisen toiminnasta (Launonen, 2007, 7). Kuitenkin myös vauva vaikuttaa jaettuun vuorovaikutusympäristöön ja vuorovaikutuksen laatuun temperamentillaan ja toiminnallaan. Lapsi alkaa jo varhain sopeuttaa omaa käyttäytymistä hoitavan aikuisen toimintaan. Toimintaa, jossa lapsi tulkitsee aikuista ja aikuinen lasta ja molemmat mukautuvat toistensa toimintaan, kutsutaan *keskinäiseksi virittäytymiseksi* (Stern, 1985).

Vanhempien vaistomaisesta käyttäytymisestä on löydetty piirteitä, jotka auttavat lapsen varhaisen kiintymyssuhteen muodostamista (Bowlby, 1972) Kiintymyssuhteella pyritään kuvaamaan lapsen ja häntä hoitavan aikuisen suhteen laatua. *Kiinnittymiskäyttäytymisellä* tarkoitetaan sitä, kun tuntiessaan olonsa epävarmaksi tai pelokkaaksi ihminen hakeutuu sellaisen ihmisen luo, jonka hän tuntee itseään kyvykkäämmäksi ja jonka avulla hän luulee selviytyvänsä vaikeasta tilanteesta paremmin kuin yksin. Kiinnittymisteorian mukaan varhaiset kiinnittymissuhteet luovat perustan minäkuvalle ja auttavat kehittämään sisäisiä työskentelymalleja, jotka ohjaavat päätöksiä ja suunnitelmia. Olete-

taan, että kehityksen kuluessa lapsi ensin sisäistää piirteet omasta ja hoivanantajan välistä suhteesta ja vasta sitten erottaa itsensä ja toisen tästä sisäistetyistä suhteista.

Kehityksen myötä vauva alkaa suuntautua yhä enemmän ympäristöönsä ja tutkia sitä esimerkiksi katseltaan kohdistamalla ja tavoittelemalla tiettyä asiaa (Launonen, 2007, 29). Lapsi tutkii joskus ympäristöään yksin, mutta usein hän päästää myös aikuisen kanssaan tutkimaan ja tulkitsemaan ympäristöä. Näin lapsi pystyy kehittyneempään toimintoon kuin ilman aikuisen tukea. Lapsi siis oppii kaikki älylliset toimintonsa ensin sosiaalisesti, yhteistoiminnassa aikuisen kanssa (Vygotski, 1982). Kun taito on riittävän vahva tällä tasolla, se voi sisäistyä lapsen omaksi taidoksi, jonka hän hallitsee itsenäisesti. Toimintojen, joista lapsi selviää aikuisen tuella mutta ei vielä itsekseen, sanotaan tapahtuvan hänen *lähikehityksen vyöhykkeellään*.

Kielellistä kehitystä tarkasteltaessa kieli jaetaan usein kolmeen eri päätekijään: *sisällöön, muotoon ja käyttöön* (Bloom & Lahey, 1978). Myös varhaisesta vuorovaikutuksesta voidaan löytää nämä samat ulottuvuudet (Granlund & Olsson, 1994, 19, Launonen, 2001). Vuorovaikutuksen *sisällöllä* tarkoitetaan sitä, että kieltä käyttäessään ihmisellä täytyy olla jotain, mitä hän sanoo (Bloom & Lahey, 1978). Vuorovaikutuksen *muoto* viittaa siihen, kuinka viesti ilmaistaan (esim. puhumalla tai viittomalla) tai minkä keinon avulla vastaanotetaan muiden viestejä. *Käytöllä* taas viitataan viestinnän miksi-kysymykseen eli tarkoitukseen, siihen tilanteeseen ja niihin ihmisiin, joiden kanssa kieltä käytetään. Vaikka ihmisellä olisi paljon sanottavaa ja hän puhuisi sujuvasti, viestintätilanne syntyy vasta, kun kieltä käytetään vuorovaikutuksen välineenä (Launonen, 2007, 18). Vastavuoroisessa toiminnassa vuorovaikutuksen sisältö, muoto ja käyttö kehittyvät läheisessä yhteydessä toisiinsa vaikuttavina tekijöinä (Granlund & Olsson, 1994, 37). Normaalisti kehittyvän lapsen varhaisimman vuorovaikutuksen eli olemuskielen kehitysvaiheen kuluessa lapsen vuorovaikutustaitojen käyttö etenee lapsen ja aikuisen keskinäisestä virittymisestä jaetun tarkkaavuuden kautta tietoiseen viestintään (Launonen, 2007, 18). Samalla olemuskielen muoto etenee varhaisista reaktioista esisanallisiin keinoihin, kuten eleisiin ja ääntelyyn, ja päättyy lopulta puhuttuun kieleen tai puhetta korvaaviin keinoihin.

Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikointiin ja vuorovaikutuksen kehittämiseen liittyy monia riskitekijöitä (ks. esim. Launonen, 2007, monin paikoin, Nind & Hewett, 2005, 31). Heidän kehityksensä ei välttämättä noudata tyypillisesti etenevän kehityksen vaiheita, ja heidän käsityksensä maailmasta ja omasta suhteestaan siihen jää usein jäsentymättömäksi. Kehitysvammaisten ihmisten viestinnän ongelmien arvioidaankin olevan erityisesti sisällön tasolla eli siinä, että he eivät ymmärrä ympäröivää maailmaa riittävästi (Launonen, 2007, 18). Vammaisen lapsen syntyminen on vanhemmille usein kriisi, ja siihen sopeutuminen sekä luontevien kontaktien löytäminen lapsen kanssa saattaa olla hankalaa, sillä vammaisten ihmisten aloitteet saattavat olla vähäisiä ja poiketa odotetuista reaktioista (ks. esim. Nind & Hewett, 2005, 31). Tällöin vuorovaikutuskumppanin voi olla vaikea ymmärtää kehitysvammaisen kumppaninsa ilmaisuja ja virittäytyä hänen tilaansa, jolloin toimivan vuorovaikutussuhteen löytäminen voi olla vaikeaa (Launonen, 2003). Kehitysvammainen lapsi voi saada ympäristöltään vähemmän positiivista palautetta ja ihailua kuin normaalisti kehittyvä lapsi, sillä hänen taitonsa kehittyvät hitaasti eivätkä ehkä lähi-ihmisten odotusten mukaisesti. Jotta kehitysvammainen ihminen oppisi viestinnässään oma-aloitteiseksi ja itsenäiseksi on tärkeää, että ympäristö kannustaa häntä ilmaisuun ja vastaa hänen kommunikointialoitteisiinsa.

Vaikeimmin kehitysvammaisilta ihmisiltä puuttuvat usein edellytykset aktiiviseen toimintaan, ja he ovat koko elämänsä riippuvaisia vuorovaikutuskumppaninsa toiminnasta (Launonen, 2007, 96–97). Tämä voi johtaa siihen, että he viettävät pitkiäkin aikoja yksinään sosiaalisessa eristyksessä. Laaja-alaisten vaurioiden vuoksi vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset tarvitsevat runsaasti aikaa sekä toistoja itseään kyvykkäämmän kumppanin kanssa oppiakseen uuden asian. Tällöin he toimivat lähikehityksen vyöhykkeellään taitavamman kommunikointikumppaninsa tuella.

3.2 Varhaiset kommunikaatiokeinot

Kun lasta taitavampi kommunikointikumppani tulkitsee lapsen toimintaa ja vastaa siihen johdonmukaisesti kumpaakin osapuolta motivoivissa tilanteissa, lapsi tulee vähitel-

len tietoisemmaksi omista vuorovaikutusmahdollisuuksistaan ja omasta roolistaan (Launonen, 2007, 19–22). Vanhemman ja vauvan välinen varhainen kiintymyssuhde sekä keskinäinen virittyminen luovat ympäristön, jossa vuorovaikutustaidot voivat kehittyä ihanteellisella tavalla. Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikaatiokeinot vaihtelevat yksilöllisesti, mutta yleensä ne ovat vuorovaikutuksen kehityksellisesti varhaisimpia keinoja. Sekä vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen että normaalisti kehittyvän vauvan varhaisimpia vuorovaikutuksen keinoja eli olemuskieltä ovat esimerkiksi *katse*, *vuorottelu*, *ääntely*, *toiminta*, *ilmeet* ja *eleet* (Launonen, 2007, 130, Granlund & Olsson, 1994, 22–28).

Katse on vastavuoroisen kommunikoinnin varhaisin keino, ja sillä on tärkeä sosiaalinen ja emotionaalinen merkitys ihmisen kehityksessä (Launonen & Lonka, 2000). Varhaisvaiheessa lapsi käyttää katsetta tiedon hankintaan ympäröivästä maailmasta, mutta kehityksen myötä hän alkaa käyttää katsetta myös muihin tarkoituksiin kuten tiedon vaihtamiseen ja yhteisen toiminnan jakamiseen (Franco & Butterworth, 1996). Jaetun toiminnan tilanteissa lapsi ja aikuinen, tai kehitysvammaisen ihminen ja hänen kumppaninsa jakavat saman huomion kohteen (Lyytinen, Eklund & Laakso, 2001). Katseen avulla voidaan ylläpitää myös varhaista vuorottelua. Varhaisimpien ilmaisukeinojen käyttö ilmenee ensin *vuorottelussa*, jonka kumppani pyrkii luomaan virittäytymällä vauvan tai vaikeimmin vammaisen ihmisen toimintaan (Launonen, 2007, 136). Vaikeimmin kehitysvammaisen kumppanin kanssa kommunikoidessaan vuorovaikutuskumppani heijastaa toisen toimia sellaisessa rytmisessä, joka on tälle ominainen. Vuorottelun periaatteiden mukaisesti osapuolet vuorottelevat katseen avulla rytmisesti huomion jakamisen ja siitä poisvetäytymisen avulla (Överlund, 1993). Vaikeimmin monivammaisilla ihmisillä esimerkiksi katsekontaktin puuttuminen voi aiheuttaa monia vuorovaikutuksen kehityksen pulmia, kun kontaktin syntyminen ja kehittyminen aikuisen kanssa vaikeutuvat (Launonen, 2007, 59–65).

Ääntely on osa kokonaisvaltaista vuorovaikutusta ja vahvistaa vanhemman ja lapsen välisen vuorovaikutuksen syntymistä (Överlund, 1993). Vanhemmat mukauttavat puheitaan esimerkiksi puhumalla lyhyin ja yksinkertaisin lausein, hitaalla tempolla ja toistamalla usein asioita. Vuorottelu ilmenee myös vanhemman ja lapsen juttelukontaktissa,

kun aikuinen jättää puhuessaan tauot lapsen vastauksia varten ja mallittaa siten dialogia. Juttelukontaktin merkitys on aluksi itse vuorovaikutuksessa, kuten yhteyden ylläpidossa, mukavassa yhdessä olossa ja tunteiden välittämisessä. Aluksi juttelukontakti on aikuisen lepertelyä lapselle, joka vastaa katseella, ilmeillä ja liikkeillä. Vasta myöhemmin lapsi alkaa vastata äännellen. Vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen ääntely saattaa yleisen voimattomuuden vuoksi olla heikkoa ja ääntelyvastauksen saaminen voi tulla pitkällä viiveellä. (Launonen, 2007, 130). Vuorottelua voi kuitenkin rakentaa vähäisinkin ääntelyn varaan, mutta tällaisen vuorovaikutuksen ylläpitäminen vaatii kumppanilta suurta herkkyyttä huomata pienet ilmaisut.

Vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen, kuten pienen lapsenkin, kiinnostuksen kohteita voi tulkita myös *toimintaa* ja liikkumista seuraamalla (Launonen, 2007, 131). Omaaloitteinen toiminta tai liikkuminen tietyn kohteen luo voi kertoa, mitä kyseinen ihminen esimerkiksi haluaa tehdä (Granlund & Olsson, 1994, 37). Vaikka ihminen ei pystyisi itse liikkumaan, voi vuorovaikutuskumppani päätellä esimerkiksi liikkeen alkamisesta ja pysähtymisestä, mitä kehitysvammaisen kumppani haluaa. Koska kehitysvammaiset ihmiset voivat tietyllä toiminnalla tarkoittaa eri asioita, pidetään tärkeänä, että kumppani opettelee tuntemaan kehitysvammaisen kumppaninsa tyypillistä käyttäytymistä (Launonen, 2007, 131). Myös kehitysvammaisen ihmisen asentoa ja sen muutoksia tarkkailemalla voi saada tietoa tarkkaavuuden suuntaamisesta.

Ilmeet välittävät vuorovaikutuksen kannalta keskeistä tietoa tarkkaavuudesta ja tunnetilasta (Launonen, 2007, 130). Hymy on vauvan tärkeimpiä keinoja herättää huolenpitoa ja sitoutumista (Överlund, 1993). Pienen vauvan vanhemmalla on vahva pyrkimys matkia ja peilata vauvan ilmeitä. Vanhemmat matkivat vauvan ilmeitä hitaasti, liioitellen ja pitäen niiden välillä selviä taukoja. Jos aikuinen muuttaa reaktioitaan eikä vastaa lapsen katseeseen ilmeillään, lapsi hämmentyy. Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten ilmeet voivat olla hankalia tulkita (Launonen, 2007, 130). Lihasten heikkouden tai spastisuuden vuoksi he saattavat usein vaikuttaa ilmeettömiltä tai siltä, että he ilmaisevat vahvasti jotain tunnetilaa kuten iloa tai pelkoa. Ilmeiden poikkeavuudet voivat hankaloittaa niiden tulkittamista ja vaikeuttaa toimivan vuorovaikutuksen löytämistä.

Lapsen eleilmaisun kehitystä on tutkittu melko vähän (ks. esim. Launonen, 1993, Wuorela, 2004) ja vaikeavammaisten lasten eleilmaisua erityisen vähän. Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten eleiden käyttö on usein vaikeiden vammojen vuoksi tiedostamatonta ja vähäistä (Launonen, 2007, 132). Jos vuorovaikutuskumppani kuitenkin tulkitsee eleet ja vastaa niihin vuorovaikutuksellisesti, hän voi samalla vahvistaa kehitysvammaisen ihmisen kokemusta siitä, että muut reagoivat hänen käyttäytymiseensä. Tyypillisesti kehittyvän lapsen ensimmäisiä *eleitä* ovat tavoittelu, näyttäminen, ottaminen, antaminen sekä osoittelu eli niin sanotut deiktiset eleet. Eleilmaisun vaihe on kehityksessä vaativa ja suhteellisen myöhään kehittyvä taito (Launonen, 1993). Ensin lapsi alkaa tavoitella esineitä pitääkseen niitä kädessään ja myöhemmin saadakseen aikuisen ojentamaan esineen lähetyvilleen. Osoittamiseksi ilmaantuu suhteellisen myöhään. Osoittamiseksi käyttäköseen lapsen on kyettävä jakamaan huomion kohde ja sen yhteinen merkitys aikuisen kanssa. Lapset saattavat eleilmaisun rikkaimmassa vaiheessa ottaa käyttöönsä niin sanottuja esittäviä eleitä, jotka tarkentavat sen, mihin aiemmassa vaiheessa viitattiin esimerkiksi vain osoittamisen avulla. Esittävät eleet muistuttavat usein viittomakielen viittomia. Viestivät eleet ovat tarkoituksellisia, ja molemmat osapuolet ovat tietoisia niiden välittämästä viestistä (Launonen, 2007, 42).

3.3 Vuorovaikutuksen tukeminen

Toimivan ja tasa-arvoisen vuorovaikutussuhteen perustana on molemminpuolinen kiinnostus ja tunteiden jakaminen (Mäkelä, 2003). On todettu, että taitava vuorovaikutuskumppani voi omalla toiminnallaan tukea vaikeimminkin kehitysvammaisen kumppaninsa mahdollisuuksia osallistua ja toimia vuorovaikutuksen aktiivisena osapuolena ja edistää vuorovaikutuksen onnistumista erilaisin strategioin (ks. esim. Nind & Hewett, 2005, Purcell ym. 2000). Kehitysvammaliiton OIVA-hanke on määritellyt kirjallisuuden pohjalta niin sanotut LOVIT-elementit (*läsnäolo, odottaminen, vastaaminen, ilmaisun mukauttaminen, yhteisymmärryksen tarkastaminen*), joiden avulla vuorovaikutuksen taitavampi osapuoli eli osaava kumppani voi tukea kommunikointia ja vuorovaikutusta (ks. Burakoff, 2007b). Käsittelen vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen vuorovaikutuksen tukemista näiden elementtien pohjalta.

Tasa-arvoisen vuorovaikutuksen perusta syntyy siitä, että molemmat osapuolet ovat aidosti ja kiireettömästi tilanteessa *läsnä* (Burakoff, 2007a). Osaava kumppani keskittyy vuorovaikutukseen kehitysvammaisen ihmisen kanssa ja tarkkailee häntä intensiivisesti vuorovaikutustilanteen ajan (ks. esim. Nind & Hewett, 2005, 61, Vuoti, 2008). Vaikeimmin vammaisen kumppanin olemusta ja toimintaa havainnoimalla voidaan oppia tuntemaan ne yksilölliset tavat, joilla hän ilmaisee halukkuuttaan vuorovaikutukseen. On tärkeää, että kumppanit viettävät paljon aikaa vaikeavammaisten ihmisten kanssa, jotta he oppivat tuntemaan näiden tyypilliset reaktiot, kiinnostuksen kohteet ja toimintatavat (ks. esim. Launonen, 2007, 162). Olemuskielen varhaisimmilla tasoilla toimittaessa yhteys syntyy, kun taitavampi kumppani virittäytyy toisen tunnetilaan, toimintaan ja toiminnan rytmiin sekä heijastaa omalla toiminnallaan hänen toimintaansa vammaiselle osapuolelle takaisin (Launonen, 2007, 162, Nind & Hewett, 2005, 53). Tämä vaatii vuorovaikutusparin taitavammalta osapuolelta herkkää eläytymiskykyä ja ennakkoluulottomuutta vaikeasti vammaisen henkilön toiminnan tulkitsemiseksi. Toimivan vuorovaikutustilanteen luomiseksi on myös tärkeää, että vuorovaikutuksen taitavampi osapuoli ottaa huomioon vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen kiinnostuksen kohteet ja alkaa rakentaa vuorovaikutusta niiden ympärille.

Vaikeimmin vammaisen ihminen on usein elämänsä aikana omaksunut käsityksen itsestään passiivisena viestijänä ja hänen aloitteensa saattavat olla vähäisiä (Nind & Hewett, 2005, 37). On havaittu, että tasa-arvoista vuorovaikutusta edistävä kumppani rohkaisee vaikeimmin kehitysvammaista ihmistä aloitteentekoon *odottamalla* ja antamalla hänelle riittävästi aikaa ja tilaa aloitteen tekoon (esim. Nind & Hewett, 2005, 61, Purcell ym., 2000). Vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen aloitteet voivat olla hyvin pieniä ja epäselviä. Siitä huolimatta vuorovaikutuskumppanin tulisi tulkita hänen monenlainen toimintansa vuorovaikutuksen kannalta merkittäviksi ja tärkeiksi aloitteiksi (Launonen, 2007, 82). Taitavampi kumppani voi omalla olemuksellaan ja suhtautumisellaan osoittaa olevansa kiinnostunut vuorovaikutuksesta toisen osapuolen kanssa ja ilmaista esimerkiksi ilmeillä tai eleillä odottavansa toisen viestiä (Purcell ym., 2000).

Onnistuneessa vuorovaikutuksessa toisen ihmisen aloitteeseen *vastataan* (ks. esim. Granlund & Olsson, 1994, 36, Purcell ym., 2000). Vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset ilmaisevat monet viestinsä tiedostamattaan (Granlund & Olsson, 1994, 30). Usein hei-

dän kommunikointitavakseen on kehittynyt niin sanottu ohjaava vuorovaikutus, jonka tarkoituksena on saavuttaa jokin tietty tavoite (esim. lusikan paukuttaminen pöytään ruoan saamiseksi tai tiedostamattomat äänet nälkäisenä). Ohjaava vuorovaikutus kehittyy usein vallitsevasti, koska ympäristön on helpointa ymmärtää sitä. Ohjaava vuorovaikutus ei kuitenkaan ole luonteeltaan sosiaalista. Siksi pidetään tärkeänä, että vaikeimmin kehitysvammaisen ihminen saa vastauksia myös sosiaalista vuorovaikutusta ja yhteyttä luoviin aloitteisiinsa. Tämä edellyttää, että kumppani pitää kehitysvammaisen ihmisen kaikkia ilmauksia merkityksellisinä ja vastaa niihin, vaikka aloitteet olisivat hyvin kokonaisvaltaisia ja niiden tulkitseminen vaikeaa (Launonen, 2007, 82). Olemuskielen varassa toimiva ihminen elää nykyhetkessä ja ymmärtää asioita hyvin konkreettisesti. Hän voi oppia ymmärtämään kahden asian yhteyden, jos hänen aloitteisiinsa vastataan välittömästi ja johdonmukaisesti (Granlund & Olsson, 1994, 50).

Tasa-arvoista vuorovaikutusta edistävät kommunikointikumppanit *mukauttavat ilmaisuun* vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen kommunikointitarpeita vastaavaksi (esim. Purcell ym., 2000, Simmons-Mackie & Kagan, 1999, Vuoti, 2008). Vuorovaikutusparin taitavampi osapuoli esimerkiksi puhuu kehitysvammaiselle kumppanille selkein ja lyhyin lausein sekä käyttää ilmaisussaan paljon sanattomia keinoja tukemaan puheen ymmärtämistä. Vaikeimmin kehitysvammaisen aikuisen pääasiallinen ilmaisukeino on yleensä varhainen olemuskieli, jota hän myös yleensä ymmärtää parhaiten (Launonen, 2007, 80–83). Taitavan kumppanin on mahdollista päästä vuorovaikutukseen vaikeasti kehitysvammaisen ihmisen kanssa parhaiten juuri olemuskielen keinojen avulla.

Vuorovaikutuskumppanin voi usein olla vaikea tietää, mitä vaikeimmin kehitysvammaisen ihminen viesteillään todella tarkoittaa, tai ymmärtääkö hän kumppanin viestin (Launonen, 2007, 162). Saadakseen selville, millaisista asioista vaikeavammaisen ihminen haluaa viestiä, vuorovaikutuksen taitavampi osapuoli voi koettaa eläytyä hänen kokemusmaailmaansa ja löytää viesteille tulkintaehdotuksia. Ehdotuksen jälkeen taitavampi kumppani *tarkistaa yhteisymmärryksen* havainnoimalla millaisen reaktion ehdotus herättää kumppanissa (Burakoff, 2007a). Yleensä vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen olemuksesta voi päätellä, hyväksyykö hän tulkinnan vai ei (Launonen, 2007, 163). Taitavamman kumppanin ei tarvitse pelätä vääriä tulkintoja, sillä myös niiden

avulla voi löytää uutta tietoa siitä, mikä johtaa parhaiten vuorovaikutuksessa eteenpäin. Vuorovaikutusta tukeva kumppani havainnoi myös sitä, miten kehitysvammainen kumppani ymmärtää hänen viestinsä (Burakoff, 2007b). Jos toinen osapuoli ei esimerkiksi toimi kehotuksen mukaisesti, hän ei todennäköisesti ole ymmärtänyt viestiä. Kun molemminpuolinen yhteisymmärrys on olemassa, voidaan toimia tulkinnan mukaan.

4. TYÖNTEKIJÄNÄ VAMMAISTYÖSSÄ

Kehitysvammatyössä, kuten koko sosiaali- ja terveysalalla, työntekijän toimintaa ohjaavat tietotaidon lisäksi arvot, etiikka ja ihmiskäsitys (Leino-Kilpi, 2003). Hoitotyön eettisissä periaatteissa korostetaan ihmisen ihmisarvon kunnioittamista, itsemääräämisoikeuden tukemista, tasa-arvoista kohtelua sekä oikeudenmukaisuuden edistämistä (Repo, 2004). Vammaistyössä toiminnan eettisyys korostuu erityisesti, koska toiminnan kohteena ovat ihmiset, joiden toimintakyvyssä on suuria puutteita, ja koska työntekijällä on mahdollisuus käyttää valtaa, kun hän arvioi avun tarvetta. Kehitysvammaisen ihmisen pitäisi voida vaikuttaa mahdollisimman paljon omaa elämäänsä koskeviin ratkaisuihin (Kaski ym., 2001). Työntekijä joutuukin jatkuvasti pohtimaan, millainen oikeus ja toisaalta velvollisuus hänellä on päättää kehitysvammaisen henkilön asioista, hoidosta, kuntoutuksesta ja muista elämää koskevista järjestelyistä.

4.1 Vammaistyön sisältö

Hoitotyön sisällöllä tarkoitetaan käytännön toimintaa, jonka tavoitteena on kunkin kehitysvammaisen ihmisen yksilöllisten edellytysten mukainen fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen toimintakyky sekä hyvinvointi (Kaski ym., 2001). Hoitotyön keskeisimpinä työnsisältöinä pidetään huolenpitoa, hoivaa sekä olemista toista varten (Borgman, 1998,

142). Suomalaisten sosiaalialan työntekijöiden työn sisältöön kuuluu työtoimintoina mitattuna pääpiirteissään eniten perushoidollisia tehtäviä. Toiseksi suurin tehtäväryhmä muodostuu psykososiaaliseen tukeen liittyvästä työstä ja kolmanneksi siivoukseen ja puhtaanapitoon liittyvistä toiminnoista. Työhön kuuluu myös asiakkaiden asioiden järjestelyä, jolla tarkoitetaan erilaisia yhteydenottoja, asioiden yhteensovittamista ja aika-tauluttamista. Tarkastelen seuraavaksi tarkemmin työn perushoidollisia tehtäviä ja psykososiaalisen tuen aluetta.

Sosiaalialan työntekijöiden koulutuksessa terveydenhuollolla on keskeinen asema (Borgman, 1998, 142, Martikainen & Manninen, 1986). Työntekijät myös kokevat terveydenhuoltoon liittyvät tehtävät ja niiden osaamisen ensisijaiseksi työnsisällökseen. Perusterveydenhuollon työalueeseen kuuluvat perushoidolliset tehtävät, kuten asiakkaan henkilökohtaisesta puhtaudesta huolehtiminen, ravitsemuksen tarjoaminen, liikunnassa avustaminen sekä kivuttomuuden turvaaminen ja hoito (Taanila & Järvelin, 1993, Hietanen & Rissanen, 1993). Tutkimusten mukaan hoitajat kokevat tämän työalueen helpoksi ja hauskaksi (Borgman, 1998, 142). Kuitenkin tältä alueelta nousee myös ongelmatilanteita, ja erityisesti nuoremmat opiskelijat sekä vastavalmistuneet työntekijät kokevat ajoittain pelkoa ja myös vastenmielisyyttä joitain perushoidollisia tehtäviä, kuten asiakkaan hygieniasta huolehtimista, kohtaan.

Toiseksi eniten sosiaalialan työntekijöiden työnkuvaan kuuluu psykososiaaliseen tukeen liittyvää työtä, kuten ohjausta ja neuvontaa, kasvatusta ja opetusta sekä keskustelua ja lähellä olemista (Borgman, 1998, 144). Psykososiaalisen tuen käsitteen määrittely on sen laajuuden vuoksi hankalaa, mutta hoivan käsittemäärittelyssä sillä tarkoitetaan välittämistä ja vastuunottoa. Tähän työalueeseen voidaan siis sisällyttää kaikki, mikä liittyy esimerkiksi välittämiseen, läsnäoloon, kuuntelemiseen ja keskustelemiseen (Borgman, 1998, 144, Suua & Tuomikoski, 1996). Psykkisen hyvinvoinnin tukeminen mahdollistuu hoitajan ja potilaan välisessä vuorovaikutussuhteessa, jossa potilas voi saada autetuksi tulemisen kokemuksia (Suua & Tuomikoski, 1996). Auttava vuorovaikutussuhde on vaativa, ja tutkimusten mukaan siihen ollaan usein tyytymättömiä (Sundeen ym., 1987). Asiakkaat esimerkiksi kokevat, että hoitajilla ei ole tarpeeksi aikaa kuunnella potilaita tai olla heidän saavutettavissaan. Myös työntekijät kokevat psykososiaalisen

työalueen usein vaikeimmaksi ja raskaimmaksi, mutta tekevät silti näitä tehtäviä mielellään perushoidollisten tehtävien jälkeen (Borgman, 1998, 144).

Kehitysvamma-alalla hoitotyön psykososiaalinen puoli on vahvasti esillä, sillä kehitysvammaisilla ihmisillä on muuta väestöä suurempi mielenterveyden häiriöiden riski, ja on arvioitu, että laitoshoidossa asuvista kehitysvammaisista ihmisistä noin 45 prosentilla on jokin psyykinen sairaus (Kaski ym., 2001). Psykososiaaliseen tukeen liittyvät työtehtävät vaihtelevat suuresti työntekijästä ja asiakkaasta riippuen (Borgman, 1998, 145). Psyykkisen hyvinvoinnin huomioon ottaminen edellyttää kuitenkin aina hoitajalta tietoa ihmisten psyykkisten tarpeiden ilmenemismuodoista ja taitoa käyttää vuorovaikutussuhdetta tietoisesti ja tavoitteellisesti asiakkaan auttamiseksi (Suua & Tuomikoski, 1996). Asiakkaan ja työntekijän välinen vuorovaikutussuhde rakentuu sanallisesta ja sanattomasta kommunikaatiosta, ja sen laatu voi vaihdella palvelun tarjoajasta ja saajasta riippuen (Borgman, 1998, 145). Yleensä työntekijä ottaa tietoisesti tai tiedostamattaan roolin (esim. ystävä, terapeutti tai asiantuntija), mistä käsin hän tuottaa palveluja. Roolinvalintaan vaikuttavat merkittävästi koulutuksen ideologiaan sisältyvät arvot. Kokonaisuudessaan sosiaalialan tulkintakehys vahvistaa eniten ystävän roolinottoa, koska se nähdään tasa-arvoiseen ja vastavuoroisuuteen perustuvan hoivasuhteen perustana (Tedre, 1993).

Kehitysvammahuollon työntekijöistä suuri osa työskentelee kehitysvammalaitoksissa, joissa hoitajien työnkuvaan kuuluu keskeisenä tiimityö. Työtä tehdään yhteisöissä ja moniammatillisissa ryhmissä, joissa yhteistyön ja vuorovaikutuksen merkitys korostuu (Hietanen ym., 1995, Repo, 2004). Vaikeimmin vammaisten henkilöiden kuntoutuksessa on pitkään korostettu läheisyyden ja turvallisuuden tunteen luomista ja hyvää perushoitoa (Launonen, 2007, 161). Tutkijoilta on kauan puuttunut tietoa siitä, miten vaikeimmin vammaisten ihmisten vuorovaikutusta voidaan edistää. Nykyisin on kuitenkin osoitettu, että vaikeimminkin monivammaisten ihmisten elämänlaatua voi parantaa ja monipuolistaa aktiivisen kuntoutuksen avulla (ks. esim. Purcell ym., 2000, Nind & Kellert, 2002). Tämä kuntoutus perustuu yleensä suurimmalta osin niin sanottuihin yhteisöllisiin toimintatapoihin, joita käytettäessä lähi-ihmisten arjen käyttäytymispiirteet ovat keskeisiä. Kehitysvammaliiton OIVA-hankkeen taustalla on ajatus yhteisöllisestä kun-

toutuksesta (Community based rehabilitation=CBR), jossa koko yhteisö yrittää löytää tavat, jolla sen jokainen jäsen (esim. henkilökunta tai vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset) voi parhaiten osallistua yhteisön elämään (WHO, 2004).

4.2 Ammatinvalintaa ohjaavat tekijät ja koulutus

Useat hoitoalan työntekijät eivät ajattele työnsä psykososiaalista puolta ammattitietona (Borgman, 1998, 146). Silti sosiaalialalle hakeudutaan erityisesti työn psykososiaalisen puolen kiinnostavuuden eli ihmissuhdetyön luonteen takia. Hoitoalan valintaan vaikuttaa vahvasti myös ihmisen oma usko siihen, että hän on sopiva alalle (Suua & Tuomikoski, 1996). Hoitoalan ammatinvalintaa perustellaan usein halulla olla *hyvä ihminen*, halulla *auttaa* muita ihmisiä sekä halulla *kehittää itseään* työntekijänä (Borgman, 1998, 75).

Borgmanin (1998, 75) mukaan useat sosiaalialan työntekijät kokevat alansa kutsu-
musalaksi, mikä tekee työstä heille itselleen mielekästä. Työtä ei kuitenkaan yleensä ajatella ”huonompiosaisten” pelastamisena, vaan jatkuvana itsensä kehittämisenä. Sosiaalialan valintaa perustellaan usein ”*hyvän ihmisen tarinan*” avulla esimerkiksi ”Olen sosiaalinen ja avoin ihminen”. ”Hyvän ihmisen” lähtökohdissa korostuvat myös tunteet, henkilökohtaisuus ja elämyksellisyys enemmän kuin esimerkiksi ammatillistumisen tuottama erityisosaaminen ja palkka. *Auttaminen* on yleisen merkityksensä vuoksi taval-
linen perustelu sosiaalialan valinnalle. Auttamisessa voi nähdä kaksi puolta: toisaalta henkilön, joka tarvitsee apua ja toisaalta auttajan ja sen, mitä toiminta tuottaa hänelle itselleen. Työntekijät määrittelevät usein myös auttamisen kutsumukseksi eivätkä osaa-
vaksi asiantuntijuudeksi. Koulutuksen myötä yksilöityy usein se, missä asiakasryhmässä (esim. kehitysvammaiset) työntekijä haluaa työskennellä ja auttaa. Asiakkaan auttami-
sen lisäksi auttaminen voi liittyä *työntekijän itsensä kehittämisen* ja hyvän olon saami-
sen tavoitteeseen. Työntekijä eli auttaja voi saada hyvän olon tunteen, kun hän saa työs-
tään positiivista palautetta. Työntekijä myös kokee usein tekevänsä haasteellista työtä,
joka vaatii itsensä kehittämistä.

Sosiaali- ja terveysalan koulutuksessa on tapahtunut viime vuosikymmeninä suuria muutoksia, jotka ovat edellyttäneet aiempaa laajempaa, sosiaali- ja terveysalan yhdistävään tietoperustaan sekä asiakaslähtöiseen ja moniammatilliseen työtapaan perustuvaa toimintaa (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2001). Yhteiskunnallisesti koulutuksen uudistusta on perusteltu työelämän uudistumisella ja siitä syntyneillä ammattitaitovaatimuksilla (Borgman, 1998, 91).

Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto, lähihoitajan tutkinto, on laajuudeltaan 120 opintoviikkoa ja kestää noin 2-3 vuotta sisältäen kaikille yhteisiä ammatillisia opintoja, vapaasti valittavia opintoja sekä koulutusohjelmittain (esim. vammaistyö, mielenterveys- ja päihdetyö, ensihoito) erityisiä ammatillisia opintoja (Helsingin sosiaali- ja terveysalan oppilaitos, 2009). Vammaistyön koulutusohjelman keskeisiksi sisällöiksi on määritelty muun muassa, että opiskelija saa valmiuksia edistää vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumista ja, että hän oppii tukemaan vammaisia henkilöitä heidän kasvussaan, kehityksessään, oppimisessaan ja itsenäisessä elämässään sekä edistämään heidän elämänlaatuaan. Sosiaali- ja terveysalan koulutusta ja työtä ohjaavia aatteita ovat siis ihmisarvon kunnioittaminen, itsemääräämisoikeus ja tasa-arvoisuus. Koulutuksessa korostetaan nykyisin myös erityisesti ihmisten vuorovaikutuksessa syntyviä suhteita. Kehitysvammatyössä tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että opiskelijan tulisi vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen tasa-arvoisen vuorovaikutuksen mahdollistamiseksi hallita puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointimenetelmiä sekä osata huomioida ja tulkita vuorovaikutuksen varhaisimpia keinoja. Kuitenkin esimerkiksi lähihoitajan tutkintoon kuuluu puhetta tukeviin ja korvaaviin kommunikointimenetelmiin liittyviä opintoja vain kaksi opintoviikkoa (Arlainstituutti, 2009).

4.3 Työntekijän ja asiakkaan suhde

Kehitysvammahuollon työntekijöiden työhön kohdistuu monia vaatimuksia (Kärkkäinen, 1993, 39). Heiltä odotetaan hyvin erilaisia työotteita riippuen tilanteesta ja näkökulmasta. Hoitotyöntekijän ja terveystalvelujen käyttäjän, kuten vaikeimmin kehitys-

vammaisen ihmisen, väliset suhteet voivat olla monenlaisia (Leino-Kilpi, 1990, 99). Ne voivat olla *hoitajalähtöisiä*, jolloin potilaan rooli on passiivinen ja kyseessä on selkeästi holhoava hoitokäytäntö (ks. myös. Sundeen ym., 1987). Hoitajalähtöisiä suhteita ovat varjeleminen, huolehtiminen, neuvojen antaminen ja mukaan ottaminen (Leino-Kilpi, 1990, 99). *Potilaslähtöisessä* suhteessa taas korostetaan potilaan itsemääräämisoikeutta ja vapautta ja hänet nähdään aktiivisena toimijana. Hoitaja nähdään suhteessa mahdollistajana (Kärkkäinen, 1993, 38). Potilaslähtöisiä suhteita ovat asianajajuus sekä potilas itsellisenä - hoitaja resurssina-suhteet (Leino-Kilpi, 1990, 111). Hoitajan ja potilaan suhde voi olla myös *yhdenvertaisuutta* korostava yhteinen ymmärrys tehtävästä, jolloin molemmat osapuolet toimivat yhdessä suorittaakseen tietyn tehtävän.

Hoitajalähtöisistä suhteista *varjelemisella* tarkoitetaan toimintatapaa, jossa hoitaja hallitsevana osapuolena varjelee potilasta vaikuttamalla tämän ympäristöön (Leino-Kilpi, 1990, 99). Potilas nähdään tässä suhteessa passiivisena ja avuttomana osapuolena, joka ei välttämättä ole edes tietoinen varjelusta (ks. myös Kärkkäinen, 1993, 38). *Huolehtimisella* tarkoitetaan suhdetta, jossa hoitaja huolehtii potilaasta ja toimii tämän puolesta. Potilas nähdään tässäkin suhteessa passiivisena eli toiminta tapahtuu hänelle, mutta hän ei osallistu sen toteuttamiseen. Huolehtimissuhteessa potilas on kuitenkin tietoinen huolehtimisesta. *Neuvoja antavassa*-suhteessa toiminta lähtee hoitajasta, joka informoi ja opettaa potilasta tarkoituksenaan tämän itsenäistämisen (Kärkkäinen, 1993, 38, Leino-Kilpi, 1990, 102). Myös tässä suhteessa potilas on passiivinen ohjauksen ja opetuksen vastaanottaja. *Mukaan ottavassa*-suhteessa hoitaja ottaa potilaan mukaan tehtävän suorittamiseen päättäen milloin tämä saa osallistua (Leino-Kilpi, 1990,104). Potilas siis osallistuu tässä suhteessa hoitoonsa kuuluvien tehtävien suorittamiseen, mutta vain jos hoitaja sallii sen. Hoidettavalla on siis eräänlainen apulaisen rooli, jota hoitaja säätelee. Hoitajalähtöisissä suhteissa on tyypillistä, että potilaan elinympäristöstä pyritään tekemään mahdollisimman riskitön (Kärkkäinen, 1993, 38).

Potilaslähtöisistä suhteista *asianajajuudella* tarkoitetaan sitä, että hoitaja toimii ikään kuin potilaan asianajajana ja hänen valtuuttamanaan (Leino-Kilpi, 1990, 106). Potilas on aktiivinen ja valtuuttaa hoitajan toimimaan puolestaan sekä antaa toiminnalle luvan. Potilas *itsellisenä resurssina*-suhteessa hoitajan asiantuntemus on potilaan käytettävissä

ja potilas itse hakeutuu suhteeseen. Potilas päättää ja toimii aktiivisesti sekä ottaa itse vastuun valinnoistaan. Hän käyttää hoitajan asiantuntemusta saadakseen suojelua ja ohjausta. Potilaslähtöisissä suhteissa hoitajat pyrkivät luomaan potilaan elinympäristön haasteelliseksi tarjoamalla vaihtoehtoja (Kärkkäinen, 1993, 40).

Ihmisten tasa-arvoinen osallistuminen ja vaikutusmahdollisuuksien tukeminen nähdään nykyisin yhä tärkeämpänä (Hietanen ym., 1996). Hoitotyössä tämä tarkoittaa, että passiivisesta hoitomenettelystä tulisi siirtyä yhä enemmän aktiiviseen, ihmisen toimintakykyä ylläpitävään toimintaan. Vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset on pitkään nähty passiivisina työn kohteina, jotka eivät voi vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin (Kärkkäinen, 1993, 40). Tästä näkemyksestä on siirrytty kohti potilaslähtöisempää näkemystä, mutta on todettu, että kehitysvammahuollon työyksiköissä tarvitaan edelleen nykyistä enemmän kehitysvammaisen ihmisen oman toiminnan tukemista, toimintaympäristön laajentamista sekä haasteellisen toiminnan lisäämistä. On myös havaittu, että vammaisten ihmisten erilaisten palveluiden kuten koulutus- ja työmahdollisuuksien sekä asumispalvelujen paraneminen ja kehittyminen eroavat selvästi eri vammaisryhmien välillä (Ikonen & Höylä, 1999). Erityisesti vaikeavammaisten ihmisten ääni jää usein kuulematta, koska he eivät osaa vaatia itselleen oikeutta hyvään elämään.

5. TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TAVOITTEET

Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten vuorovaikutustaidot kehittyvät hitaasti, ja vielä aikuisenakin he toimivat usein vuorovaikutuksen varhaisimpien keinojen eli olemuskielen varassa (Launonen, 2007, 97). Heidän kommunikointinsa onnistuminen riippuu vahvasti ympäristöstä. Lähi-ihmistien tiedot, taidot ja asenteet vaikuttavat siihen, millaisia vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten vuorovaikutus ja kommunikointimahdollisuudet ovat ja millä tavalla heidän on mahdollista osallistua ympäristönsä toimintaan (Nind & Hewett, 2005, 76). Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten ja heidän

lähiyhteisöjensä välisestä vuorovaikutuksesta on tehty Suomessa vasta vähän tutkimusta.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, voidaanko suunnitelluilla kehittämis- ja koulutushankkeilla vaikuttaa työntekijöiden suhtautumistapoihin ja työkäytäntöihin, jotka koskevat vuorovaikutusta vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa. Tutkimuksen tavoitteena on myös kartoittaa, miten kehittämissankkeeseen osallistuneet työntekijät arvioivat ja kuvailevat mahdollisia muutoksia. Lisäksi tarkoituksena on pohdita, mitkä tekijät vaikuttavat mahdollisten muutosten sekä hankkeen toteutumiseen. Näitä asioita tarkastellaan seuraavien tutkimuskysymyksien avulla:

1. Muuttuivatko Kehitysvammaliiton OIVA-hankkeeseen osallistuneiden työntekijöiden tiedot, taidot ja suhtautumistavat, jotka koskevat vuorovaikutusta vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa?
2. Minkälaisia muutoksia työntekijöiden suhtautumistavoissa ja työkäytännöissä mahdollisesti tapahtui hankkeen aikana?
3. Mitkä tekijät vaikuttivat työntekijöiden mielestä suhtautumistapojen ja työkäytäntöjen mahdollisiin muutoksiin sekä OIVA-hankkeen toteutumiseen?

6. AINEISTO JA MENETELMÄT

6.1 Tutkittavat

Tutkimukseen osallistui kuusi OIVA-hankkeessa (ks. luku 6.2) mukana ollutta työntekijää (taulukko 1). Heistä kaksi työskenteli Ylisen kuntoutuskeskuksessa Pirkanmaan sosiaalipalvelujen kuntayhtymässä, kaksi Honkalampi-keskuksessa Pohjois-Karjalan sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymässä ja kaksi Kehitysvammatuki 57 ry:n Oskaripuiston toimintakeskuksessa Helsingissä. OIVA-hankkeen kouluttajat, projekti-päällikkö Kaisa Martikainen ja suunnittelija Katja Burakoff, valitsivat tutkimukseen

kaikista hankkeeseen osallistuneista työntekijöistä nämä kuusi työntekijää, koska he olivat kouluttajien arvion mukaan muuttuneet vuorovaikutuskumppaneina hankkeen aikana eniten. Kouluttajat olivat seuranneet jokaisen hankkeeseen osallistuneen organisaation videohavainnointiryhmiä koko hankkeen ajan ja analysoineet jokaisen työntekijän vuorovaikutustyyliä koulutuksissa, videoiduissa tilanteissa ja tosielämässä työntekijöiden työpaikoilla. Tutkittavien valitsemiseen käytettiin tällaista menettelytapaa, koska työntekijöistä ei ollut tarpeeksi objektiivisia havaintoja, joiden avulla valinta olisi voitu suorittaa. Myös videohavainnointiryhmien jälkeen täytetyissä itsearviointilomakkeissa nämä työntekijät olivat itse arvioineet muuttuneensa vuorovaikutuskumppanina. He olivat olleet mukana hankkeen alusta saakka ja osallistuneet hankkeen aikana usein videohavainnointiryhmiin, joten heistä oli olemassa runsaasti aineistoa koko hankkeen ajalta. OIVA-hanke oli hakenut tutkimusluvut työntekijöiltä omiin tutkimustarpeisiinsa. Luvat eivät kattaneet pro gradu -töitä, joten tutkimusluvut pro gradu -töihin haettiin työntekijöiltä erikseen, ja heille selitettiin tutkimusaihe ja tutkimuksen syy.

Tutkittavat olivat iältään 27–56-vuotiaita naisia. Heistä yhden tutkintonimike oli vajaa-mielishoitaja, yhden perushoitaja ja yhden lähihoitaja. Yksi tutkittava oli suorittanut sekä lähihoitajan että sairaanhoitajan tutkinnon, ja kaksi oli suorittanut sekä lähihoitajan että sosionomin tutkinnon. Tutkittavista neljän tehtävä työyhteisössään oli hoitotyö ja kahden ohjaus. Tutkittavista yhdellä oli 1-3 vuoden, kolmella 3-10 ja kahdella yli 10 vuoden kokemus vammaistyöstä. Nykyisessä työyhteisössään kolme tutkittavista oli työskennellyt 3 kuukautta-1 vuoden, kaksi 1-3 vuotta ja yksi yli 10 vuotta. Työyhteisöjen koot vaihtelivat. Pienimmässä työyhteisössä oli viisi työntekijää ja kuusi kehitysvammaista asiakasta, suurimmassa taas 13 työntekijää ja 34 asiakasta.

Tutkittavista viisi oli saanut ennen hanketta vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikointiin koulutusta ammattiopinnoissa. Yksi tutkittava ei ollut saanut mitään aiheeseen liittyvää koulutusta. Lisäksi kaksi tutkittavaa oli saanut aiheesta työpaikkakoulutusta ja yksi oli saanut omasta kiinnostuksesta lähtevää koulutusta työajan ulkopuolella kaksi päivää. Viisi tutkittavaa oli saanut ammattiopintoihin liittyvää koulutusta puhetta tukevista ja korvaavista kommunikointikeinoista ja niiden käytöstä vuorovaiku-

tuksessa. Lisäksi kolme tutkittavaa oli saanut aiheesta työpaikkakoulutusta. Yksi ei ollut saanut aiheesta koulutusta.

Taulukko 1. Tutkittavien työtehtävä, koulutus, työkokemus vammaistyössä ja työssä-oloaika nykyisessä työyhteisössä.

Tutkittava	1	2	3	4	5	6
Työtehtävä	hoitotyö	hoitotyö	hoitotyö	hoitotyö	ohjaus	ohjaus
Ammatillinen koulutus	lähihoitaja, sairaanhoitaja	lähihoitaja	perushoitaja	vajaamielis- hoitaja	lähihoitaja, sosionomi	lähihoitaja, sosionomi
Työkokemus vammaistyössä	3-10v.	1-3v.	yli 10v.	yli 10v.	3-10v.	3-10v.
Työssäoloaika nykyisessä työyhteisössä	3kk-1v.	1-3v.	1-3v.	yli 10v.	3kk-1v	3kk-1v.

Puolet tutkittavista oli lähtenyt OIVA-projektiin mukaan omasta mielenkiinnosta ja halusta kehittää tietojään.

”Oli kauheen kiva me oltiin kaikki minä mukaanlukien ite vapaaehtosena ketä haluttiin lähtee mukaan et kun tätä tarjottiin ja ehdotettiin niin muistan silloin että me itse jokainen valikoiduttiin itse siihen mukaan että haluttiin.” (Tutkittava 5)

Loput kolme tutkittavaa kertoivat esimiehen ehdottaneen tai määränneen heidän työyhteisönsä mukaan projektiin. Kaksi heistä kertoi kuitenkin lähteneensä projektiin mukaan melko vapaaehtoisesti ja omasta mielenkiinnostaan.

”Osastonhoitaja sano tai määräs et mitkä solut on mukana.” (Tutkittava 2)

”Silloin kun me aloitettiin tämä meidän osastonhoitaja kysy meitä että voitasko me osallistua hän oli kyllä ilmottanut meiltä jo siihen (...) mutta kyllä me sitten suostuttiin.” (Tutkittava 4)

Ennen projektin alkua tutkittaville jaettiin itsearviointilomakkeet (liite 2), joiden avulla he arvioivat muun muassa itseään vuorovaikutus- ja kommunikointikumppanina (taulukko 2). Lähes kaikki tutkittavat olivat sitä mieltä, että heidän tietonsa ja taitonsa vuorovaikutuksesta eivät olleet riittävät. Neljä tutkittavaa oli ”jonkin verran samaa mieltä”

tai ”täysin samaa mieltä” siitä, että he saivat tarvittaessa asiantuntijatukea ja konsultaatioita kommunikointiasioissa. Kaksi tutkittavaa oli ”jonkin verran eri mieltä” väitteestä. Lähes kaikki tutkittavat kokivat myös, että heidän omat tietonsa puhetta korvaavasta kommunikoinnista eivät olleet riittävät. Neljä tutkittavaa oli ”jonkin verran samaa mieltä” siitä, että he osasivat käyttää puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointimenetelmiä arjen vuorovaikutustilanteissa. Kaksi tutkittavaa oli väittämästä ”jonkin verran eri mieltä” tai ”täysin eri mieltä”. Tutkittavat kertoivat hankkeen alussa käyttävänsä vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa erilaisia kommunikointikeinoja kuten puhetta, kuvia, valokuvia, puhelaitteita, eleitä, ilmeitä ja viittomia.

Taulukko 2. Tutkittavien arvioita itsestään vuorovaikutus- ja kommunikointikumppanina ennen OIVA-hanketta. 1=Täysin samaa mieltä, 2=Jonkin verran samaa mieltä, 3=Jonkin verran eri mieltä, 4=Täysin eri mieltä, 9=En osaa sanoa

Väittämä / Tutkittava	1	2	3	4	5	6
1. Omat tietoni ja taitoni kommunikoinnista ja vuorovaikutuksesta ovat riittävät.	3	3	4	3	2/3	9
2. Saan tarvittaessa asiantuntijatukea ja konsultaatiota kommunikointiasioissa.	3	2	2	1	3	2
3. Omat tietoni puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikoinnista ovat riittävät.	3	3	4	3	2/3	3
4. Osaan käyttää puhetta korvaavia kommunikointimenetelmiä arjen vuorovaikutustilanteissa	3	2	4	2	2	2

Työntekijöiden hankkeeseen kohdistuneet odotukset ja toiveet olivat alussa hyvin samankaltaisia. Lähes kaikki toivoivat lisää tietoa vuorovaikutuksesta ja erilaisista kommunikointitavoista kehitysvammaisten ihmisten kanssa, jotta vuorovaikutusta heidän kanssaan voitaisiin kehittää ja tukea. Lisäksi yksi tutkittava toivoi saavansa motivaatiota näiden keinojen käyttöön. Osa tutkittavista toivoi myös saavansa konkreettisia neuvoja esimerkiksi erilaisista puhetta tukevista ja korvaavista kommunikointikeinoista ja puhelaitteista.

”Lisää keinoja kommunikointiin, uusia vaihtoehtoja, tietoa itselle, jota voin viedä eteenpäin kehitysvammaisten kanssa työskennellessäni sekä työkavereilleni tietoa.” (Tutkittava 5)

”Toivon saavani uusia keinoja/toimintatapoja ymmärtääkseni ja kommunikoidakseni paremmin asiakkaitteni kanssa.” (Tutkittava 6)

6.2 Kehitysvammaliiton OIVA-hanke

OIVA (Osallisuuden vuorovaikutusaloitteilla) oli vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen kehittämishanke, jonka tavoitteena oli edistää vaikeimmin kehitysvammaisten aikuisten vuorovaikutusta ja kommunikointia arjessa yhdessä lähihenkilöiden kanssa (Martikainen & Burakoff, 2006). Kehitysvammaliitto ry:n Tietotekniikka ja kommunikaatiokeskus Tikoteekki toteutti OIVA-hankkeen Raha-automaattiyhdistyksen tuella vuosina 2005 - 2008. OIVA-hankkeen yhteistyökumppaneita olivat Pohjois-Karjalan sairaanhoito- ja sosiaalipalvelujen kuntayhtymän Honkalampi-keskus, Pirkanmaan sosiaalipalvelujen kuntayhtymä ja Kehitysvammatuki 57 ry sekä Helsingin yliopiston puhetieteiden laitos. OIVA-hankkeen tavoitteena oli parantaa asumispalvelu- ja toimintayksiköiden työntekijöiden arjen vuorovaikutustaitoja videoprosessointimenetelmän, itsearviointin ja koulutuksen avulla (Martikainen & Burakoff, 2006). Projektissa koottiin tietoa internetiin, tuotettiin uutta materiaalia sekä tehtiin tutkimus hankkeen vaikutuksista työyhteisöissä.

OIVA-hankkeeseen kuului keskeisenä työtapana videohavainnointi, jonka avulla projektissa mukana olleet työntekijät tarkastelivat arjen vuorovaikutustilanteita (Martikainen & Burakoff, 2006). Työntekijät videoivat hankkeen aikana työntekijän ja asiakkaan arjen kommunikointi- ja vuorovaikutustilanteita, joita tarkasteltiin myöhemmin videohavainnointiryhmissä. Projektin yhteistyöyhteisöissä kokoontui syksyn 2005 ja kevään 2007 välisenä aikana kolme videohavainnointiryhmää. Ryhmät kokoontuivat kukin yhteensä 12 kertaa. Työskentelyn tavoitteena oli vuorovaikutuksen vahvistamisen prosessin tukeminen yhteistyöyhteisöissä. Ryhmien ohjaajina toimivat puheterapeutit. Videohavainnointiryhmän rakenne jäseneltiin, ja työskentelyyn liittyivät selkeät sopimukset arjessa toteutettavista kommunikoinnin kehittämistavoista ja -tavoitteista sekä niiden seurannasta. Työyhteisö valitsi etukäteen, mistä näkökulmasta vuorovaikutusta

tarkasteltiin videolta. Ryhmien ohjaajat valitsivat videolta kommunikoinnin kehittämistarpeeseen liittyneen lyhyen, 1-2 minuutin pituisen video-otoksen. Havainnointikerroilla otoksesta havainnoitiin kumppanin käyttämiä vuorovaikutusstrategioita ja pohdittiin vuorovaikutuksen toimivuutta edistäviä kommunikointitapoja. Työntekijät määrittelivät yhdessä puheterapeutin kanssa konkreettisen, arjessa toteutuvan tavoitteen, johon työntekijät sitoutuivat. Seuraavalla tapaamiskerralla keskusteltiin siitä, mitä kukin työntekijä oli tehnyt tavoitteen saavuttamiseksi ja mitä muutoksia kommunikoinnissa ja vuorovaikutuksessa oli mahdollisesti havaittavissa.

Ohjausryhmissä keskityttiin aina vuorovaikutuksen onnistuneisiin piirteisiin (Martikainen & Burakoff, 2006). Videoiden avulla oli mahdollista palata arjen vuorovaikutushetkiin jälkeenpäin yhä uudelleen. Videohavainnoinnilla pyrittiin löytämään toimivia vuorovaikutuspiirteitä, joiden käyttäminen arkitilanteissa voi lisätä ja vahvistaa. Näiden piirteiden avulla koetettiin löytää yhteisiä, tasa-arvoista vuorovaikutusta edistäviä toimintatapoja ja edistämään niiden käyttöä arjen kommunikointitilanteissa. Ohjaaja raportoi jokaisen ohjauskerran jälkeen tapaamisesta koordinoivalle työnohjaaja-puheterapeutille. Ryhmien ohjaajat kokoontuivat myös muutaman kuukauden välein työnohjaaja-puheterapeutin ohjaamaan vertaistukiryhmään.

6.3 Aineiston keruu ja analysointi

Tutkimuksen aineisto muodostui kuuden vuosina 2005–2008 Kehitysvammaliitto ry:n Tikoteekin OIVA-hankkeessa mukana olleen työntekijän videoituista haastatteluista ja itsearviointilomakkeista. Videohaastattelut kerättiin hankkeen päätyttyä helmi- ja maaliskuussa 2008. Videoidut haastattelut tekivät tämän pro gradu -työn tekijä, toinen logopedian pro gradua tehnyt opiskelija ja OIVA-hankkeesta väitöskirjaa tehnyt tutkija. Itsearviointilomakkeiden alkukartoitus kerättiin tutkittavilta ennen OIVA-hanketta (liite 2), loppukartoitus hankkeen jälkeen (liite 3) ja seurantakartoitus puoli vuotta hankkeen päätyttyä (liite 4). Tutkittavien täyttämät lomakkeet saatiin tämän pro gradu -työn käyttöön Kehitysvammaliiton OIVA-hankkeelta.

Tutkittavien tiedot saatiin OIVA-hankkeelta. Jokainen haastattelija otti yhteyttä puhelimitse kahteen tutkittavaan ja kysyi suostumuksen videohaastattelun tekoon sekä pro gradu -töihin. Samalla tutkittaville selitettiin alustavasti pro gradu -töiden syy ja aihe. Puhelimesta sovittiin myös videohaastatteluiden aika ja paikka. Videohaastattelut tehtiin tutkittavien työpaikoilla, jonne haastattelijat matkustivat suorittamaan haastattelun. Jokainen haastattelija haastatteli kaksi työntekijää. Haastatteluja varten oli varattu rauhallinen tila, jossa haastattelut kuvattiin videokameralla. Ennen haastattelua tutkittaville selitettiin vielä tarkemmin pro gradu -töiden aiheet ja syyt, ja he allekirjoittivat tutkimuslupalomakkeet. Haastattelutilanteessa pyrittiin luomaan luottavainen ilmapiiri kertomalla, että kaikenlaiset vastaukset olivat arvokkaita. Tämän työn tekijä ja toinen logopedian pro gradu -työtä tehnyt opiskelija eivät olleet osallistuneet OIVA-hankkeeseen aikaisemmin millään tavoin. Tämän vuoksi ennen videohaastatteluja hankkeen projektipäällikkö ja tutkija kertoivat heille lyhyesti hankkeen pääpiirteistä, jotta heillä oli jonkin verran taustatietoa hankkeesta haastatteluja tehdessään.

Videohaastatteluja kerätessä yhdistettiin teemahaastattelun ja strukturoidun haastattelun periaatteita. Teemahaastattelua voidaan pitää puolistrukturoituna menetelmänä, jossa haastattelu kohdennetaan tiettyihin keskusteltaviin teemoihin (Hirsjärvi ym., 2005, 197). Strukturoidulle haastattelulle on tyypillistä, että kysymysten ja väitteiden muoto ja esittämisjärjestys on etukäteen määrätty. Videohaastattelussa seurattiin etukäteen laadittua kysymysrunkoa (liite 1), jonka haastateltavat olivat saaneet etukäteen OIVA-hankkeen tutkijalta. Tutkittaville esitettiin pääpiirteissään samat kysymykset samassa järjestyksessä. Heidän annettiin puhua mahdollisimman vapaasti esitetyistä kysymyksistä. Jos he toivat esille uusia teemoja, heidän annettiin puhua niistä vapaasti.

Videohaastattelun kysymysten taustalla olivat OIVA-hankkeessa aiemmin videoidut työntekijöiden haastattelut. Haastattelun rungon oli hahmotellut OIVA-hankkeen suunnittelija, joka pilotoi haastattelun hankkeeseen osallistuneella työntekijällä, jota ei kuitenkaan valittu lopulliseksi tutkittavaksi. Pilottihaastattelun perusteella OIVA-hankkeen tutkija sekä tämän työn tekijä ja toinen logopedian pro gradu-työtään tehnyt opiskelija viimeistelivät haastattelun rakenteen yhdessä (liite 1). Haastatteluissa kartoitettiin hoita-

jan mielipiteitä ja kokemuksia vuorovaikutuksesta vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa hoitajan omalta kannalta, yhteisön kannalta sekä kehitysvammaisen kumppanin kannalta ennen projektia, projektin aikana ja projektin jälkeen. Eri teemat olivat osittain päällekkäisiä, mutta aihealueet määriteltiin edellä mainitulla tavalla haastattelujen tueksi. Videohaastattelujen avulla pyrittiin saamaan laaja kuva hoitajien mielipiteistä, asenteista ja toiminnasta OIVA-hankkeeseen liittyen. Tutkielmatyössäni keskityn hoitajien itseään koskevien vastausten analysointiin. Työyhteisöä koskevasta osuudesta valmistuu Piia Siivosen logopedian pro gradu -työ.

Kaikki haastattelut kuvattiin videokameralla. Aineiston työstämisympäristössä materiaali siirrettiin DVD-levyille. Videoitu raaka-aineisto koostui kuudesta haastattelusta. Videohaastattelujen kestot olivat: tutkittava 1 31:06 minuuttia, tutkittava 2 19:55 minuuttia, tutkittava 3 18:50 minuuttia, tutkittava 4 23:54 minuuttia, tutkittava 5 31:29 minuuttia ja tutkittava 6 30:20 minuuttia. Videohaastattelujen puhutut vuorot raakalitteroitiin tekstimuotoon ja niitä tarkasteltiin kvalitatiivisesti sisällönanalyysin avulla luokittelemalla ne sisällön perusteella ryhmiin ja luokkiin. Aluksi litteraatit kirjoitettiin sanasta sanaan, mutta koska tarkoitus ei ollut analysoida puheen piirteitä, litteraateista poistettiin selvät tunnistettavat murrepiirteet. Epäselvät ilmaukset jätettiin litteroinnista pois, kuitenkin niin, että haastateltavan alkuperäisen ilmauksen ja raakalitteroidun ilmauksen asiasisältö pysyi samana. Tutkimuksen tuloksia raportoitaessa tutkittavien tunnistetiedot muutettiin niin, että tutkittaville annettiin numerotunnisteet (1,2,3..6).

Ennen hankkeen alkua (liite 2), heti sen jälkeen (liite 3) ja puoli vuotta sen päätyttyä (liite 4) täytetyissä itsearviointilomakkeissa työntekijää pyydettiin arvioimaan yhteisöään ja itseään kehitysvammaisen henkilön kommunikointikumppanina. Lomakkeet sisälsivät sekä strukturoituja kysymyksiä että avokysymyksiä. Strukturoiduista kysymyksistä käsiteltiin Työntekijä vuorovaikutuskumppanina ja Vuorovaikutus kehitysvammaisen kumppanin kanssa -osioiden kysymyksiä, jotka kartoittivat työntekijän henkilökohtaisia muutoksia ja joiden teemat nousivat esille myös videohaastatteluissa. Lisäksi hankkeen päätyttyä jaetussa itsearviointilomakkeessa tiedusteltiin yhteisön kommunikoinnin kehittämiseen ja OIVA-hankkeen toteuttamiseen liittyviä asioita, joista tässä tutkimuksessa käsiteltiin kysymyksiä, joiden teemat nousivat esiin videohaastattelussa.

Ennen hanketta jaetussa itsearviointilomakkeessa tutkittavilta kysyttiin yksilön ja työyhteisön taustatietoja, joista tutkimuksessani käsitellen yksilön kannalta oleellisia kysymyksiä ja vastauksia. Strukturoitujen kysymysten Työntekijä vuorovaikutuskumppanina -osioon vastattiin asteikolla 1-5 (1=harvoin, 5=usein), lisäksi oli vaihtoehto 9=Ei arvioitavissa. Kysymyksiin, jotka liittyivät vuorovaikutukseen kehitysvammaisen kumppanin kanssa, työntekijän tai yhteisön kommunikoinnin kehittämiseen ja OIVA-hankkeen toteuttamiseen vastattiin asteikolla 1-4 (1=Täysin samaa mieltä, 4=Täysin eri mieltä), lisäksi oli vaihtoehto 9=En osaa sanoa. Myös osaan työntekijän taustatietoja koskevista kysymyksistä vastattiin tällä asteikolla.

Itsearviointilomakkeiden Työntekijä vuorovaikutuskumppanina ja Vuorovaikutus kehitysvammaisen kumppanin kanssa -osioiden vastaukset koostettiin taulukoihin (liite 5), joiden perusteella lukuja tarkasteltiin laadullisesti. Tutkimuksessa käsitellyt strukturoidut kysymykset on taulukoissa lihavoitu. Määrällisen analyysin teko itsearviointilomakkeista ei ollut järkevää, sillä tutkittavia oli yhteensä kuusi. Jos tutkittava oli valinnut strukturoiduissa kysymyksissä kaksi vastausvaihtoehtoa, ei vastausta otettu analyysiin mukaan. Strukturoitujen kysymysten analyysivaiheessa tarkastelin ensin kaikkia kolmea itsearviointilomaketta, mutta päädyin lopulta vertaamaan ennen hanketta täytettyä alkukartoituslomaketta ja puoli vuotta hankkeen jälkeen täytettyä seurantakartoituslomaketta. Päädyin vertaamaan näitä lomakkeita, sillä niiden avulla sai kuvaa siitä, miten vuorovaikutukseen liittyvät suhtautumistavat ja työkäytännöt olivat jääneet vaikuttamaan tutkittavien arkeen myös hankkeen päätyttyä. Kyselylomakkeiden avokysymyksistä saadut vastaukset analysoitiin kvalitatiivisesti sisällönanalyysin avulla ja ne luokiteltiin esiin nousevien teemojen mukaan.

Tulosluvut 7.1 Työntekijöiden suhtautumistavat ja 7.2 Työntekijöiden työkäytännöt jäsennettiin temaattisesti OIVA-hankkeen tutkijan, Katja Vuotin, ja tämän työn tekijän yhdessä kehittämän luokittelun avulla. OIVA-hankkeen tutkija hahmotteli ensin työntekijöiden vastausten perusteella työntekijöissä tapahtuneet muutokset alustaviin kategorioihin, jotka nousivat aineistosta. Tulosten luotettavuus ja kehitetyt kategoriat tarkistettiin 3-vaiheisen prosessin avulla (Totsika ym., 2008). Ensimmäisessä vaiheessa OIVA-hankkeen tutkija hahmotteli työntekijöiden vastaukset, joissa he kuvasivat muutostaan

vuorovaikutuskumppanina, alustaviin kategorioihin ja esitteli nämä kategoriat tämän pro gradu -työn tekijälle. OIVA-hankkeen tutkija ja tämän työn tekijä luokittelivat sekä itsenäisesti että yhdessä yhden videohaastattelusta selventääkseen kategoriat ja luodakseen yhdenmukaisen luokittelukaavion. Toisessa vaiheessa tämän työn tekijä koodasi itsenäisesti toisen haastattelun, jonka jälkeen eroavaisuuksista keskusteltiin ja lopullinen luokittelukaavio luotiin. Kolmannessa vaiheessa tämän työn tekijä koodasi itsenäisesti vielä yhden haastattelun.

Arvioijien yksimielisyys (inter-rater agreement) luodusta luokittelusta laskettiin kolmannesta vaiheesta (Totsika ym., 2008). Aluksi laskettiin, kuinka monta kertaa arvioijat olivat luokitelleet vastaukset samaan luokkaan (=yksimielisyys). Sen jälkeen laskettiin, kuinka monta kertaa arvioijat olivat olleet erimieltä vastauksien luokasta (=erimielisyys). Tämän jälkeen laskettiin suhdeluku, joka kuvasti arviointien yksimielisyyttä kaavan $(\text{yksimielisyys} / (\text{yksimielisyys} + \text{erimielisyys})) \times 100$ avulla. Arvioijat olivat 80 prosenttisesti yksimielisiä luokittelusta, joten luokittelu voitiin todeta toimivaksi.

Tulosluvut 7.3 Hankkeen toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä sekä 7.4 Työntekijöiden mietteitä tulevaisuudesta analysoitiin kvalitatiivisesti sisällönanalyysin avulla ja tulokset luokiteltiin ryhmiin vastauksista esiin nousevien teemojen perusteella

6.4 Haastatteluesimerkeissä käytetyt merkinnät

Tekstissä käytetyistä lainauksista on poistettu osia, jotka eivät liity kyseiseen kohtaan asiasisällöltään. Kohdat, joista on poistettu tekstiä, on merkitty sulkeilla ja kolmella pisteellä (...). Tekstistä on poistettu myös lukemisen ymmärrettävyyttä hankaloittavia kohtia kuten puhekielen täytesanoja (esim. ”niinku”), jotka eivät muuta tekstin asiasisältöä. Sulkeiden sisään on laitettu joitain selventäviä kommentteja, jotka eivät kuulu haastateltavan puheenvuoroon. Joissain lainauksissa esiintyneet henkilöiden tai paikannimet on korvattu kirjainsymboleilla (X ja Y). Lainauksen kieliasua on paikoin muokattu niin, ettei haastateltavia ole mahdollista tunnistaa. Lainauksissa olevia välimerkkejä ei ole

välttämättä käytetty suomen kieliopin mukaisesti, vaan niitä on saatettu käyttää esimerkiksi lainauksessa olevan tauon kohdalla ja rytmittämässä tekstiä.

7. TULOKSET

7.1 Työntekijöiden suhtautumistavat

Tutkittavien suhtautumistapoja, jotka koskivat vuorovaikutusta kehitysvammaisten kumppanien kanssa, kartoitettiin itsearviointilomakkeiden avulla sekä videohaastattelulla. Tutkittavien suhtautumistavoissa oli nähtävissä kolmenlaisia muutoksia (taulukko 3). Ensiksi, tutkittavat olivat alkaneet luottaa yhä enemmän kehitysvammaisen kumppanin mielipiteisiin. Toiseksi, tutkittavat olivat ymmärtäneet, että parantaakseen kommunikatioita heidän täytyy sitoutua vuorovaikutukseen. Kolmanneksi, tutkittavat olivat alkaneet miettiä työnsä skeemaa.

Taulukko 3. Työntekijöiden uudet suhtautumistavat.

Uudet suhtautumistavat		
Luottamus kehitysvammaisen kumppanin mielipiteisiin	Kommunikaatioon sitoutuminen	Työn skeema

Kaikkien tutkittavien mielipiteet vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikatioon ja vuorovaikutukseen liittyvistä asioista olivat varmentuneet. Tutkittavat olivat alkaneet luottaa siihen, että vaikeimmin kehitysvammaisilla ihmisillä oli omaa elämäänsä koskevista asioista mielipiteitä, vaikka niiden ilmaiseminen olisi vaikeaa. Tutkittavat olivat alkaneet myös arvostaa kehitysvammaisten ihmisten mielipiteitä yhä enemmän. Myös itsearviointilomakkeissa näkyi, että tutkittavat uskoivat kehitysvammaisten

kumppanien mielipiteisiin. Lähes kaikki tutkittavat olivat ennen hanketta ”täysin samaa mieltä” tai ”jonkin verran samaa mieltä” siitä, että ”*Kehitysvammainen kumppani ei aina ymmärrä omaa parastaan*” (liite 5, väittämä 2.11). Puoli vuotta hankkeen jälkeen he olivat kuitenkin väitteestä ”jonkin verran samaa mieltä” tai ”jonkin verran eri mieltä”. Yhden tutkittavan vastaus poikkesi muista ja hän valitsi ennen hanketta vaihtoehdon ”täysin eri mieltä” ja puoli vuotta hankkeen jälkeen vaihtoehdon ”jonkin verran eri mieltä”. Kaikki tutkittavat kuvasivat itsearviointilomakkeissa jo ennen hanketta olevansa kiinnostuneita kehitysvammaisen kumppanin mielipiteistä. He olivat sekä ennen hanketta että puoli vuotta hankkeen jälkeen ”täysin samaa mieltä” väittämästä ”*Olen kiinnostunut kehitysvammaisen kumppanini ajatuksista ja mielipiteistä ja haluan oppia ymmärtämään häntä paremmin*” (liite 5, väittämä 2.18).

”Et se on niin helppo toisaalta ajatella että ku puhuu niin asiat selviää mutta mitäs sitte ku ei puhukaan niin sitä vaan ei ehkä oo tullu niin silleen ajateltua että ihmisellä on mielipiteitä vaikkei puhuiskaan.” (Tutkittava 1)

”Oppi ajatteleen sillain eri lailla että hyvänen aika tää ihminenhan tarkoittaa nyt jotain asiaa mun on nyt kuunneltava se.” (Tutkittava 4)

”Se oikeus jokaisen meidän asiakkaan itsensä omien asioiden ja mielipiteitten julkittuomiseen niinku enemmän pysähtyminen kuunteleminen niitä et heillä on se oikeus siihen niin kyl se on tullut selkeemmin siihen omaan työhön ja omaan elämään mukaan.” (Tutkittava 5)

Tutkittavat kertoivat myös oppineensa ajattelemaan yhä enemmän, että kehitysvammaiset kumppanit haluavat ja yrittävät ilmaista omia mielipiteitään. Tutkittavat kuvasivat, että he eivät aikaisemmin olleet ymmärtäneet, milloin kehitysvammainen kumppani yritti ilmaista mielipiteitään. Itsearviointilomakkeissa kaikki tutkittavat olivat sekä ennen hanketta että puoli vuotta hankkeen jälkeen ”täysin samaa mieltä” tai ”jonkin verran samaa mieltä” väittämästä ”*Kehitysvammainen ihminen voi olla tasa-arvoinen kommunikointikumppani, vaikka hänen ilmaisukeinonsa ovatkin rajalliset*” (liite 5, väittämä 2.4).

”...joilla (kehitysvammaisilla kumppaneilla) ihan selkeesti olis joitaki hyviäkin omia mielipiteitä joita he varmaan tuo ja nyt ollaankin huomattu että tuovat hyvinkin selkeesti mut sitä ei vaan nähny.” (Tutkittava 1)

Kaikki tutkittavat kertoivat, että he antoivat vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten vaikuttaa elämäänsä koskeviin päätöksiin aikaisempaa enemmän. He esimerkiksi antoivat kehitysvammaisten ihmisten tehdä yhä enemmän jokapäiväisiä, omaa elämäänsä koskevia päätöksiä ja valintoja. Puolet tutkittavista oli myös itsearviointilomakkeissa hanketta ennen valinnut väittämään ”*Kehitysvammaiset ihmiset kykenevät päättämään monista omista asioistaan ja tekemään itseään koskevia valintoja*” (liite 5, väittämä 2.13) vastausvaihtoehdon ”jonkin verran samaa mieltä” tai ”jonkin verran eri mieltä” ja puoli vuotta hankkeen jälkeen vaihtoehdon ”täysin samaa mieltä” tai ”jonkin verran samaa mieltä”. Kaksi tutkittavaa oli valinnut sekä ennen hanketta että hankkeen jälkeen vaihtoehdon ”täysin samaa mieltä”.

”Se tyytyväisyys näkyy ihan eri tavalla. Et oikeestaan yhenki asiakkaan kohdalla hän saa valita niin hän esimerkiksi juo silloin itse kun hän valitsee juoman mut sit ku hän ei saa valita niin sit me juotetaan.” (Tutkittava 1)

”(Ennen projektia) et teit ite valinnan et ihan pienissäkin jutuissa et vaikka ihan se et juotko kahvia vai kaakaota niin hirmu helppo on päättää toisen puolesta et juot kahvia.” (Tutkittava 1)

”Yrittää antaa heille niitä vaihtoehtoja et ei tehä niinku on tehty kaksikymmentä vuotta (...) antaa valita vaatteita ja juomisia ja tämmösiä mieluisia asioita koska onhan heilläkin ne mielihiteet on mistä tykkää.” (Tutkittava 2)

”Asiakkaat saa vaikuttaa paljon enemmän siihen mitä tehdään et meillä on viikko-ohjelmassa valinta jolloin annetaan ne vaihtoehdot mitä pystytään ei me voida antaa rajattomasti tietenkään mutta ei kaikkien tarvi ennen kaikki maalas tänään ja teki palapelejä huomenna.” (Tutkittava 6)

Eräs tutkittavista kuvasi, että saatuaan vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin valintoihin vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset olivat tulleet aktiivisemmiksi ja halunneet vaikuttaa päätöksiin yhä enemmän.

”Ja sitte osaavat vaatii sen että et kun on annettu valita vaikka vaatteita tai juomia nyt he osaa vaatia ja tietää että he saa valita sen minkä haluaa.” (Tutkittava 2)

Lähes kaikki tutkittavat olivat sekä ennen hanketta että puoli vuotta hankkeen jälkeen sitä mieltä, että arjen kiireestä huolimatta oli parempi antaa kehitysvammaisen ihmisen

päittää omista asioistaan, kuin itse päättää tämän puolesta. Lähes kaikki tutkittavat olivat ennen hanketta ”täysin eri mieltä” tai ”jonkin verran eri mieltä” väittämästä ”*Arjessa on usein niin kiire, että on parempi tehdä asia itse tai päättää kehitysvammaisen kumppanin puolesta, kuin odottaa hänen viestinsä tai valintansa valmistumista*” (liite 5, väittämä 2.8). Yksi tutkittava oli hanketta ennen väittämästä ”jonkin verran samaa mieltä”. Puoli vuotta hankkeen jälkeen kaikki tutkittavat olivat väitteestä ”täysin eri mieltä” tai ”jonkin verran eri mieltä”.

Toinen tutkittavien suhtautumistavoissa näkynyt muutos liittyi kommunikaatioon sitoutumiseen. Tutkittavat olivat hankkeen jälkeen huomanneet, kuinka tärkeää oli keskittyä täysin vuorovaikutushetkeen vaikeimmin vammaisten ihmisten kanssa, kun heitä hoidettiin.

”Et ei oo enää niin et miettisin mitä illalla ostan kaupasta (...) tärkeimpänä koen sen läsnäolon (...) Ihan niinku kenen tahansa kanssa et jutellenpa vaikka työkaverin kanssa niin (...) jos ajatukset on jossain muualla niin ihan yhtä huono keskustelu.” (Tutkittava 1)

”Keskittyy siihen mitä mä tän asiakkaan kans nyt teen ja siitä pienestä arjen askareesta on se sitten pesu tai pukeminen tai muu niin siitäkin ottaa kaiken et siinä on sitä vuorovaikutusta mukana eikä se oo pelkkä et tehdään joku tempu pestään äkkiä.” (Tutkittava 3)

Kaikki tutkittavat kertoivat oppineensa pysähtymään ja kuuntelemaan vaikeimmin kehitysvammaisia ihmisiä, vaikka työympäristö olisi kiireinen. Itsearviointilomakkeissa neljän tutkittavan arviot väitteestä ”*Pidän huomioni kumppanissani koko vuorovaikutustapahtuman ajan, enkä välitä siitä, mitä ympäristössä tapahtuu*” (liite 5, väittämä 1.4) pysyivät samana, ja he arvioivat tekevänsä näin ”puolet ajasta” tai ”melko usein”. Yksi tutkittava arvioi ennen hanketta pitävänsä huomion kumppanissa ”melko harvoin” ja puoli vuotta hankkeen jälkeen ”melko usein”. Yksi tutkittava arvioi ennen hanketta pitävänsä huomion kumppanissa ”melko usein” ja puoli vuotta hankkeen jälkeen ”puolet ajasta”. Lähes kaikki tutkittavat arvioivat sekä hanketta ennen että sen jälkeen seuraavansa kommunikointikumppaninsa mielenkiinnon kohteita ”usein” tai ”melko usein” (liite 5, väittämä 1.2)

”Mä oon ainakin oppinut ainakin sen että kun mä alan keskustelukumppanin kanssa keskustelemaan niin hirveen tärkeä on se kuunteleminen.” (Tutkittava 4)

”Se pysähtyminen ja rauhattuminen ja oikeesti kuunteleminen niin kyllä se on yhteisöön tulla jo aiemminkin et se on vaan se tavoite jatkossakin se sama et oikeesti pysähdytään kyl se on tullut jo tästä projektin myötä.” (Tutkittava 5)

Tutkittavien suhtautumistapojen kolmas muutos liittyi työn skeemaan. Osa tutkittavista koki OIVA-hankkeen muuttaneen hoitajan työn toimintamalleja ja rutiineja.

” (OIVA-hankkeessa opitut asiat)...kyllähän se sillä tavalla ehkä tietynlaisia rutiineja poistaa.” (Tutkittava 1)

”Pysähtynyt miettimään itteensä niinku sanoin just äsken tuossa että vähän aikaa jotain juttuja muisti ku katto videolta niin sen jälkeen sitte toimintamallit tietyt tottakai sit kuitenkin jäi ne oli omat kommunikointimallit ja muut mut kyl sitä miettiny erilailla omaa toimintaansa ja pysähtynyt aatteeseen ja semmisiin pienempiin juttuihin kyl varmasti kiinnittää huomiota.” (Tutkittava 5)

Erityisesti yhden tutkittavan haastattelussa työn skeeman muutokset korostuivat. Tutkittava kertoi ymmärtäneensä, että vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset hyötyivät ja nauttivat todennäköisesti enemmän yhdessäolosta, jossa heidän mielenkiinnon kohteensa otettiin huomioon ja heitä kuunneltiin, kuin siitä, että he suorittivat tietyt, hoitajan päättämät tehtävät.

”Se että ei se suorittaminen ei ole niin tärkeä että me saadaan tehtyä joku palapeli jos hän vaiks siin samal rupee keskusteleen kun on sit joitain (...) niin sou miks jätetään se palapeli ehitään se tehä joskus muullonkin tai onko se niin oleellista että aina kaikkien kehitysvammaisten täytyy tehä palapelejä (...) se on sille asiakkaalle varmasti arvokkaampaa se että jos sillä on joku tarve mulle kertoo niin jos mä vaik en ymmärtäiskään mä edes yritän vaikka.” (Tutkittava 6).

Yksi tutkittavista kertoi ajatelleensa aikaisemmin, että hänen täytyi jatkuvasti näyttää työssään kiireiseltä ja suorittaa erilaisia tehtäviä, että hänen esimiehensä pitäisi häntä tehokkaana. Hankkeen jälkeen tutkittava kuvasi ymmärtäneensä, että suorittaminen ei

ollut työn päätarkoitus. Tutkittava kertoi ymmärtäneensä myös, että vuorovaikutusta ja kehitystä voi tapahtua monissa arjen tilanteissa, vaikka niissä ei näyttäisikään tapahtuvan mitään erikoista. Kaikki tutkittavat olivat sekä hanketta ennen että hankkeen jälkeen itsearviointilomakkeissa ”täysin samaa mieltä” siitä, että *kaikki arjen tilanteet, joissa he kohtaavat kehitysvammaisen kumppanin, ovat tärkeitä vuorovaikutustilanteita* (liite 5, väittämä 2.7).

”Aikaisemmin mä muistan sillon ku mä tulin tänne töihin niin mulle oli uus tilanne se et mun esimies on samas talossa ja mä muistan sen että mä koin aika usein et mun täytyy tehdä koko ajan jotain et mä näytän silleen tehokkaalta. Et se on helpompi sit jos mä vaikka laitan ne kengät jollekki ehkä niin mä sitten näytän et mä teen mut jos mä seison vaan kaukana ja ootan että laittasitsä ne kengät niin se on kyl oikeesti tosi paljon vaikuttanut siihen.” (Tutkittava 6)

Työn skeemassa tapahtuneita muutoksia korostanut tutkittava kertoi myös ajattelevansa nykyisin, että työn ei tarvinnut olla aina vakavaa, vaan se sai olla myös hauskaa. Myös toisen tutkittavan mielestä yhteisöllisyys työpaikoilla oli lisääntynyt ja työilmapiiri muuttunut avoimemmaksi.

”Must tuntuu et kaikki on ollu hyvin että ja saanu siitä sillai omaankin työhönsä potkua ja mielekkyyttä nytte ja nyt me sillai yhteisönä ollaa lähennytty lähennyttykin sillai ja jotenkin et tuntuu että tämmönen yhteisöllisyys kaikella tavalla.” (Tutkittava 3)

”Must kauheen kiva huomata että naureskellaan siis ei toisille vaan toisten sekä asiakkaiden kaikki kuulostaa siltä että kaikki on niin ihanaa mut et ehkä se on avoimempi ilmapiiri (...) varmaan semmosta tuonu etku kun me ollaan tehty näit et teet itsesi tyhmäksi tyyppistä tai et vastaillet ni ehkä se on avartanut sitä ilmapiiriä nii et muutkin uskaltaa ehkä täällä hassutellaan vähän enemmän semmosta tanssitaan tuol käytävil.” (Tutkittava 6)

7.2 Työntekijöiden työkäytännöt

OIVA-hanke vaikutti myös työntekijöiden työkäytäntöihin. Kaikki tutkittavat kokivat oppineensa uusia kommunikointi- ja vuorovaikutustaitoja, jotka näkyivät heidän arjen

toiminnassaan kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa (taulukko 4). Osa tutkittavista korosti muun muassa OIVA-hankkeessa opittujen, vuorovaikutusta tukevien LOVIT-elementtien olevan läsnä työssä päivittäin. Tutkittavien työkäytännöissä oli tapahtunut kolmenlaisia muutoksia. Tutkittavat olivat oppineet tulkitsemaan vaikeimmin kehitysvammaisen kumppanin ilmaisuja. He olivat oppineet myös olemaan kärsivällisempiä vuorovaikutustilanteissa kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa. Lisäksi he olivat alkaneet miettiä yhteistä kieltä heidän ja kehitysvammaisten kumppaneiden välille.

Taulukko 4. Työntekijöiden uudet työkäytännöt

UUDET TYÖKÄYTÄNNÖT		
Kehitysvammaisen ihmisen ilmaisujen tulkinta	Kärsivällisyys	Yhteinen kieli

Kaikki tutkittavat kertoivat, että he olivat oppineet tulkitsemaan vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten ilmaisuja ottamalla yhä tarkemmin huomioon vaikeimmin vammaisten kumppaneiden pieniäkin eleitä ja ilmeitä sekä tulkitsemaan niitä aloitteiksi. Samalla he olivat myös alkaneet ymmärtää yhä paremmin, mitä kehitysvammaiset kumppanit eleillään ja ilmeillään tarkoittavat. Kaikki tutkittavat arvioivat itsearviointilomakkeissa sekä ennen hanketta että puoli vuotta hankkeen jälkeen *seuraavansa kumppaninsa kommunikointialoitteita kuten eleitä ja ilmeitä* ”usein” tai ”melko usein” (liite 5, väittämä 1.9). Kaikki tutkittavat olivat myös sekä ennen hanketta että puoli vuotta sen jälkeen ”täysin samaa mieltä” siitä, että *ilmeillä, eleillä ja äänтелеillä voi ilmaista monia asioita* (liite 5, väittämä 2.3).

”Ehkä tarkemmin tulee niitä pieniä eleitä otettua huomioon.” (Tutkittava 2)

”Osa sillai ottaa huomioon ihan pienetkin eleet ja ääntelyt viittoma vaikka se viittoma ois joku aivan pieni kuitenkin sinne päin mitä hän tarkoittaa.” (Tutkittava 4)

”Ilmeet ja eleet on sitä on osa sitä kommunikaatio just niinku et niihin tartutaan ja pysähtytään niihinkin jotenkin enemmän.” (Tutkittava 5)

”Varmaan se että he kokee sitä turvallisuutta ja sitä et heitä ymmärretään ja pystyy jollain tavalla meille kertoon et mikä on kullonkin asia varsinkin jos on joku hätä tai kiva juttu tai näin et he saa sen tai ei tarvi olla huolissaan tai ahdistua siitä et siis toi ei ikinä katto päinkään se ei kuulekaan se ei nääkään et varmaan semmonen turvallisuus et noi ymmärtää ja ainakin kun parhaansa tekee ja yrittää aina selvittää mikä on millonkin asia.” (Tutkittava 3)

Tutkittavat kertoivat myös tarkistavansa yhä useammin, että vuorovaikutuksen molemmilla osapuolilla oli keskusteltavasta asiasta yhteinen tulkinta ja ymmärrys. Itsearviointilomakkeissa lähes kaikki tutkittavat arvioivat ennen hanketta *tarkistavansa* ”usein”, *että olivat ymmärtäneet kumppanin viestin oikein* (liite 5, väittämä 1.15). Hankkeen päätyttyä tutkittavat vastasivat väittämään kuitenkin ”usein” tai ”melko usein”. Yksi tutkittavista oli arvioinut tarkistavansa ymmärryksen kumppanin viestistä ennen hanketta ”puolet ajasta” ja puoli vuotta hankkeen jälkeen ”melko usein”. Kaikki tutkittavat arvioivat sekä ennen hanketta että puoli vuotta hankkeen jälkeen *tarkkailevansa, ymmärtääkö kumppani heidän viestejään* ”usein” tai ”melko usein” (liite 5, väittämä 1.14). Kaikki tutkittavat arvioivat myös sekä hankkeen alussa että puoli vuotta hankkeen jälkeen *ilmaisevansa* ”usein” tai ”melko usein” *kumppanilleen selvästi, jos eivät ymmärrä hänen viestiään jälkeen* (liite 5, väittämä 1.16).

”Se että varmistetaan että toinen on ymmärtänyt niin se on ehkä lisääntynyt kanssa meillä et ei oleteta eikä pidetä itsestäänselvytenä.” (Tutkittava 2)

”...lopuksi on hyvä tarkistaa että onko tullut ymmärretyksi ja että molemmiin puolin ollaan tultu ymmärretyksi ja sitten myös rauhassa vastaa selkeillä sanoilla eleillä.” (Tutkittava 4)

Tutkittavat kertoivat, että he keskustelivat muiden työntekijöiden kanssa yhä enemmän vaikeimmin kehitysvammaisten asiakkaiden kommunikointiin liittyvistä asioista ja pyrkivät jakamaan siihen liittyvää tietoa koko yhteisölle. Tutkittavat kuvasivat pohtivansa yhdessä esimerkiksi asiakkaiden kommunikoinnin piirteitä, kuten sitä, mitä kukin asiakas pyrkii viestimään ja millä keinoin.

”Kyllä ku siitä on niin paljon puhuttu ja tosissaan mietitty sitä että asiakkaan kohdalla se tietty asia toistuu niin se tarkoittaa niin ne on sitte ihan raporteissa ja suullisissa ja kirjallisissa tuotu et sehän tulee sitte kaikkien tiedossa olevalle.” (Tutkittava 1)

”Me ollaan kuitenkin täs niinku fyysisesti hyvin lähekkäin koko aika ja päivittäin samojen ihmisten kanssa tekemisissä niin kyllä tota käytäväkeskustelua niin sanotusti myöskin sitte ohimennessä huomasi että paljonkin loppujenlopuksi puhunut OIVA-hankkeesta.” (Tutkittava 5)

Kaikki tutkittavat kertoivat videohaastatteluissa oppineensa hankkeen aikana kärsivällisimmiksi kommunikointikumppaneiksi. He kuvasivat odottavansa asiakkaiden kommunikointialoitteita ja vastauksia entistä kauemmin. Neljä tutkittavaa arvioi itsearviointilomakkeissa puoli vuotta hankkeen jälkeen *ilmaisevansa kumppanilleen* entistä useammin, *että he odottivat tämän viestiä* (liite 5, väittämä 1.6). Kaksi tutkittavista taas arvioi puoli vuotta hankkeen jälkeen, että he ilmaisivat odottavansa kumppanin viestiä harvemmin kuin ennen hanketta.

”Kärsivällisempi huomattavan paljon (...) et ehkä sitä on ruvennut miettimään ja kun sen on niistä videoista nähny (...) et jos me alotetaan ja neljän minuutin kohdalla tulee se asia sitten tai esimerkiksi se vastaus niin mähän oon jo puolen minuutin kohdalla tehny ihan oman selkeen päätöksen (naurua).” (Tutkittava 1)

”Juu kyllä, ehkä mä osaan ainakin odottaa niin (...) et kumppani saa sen vastaus tai sen ajan tehdä aloitteita tai vastata.” (Tutkittava 3)

Tutkittavat kertoivat myös antavansa yhä enemmän tilaa vaikeimmin vammaisen kumppaninsa ilmaisuille.

”Nyt miettii enemmän että kuinka siihen asettautuu ja antaa tilaa sille kumppanille enemmän ja ilmasta itseään.” (Tutkittava 2)

”..antaa tilaa asukkaalle alottaa se kommunikointi.” (Tutkittava 4)

Tutkittavat kuvailivat oppineensa mukauttamaan omaa ilmaisuaan vaikeimmin vammaisten kumppanien kanssa helpommin ymmärrettäväksi. He olivat alkaneet puhua selkeämmin, rauhallisemmin ja yhdestä asiasta kerrallaan, jotta kehitysvammaiset ihmiset ymmärtäisivät heitä paremmin. Kuitenkin itsearviointilomakkeissa vain yksi tutkit-

tava oli arvioinut puoli vuotta hankkeen päätyttyä *käyttävänsä kommunikoidessaan riittävän selkeää ja yksinkertaista kieltä* aiempaa useammin (liite 5, väittämä 1.12).

”Muuttaa sitä puhetapaa semmoseks tai mitä tahansa tapahtuu mitä kommunikoidaan niin semmoseks et se asiakas ymmärtää ja tulee tarkistettuu.” (Tutkittava 1)”

”Osaan mukauttaa omaa puhettani tän kumppanin kanssa ja varmaan sellasta rauhallisempaa.” (Tutkittava 3)

”Muutaman sokeen asiakkaan kanssa (...) niin jotenkin semmosta et kun he ei sit nää niin enemmän vielä keskittyy siihen selkeään puhetapaan ja sitten kosketukseen ja semmoseen et tuntuu et hekin on levollisempia.” (Tutkittava 3)

Tutkittavat kokivat, että he ottivat yhä enemmän huomioon kehitysvammaisten kumppanien omat, yksilölliset ilmaisutavat. He olivat muun muassa ymmärtäneet yhä paremmin, kuinka tärkeää puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointikeinojen käyttö kehitysvammaisten ihmisten kanssa oli. Erityisesti yksi tutkittava kuvasi ymmärtäneensä hankkeen aikana, että oli tärkeää varmistaa, että vaikeimmin kehitysvammaisten kumppanien kanssa käytetyt puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointikeinot olivat näille sopivia ja että asiakkaat todella ymmärsivät ja osasivat käyttää niitä.

”Yhen asiakkaan kohalla tänä aamuna niin me vaan vuosia näytettiin että tää oli tää kello tää tauko ja me vaan aina näytettiin ja hän sano sen kello enkä mä ajatellu oikeesti sen eteenpäin niin et sille sano sen kello se sano sen kello mutta eihän se kerro taukoo silloin se kertoo kellon minkä hän on nyt sanonu monta vuotta et mut sit vaan oikeesti rupes miettiin jotain tommosii pieniiki et voi muuttaa ja vaihtaa ja silleen mutku joitain asioita oot vaan aina tehnyt tietyllä lailla.” (Tutkittava 5)

Tutkittavat olivat myös ymmärtäneet, että puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointikeinojen käyttö oli tärkeää myös silloin kun kumppani ymmärsi puhetta. Ennen hanketta neljä tutkittavista oli väittämästä ”*Viittomia tai kuvia ei tarvitse käyttää silloin, jos kumppani ymmärtää puhetta muutenkin*” (liite 5, väittämä 2.12) ”täysin samaa mieltä” tai ”jonkin verran samaa mieltä”. Puoli vuotta hankkeen jälkeen heistä vain yksi tutkittava oli enää väittämästä ”jonkin verran samaa mieltä” ja kolme muuta tutkittavaa

”jonkin verran eri mieltä” tai ”täysin eri mieltä”. Yksi tutkittava oli sekä ennen hanketta että puoli vuotta hankkeen jälkeen väittämistä ”täysin eri mieltä”.

Tutkittavat kokivat, että joidenkin asiakkaiden ilmaisu oli muuttunut hankkeen aikana huomattavasti runsaammaksi ja monipuolisemmaksi, kun he olivat saaneet sopivan keinoilmaista itseään.

”Aivan valtava ero et enemmän tämmöstä kaikenlaista alotteellisuutta voidaan sanoa et jokaisen asiakkaan kohdalla et he on oppinut vaikuttaan omaan elämäänsä ja omaan arkeensa ja tekeen niitä aloitteita ja antaa merkkejä ja puhuu meille sillä omalla kunkin sopivalla tavallaan ja sillai varmaan paljon heidän arkeensa ja elämänlaatua nostattanut se.” (Tutkittava 3)

”On siis alotteellisuutta tullut aivan hirveesti lisää. Yks asiakas se oli oiva hanke aikaa me tehtiin silloin (...) hänelle semmonen Pekka-suomi-Pekka sanakirja (nimi muutettu) eli niin siinä oli kymmenestä viiteentoista sanaa semmosta niinkun puolikasta lausetta tai puolikasta sanalla millä mikä tarkoitti sit jotain (...) tällä hetkellä se sanavarasto on lisääntynyt hänellä vähintään kolmekertaseksi (...) hän on niinku ihan selvästi rohkaistunut kun hän on saanut niit kuvia.” (Tutkittava 5)

Tutkittavat kuvasivat myös oppineensa, että vuorovaikutus vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa onnistui parhaiten, kun molemmat osapuolet käyttivät kommunikoidessaan samanlaisia ilmaisukeinoja. Yksi tutkittavista kertoi alkaneensa käyttää asiakkaan kanssa samanlaista tapaa äännellä päästäkseen vuorovaikutukseen hänen kanssaan. Itsearviointilomakkeissa puolet tutkittavista arveli puoli vuotta hankkeen jälkeen käyttävänsä *kommunikoidessaan yhä useammin samoja ilmaisukeinoja kuin kumppani* (liite 5, väittämä 1.13). Kahden tutkittavan mielipide ei ollut muuttunut hankkeen aikana, ja he olivat valinneet sekä ennen hanketta että puoli vuotta hankkeen jälkeen vaihtoehdot ”usein” tai ”melko usein”. Yksi tutkittava oli valinnut ennen hanketta vaihtoehdon ”usein” ja puoli vuotta hankkeen jälkeen vaihtoehdon ”melko usein”.

”Puhuminen näillä asiakkaiden tavoilla tai ääntelyillä (...) aikasemmasta työstä mul oli asiakasista joista oikeestaan kukaan ei puhunut ja he käytti tosi paljon äänneitä ja kaikkee tämmösiä ja ku mä oli yksin niiden kans niin mä silleen salaa niinku näin ja sit sen huomasi sen oikeesti mikä se on niitte se vastaus mutta tavallaan se on vähän noloo sitä ajatteli (...) mä en ainakaan enää

välitä pätäkääkään mä välillä mietin joskus joku uus tulee ja mä oikein annan tuolla mennä ni mä ajattelen miltähän se oikeesti vaikuttaa mut sit mä yleensä aika hyvin aina selitänki et tää on ihan tän tätä keskustelua että kokeileppa et sä saat paljon paremmin niihin kontaktii jossa kokeilet.” (Tutkittava 6)

”...ja mielellään käyttää sitä kommunikointimenetelmää millä vastapuolikin kommunikoi.” (Tutkittava 4)

7.3 Hankkeen toteutumiseen vaikuttavia tekijöitä

Tutkittavien mielestä työntekijöiden suhtautumistapojen ja työkäytäntöjen muuttumiselle sekä hankkeen toteutumiselle oli monia syitä. Lähes kaikki tutkittavat mainitsivat, että heidän oma sitoutumisensa ja kiinnostuksena hankkeeseen olivat vaikuttaneet suuresti työntekijöissä tapahtuneisiin muutoksiin ja näin myös hankkeen onnistumiseen.

”Se on ihan selkeesti se että et ihmiset haluaa että että näitten meidän asiakkaitten ääni tulee kuulluks.” (Tutkittava 1)

”No me on tehty (hankkeen aikana tapahtuneet muutokset mahdollisiksi) omalla käytöksellä.” (Tutkittava 2)

”Se että sinnikkäästi vaan on kuvattu ja katottu niitä (videoita) ja mietitty.” (Tutkittava 2)

”Tietenkin se kun me huomattiin et me voidaan tehdä enempi mitä tähän saakka.” (Tutkittava 4)

Kaikki tutkittavat olivat kokeneet esimiehen tuen hankkeen aikana tärkeäksi, ja he olivat ”täysin samaa mieltä” tai ”jokseenkin samaa mieltä” siitä, että *esimies tuki kommunikoinnin kehittämistä yhteisössä* (liite 3, väittämä 3.7). Tutkittavat kertoivat, että esimies oli hankkeen aikana mahdollistanut ajan käytön hankkeeseen, niin että työntekijät olivat saaneet keskittyä yhdessä pohtimaan vuorovaikutukseen liittyviä asioita videoryhmissä. Lähes kaikki tutkittavat olivat ”täysin samaa mieltä” tai ”jonkin verran samaa mieltä”

siitä, että *esimies oli ottanut videoryhmien aikataulut huomioon työvuorolistoissa* (liite 3, väittämä 3.8 a).

”Työnantajanki puolelta niin ihan selkeesti mahdollistettu se et pystytään käyttämään aikaa ihan selkeetä työaikaa siihen niin silloin se on nyt on paljon helpompaa et se että ihmiset haluu ja sitten ovat yhtä lailla sen työnantajan puolelta.” (Tutkittava 1)

”...ja sitten toki kuitenkin on enemmän antanut mahdollistanut tän myötä sitten itelle sitä aikaa työssä työn lomassa sitä et ruveta jokaisen kohdalla miettimään niitä vaihtoehtoisia juttuja ja keinoja.” (Tutkittava 5)

Yksi tutkittava kuitenkin koki, että yhteisö olisi muun arjen työn ohessa tarvinnut enemmän aikaa OIVA-hankkeen toteuttamiseen käytännössä.

”Sitä aikaa ois vaan ehkä kaivannu enemmän että oltas voitu suunnitella niitä ja pätkäillä yhdessä.” (Tutkittava 2)

Lähes kaikki tutkittavat arvioivat, että vuorovaikutukselle oli hankkeen aikana järjestynyt enemmän aikaa. Puolet tutkittavista oli hankkeen alussa ”täysin samaa mieltä” tai ”jonkin verran samaa mieltä” väittämästä ”*Kommunikoin mielelläni, mutta arjessa on usein niin kiire, että vuorovaikutukseen ei käytännössä riitä aikaa*” (liite 5, väittämä 2.1). Puoli vuotta hankkeen jälkeen he olivat väittämästä ”jonkin verran eri mieltä”. Yksi tutkittava oli väittämästä sekä ennen hanketta että puoli vuotta sen jälkeen ”jonkin verran eri mieltä”. Yksi tutkittava oli väittämästä ennen hanketta ”jonkin verran eri mieltä” ja puoli vuotta hankkeen jälkeen ”täysin eri mieltä”. Yhden tutkittavan mielipide poikkesi muista, ja hän oli ennen hanketta väittämästä ”jonkin verran eri mieltä” ja puoli vuotta hankkeen jälkeen ”jonkin verran samaa mieltä”.

Lähes kaikki tutkittavat olivat sitä mieltä, että *esimies oli tukenut hankkeen onnistumista myös antamalla työntekijöille mahdollisuuden osallistua koulutuksiin* (liite 2, väittämä 3.8 b). Vain yksi tutkittava oli tästä ”jonkin verran eri mieltä”. Tutkittavat mainitsivat myös, että esimies oli tukenut hanketta osallistumalla itse yhteisiin koulutuksiin. Neljä tutkittavaa koki, että *esimies oli tukenut videoryhmissä suunniteltujen tavoitteiden toteuttamista* (liite 3, väittämä 3.8 c). Kaksi tutkittavaa oli asiasta ”jonkin verran eri mieltä”.

tä”. Kaikki tutkittavat olivat sitä mieltä, että *esimiehet olivat tukeneet hankkeen toteutamista suhtautumalla myönteisesti uusiin toimintatapoihin* (liite 3, väittämä 3.8 d). Yksi tutkittava kertoi, että hänen esimiehensä oli vaihtunut hankkeen aikana. Hän koki hankkeen loppuessa, että esimiehet eivät ymmärtäneet täysin hankkeen ideaa.

Tutkittavat kertoivat, että myös OIVA-hankkeeseen liittyviin koulutuksiin pääsy ja niissä saatu uusi tieto olivat mahdollistaneet hankkeen onnistumisen. Lähes kaikki tutkittavat kokivat, että *OIVA-hankkeen työntekijät olivat tuoneet asioita esille tarpeeksi käytännönläheisesti, niin että ne olivat sovellettavissa arkeen* (liite 3, väittämä 3.9 c). Yksi tutkittava oli asiasta ”jonkin verran eri mieltä”. Lähes kaikki tutkittavat olivat myös sitä mieltä, että *he olivat hyötynneet muiden OIVA-hankkeeseen osallistuneiden yhteisöjen kokemuksista viedessään hanketta eteenpäin* (liite 3, väittämä 3.11). Yksi tutkittava oli väittämästä ”jonkin verran eri mieltä”.

”Se et on saanu lisää tietoo asioista kommunikointikeinoista mahdollisuuksista.” (Tutkittava 5)

”Se että on päässy niihin koulutuksiin (...) siellä on aika paljon nähny sitä toisten videoista ja muusta.” (Tutkittava 2)

Yksi tutkittava mainitsi erityisesti puheterapeutin roolin ryhmänohjaajana tärkeäksi hankkeen onnistumiselle. Hän kuvasi, että puheterapeutti oli kannustanut työntekijöitä eteenpäin hankkeessa.

”X (puheterapeutti) on ollu meidän apuna kyllä paljon että ilman me ei varmaan olis saatu pyörimään niitä ryhmiä.” (Tutkittava 2)

Tutkittavat kokivat, että myös työyhteisön tuki oli hankkeen onnistumiselle hyvin tärkeää. Kaikki tutkittavat arvioivat, että *yhteisö tuki heitä OIVA-hankkeen aikana käyttämään uusia toimintatapoja* (liite 3, väittämä 3.4 a). Lähes kaikki tutkittavat kokivat, että heidän yhteisönsä jäsenet olivat *aktiivisesti mukana kehittämässä uusia toimintatapoja* (liite 3, väittämä 3.4 b). Yksi oli väittämästä ”jonkin verran eri mieltä”. Kaikki tutkitta-

vat olivat myös sitä mieltä, että *yhteisö hyväksyi heidän käyttämänsä uudet toimintatavat* (liite, 3, väittämä 3.4 c)

”Meidän työyhteisö pystyy mahdollistaan että voidaan toteuttaa ja ja etse meilläkin on hyvin vahvoja persoonia monenlaisia persoonia täällä ja muualla töissä niin se on semmonen yhteinen juttu et pysähdytään ja näin kuunnellaan oikeesti sekä työkavereita että meidän asiakkaita ja silleen saadaan jokainen äänemme kuuluville.” (Tutkittava 5)

7.4 Työntekijöiden mietteitä tulevaisuudesta

Kaikki tutkittavat arvioivat, että OIVA-projektissa saatuja oppeja oli mahdollista soveltaa myös projektin jälkeen. Tutkittavat olivat kokeneet OIVA-hankkeen työskentelytapaa hyvänä ja suosittelivat työskentelytapaa jatkettavaksi muissa yksiköissä tulevaisuudessa.

”Mikä ettei. Kommunikointi tärkeä osa hoitotyön tekemisessä.” (Tutkittava 2)

”Kyllä, monessa yksikössä on paljon kehittämisen varaa kommunikointimenetelmissä eri asukkaiden kohdalla.” (Tutkittava 4)

”Kyllä ehdottomasti suosittelen videoprosessia kaikille, todella avartavaa ja opettavaista.” (Tutkittava 6)

Yksi tutkittava kertoi, että OIVA-hankkeessa opittujen asioiden ja työtapojen jatkaminen saattaisi olla hankalaa, sillä hankkeessa alun perin mukana olleita työntekijöitä oli hänen työyhteisössään jäljellä enää vähän.

”Meitä varsinaisia oivalaisia meitä ei oo ku kaks (...) on ehkä semmonen haaste homma tota se on tosi iso haaste et se jatkuu täällä tää tää ajatus nyt varsinki kun meit on enää kaks.” (Tutkittava 6)

Tutkittavat nostivat vastauksissaan esille erityisesti videohavainnoinnin merkityksen tulevaisuudessa. Lähes kaikki tutkittavat mainitsivat kokeneensa videohavainnoinnin

alkujännityksen jälkeen hyväksi työtavaksi. Tutkittavat uskoivat jatkavansa videohavainnointia osastoilla tulevaisuudessa. He uskoivat laajentavansa sitä myös muille kun hankkeessa mukana olleille osastoille. Tutkittavat kokivat, että videoiden avulla oli helppo esitellä vuorovaikutukseen ja OIVA-hankkeeseen liittyviä asioita esimerkiksi uusille työntekijöille.

”Kyl se varmaan tuo videointi jota sitte koko ajanhan sitä tai pikkuhiljaa ihan koko Y:n alueelle jo ollaan siirtämässä. Et se on musta nyt ajatellen jo ihan hyvä työtapa (...) et siitä on ihan selkeet jo semmoset meidän omat suunnitelmat niinku oli varmasti projektin tarkotuskin mutta et on nyt meidän henkilökunnankin ajatus että se on ihan toimiva käytäntö (...) niitä videoita sitten on helppo uusille opiskelijoille (...) helppo on kertoa videon avulla (...) ja näyttää ja kertoo että miten se homma toimii.” (Tutkittava 1)

”Kyllä me on suunniteltu että meidän pitää nyt siellä osastoilla niitä me katotaan niitä videoita.” (Tutkittava 2)

”Me ollaan suunniteltu että me kuvataan edelleen videoidaan täällä osastolla näitä muitakin ryhmiä (...) ja sitten eri osastoille (...) laajentaa että sellanen on vähän suunnitelma meillä ja nyt me ollaan kuvattukin jo sillai että meillä on kaksi uudempaa hoitajaa jotka tuli meidän ryhmään niin on kuvattu nyt sillain että he on siinä eri keskustelijoina uusina työntekijöinä.” (Tutkittava 4)

Yhdellä tutkittavista oli videotyöskentelyn jatkamisesta tulevaisuuden työkäytäntönä myös kriittisiä mielipiteitä. Hän koki, että videotyöskentely saattaisi loppua, kun videohavainnointiryhmiä ei enää järjestetty.

”Vähän semmoset tunnelmat että onhan tästä saatu paljon niitä vinkkejä ja niitä kommunikointitapoja uusia opittu mut semmonen vähän tunnelma että jos meitä ei enää potki eteenpäin niin tää saattaa jäädä niinku kuvaaminen sun muu aika vähälle että toisaalta helpotuski että loppuu että ei oo niitä pakollisia kuvauksia sun muita mutta pitää nyt kattoo että miten me saadaan tää jatkumaan.” (Tutkittava 2)

Yksi tutkittava kertoi, että työntekijät eivät olleet hankkeen päätyttyä pystyneet osastolla toteuttamaan videohavainnointia niin paljon kun olivat suunnitelleet hankkeen aikana.

”Videotyöskentely on se yks jota ei oo niin voimakkaasti pystytty tekemään tai niin ku ollaan ajateltu mutta muita käytäntöjä et silleen just ajateltiin nyt videoita et täällä olis ne mejän vanhat videot et sitte uudet ihmiset vois kattoo tämmösii raakileita meki ollaan joskus vuosia sitten tehty.” (Tutkittava 5)

Tutkittavat kertoivat saaneensa OIVA-hankkeessa uutta tietoa vuorovaikutuksesta kehitysvammaisten ihmisten kanssa ja oppineensa erilaisia vuorovaikutuskeinoja ja tapoja, joita he uskoivat käyttävänsä vaikeimmin kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa myös tulevaisuudessa. Tutkittavat uskoivat siirtävänsä näitä hankkeessa opittuja tietoja ja taitoja eteenpäin muille työntekijöille.

”Me ja asiakkaat ja työyhteisö et onhan tässä paljon saatu ja vaikka ois nyt jotain purnaamista jatkosta tai et miten sitä viedään eteenpäin niin kuitenkin onhan meillä konkreettisesti jääny näitä pysyviä käytänteitä tän myötä eihän ne nyt loppunut ku oiva projekti loppu et kyllähän ne jää näille mejän asiakkaille ja sitten kuitenkin siirtyy muillekin.” (Tutkittava 5)

Eräs tutkittava uskoi, että hankkeessa saatu tieto kommunikointiasioista rohkaisisi häntä tulevaisuudessa pohtimaan ja tarttumaan niihin rohkeammin.

”Oon miettiny niinku jälki jälkijättöisesti vanhojakin aiemmin kohtaamia asiakkaita että niillekin olisi voinut tätä ja tätä nii varmasti tulevassa sitten vastaantulevien asiakkaitten kanssa pystyy hyödyntämään sitten omaa tietoonsa ja varmaanki eri tavoin uskaltaa tarttua kommunikointiasioihin kun on sitä tietoa itellä enemmän.” (Tutkittava 5)

Tutkittavilta tiedusteltiin myös, missä vuorovaikutukseen ja kommunikointiin liittyvissä asioissa he haluaisivat vielä kehittyä tulevaisuudessa. Puolet tutkittavista halusi oppia lisää tukiviittomia ja viittomia. Yksi tutkittava toivoi kehittyvänsä yleisesti vaihtoehtoisten kommunikointitapojen käytössä. Eräs tutkittava mainitsi, että kaikkiin vuorovaikutukseen ja kommunikointiin liittyvissä asioissa voi aina kehittyä.

8. POHDINTA

Tämän tutkimuksen tulokset antavat viitettä siitä, että suunnitelluilla kehittämis- ja koulutushankkeilla on mahdollista vaikuttaa työntekijöiden työkäytäntöihin ja suhtautumistapoihin, jotka koskevat vuorovaikutusta vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa. Työntekijöiden suhtautumistavoissa ja työkäytännöissä tapahtui haastateltujen työntekijöiden mielestä useita muutoksia. Tulokset antavat kuvan myös siitä, mitkä tekijät mahdollistivat tutkittavien mielestä heissä itsessään tapahtuneet muutokset vuorovaikutuskumppanina sekä hankkeen onnistumisen. Lisäksi tulokset antavat viitettä siitä, että työntekijöiden kommunikaatio- ja vuorovaikutustapojen muutokset voivat vaikuttaa positiivisesti vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikointiin.

8.1 Hoitajien suhtautumistapojen muutokset

Vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset on pitkään ajateltu passiivisina työn kohteina, jotka eivät voi vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin (Kärkkäinen, 1993, 38). Vaikka tästä näkemyksestä on siirrytty kohti potilaslähtöisempää näkemystä, oli kehitysvamma-alan työntekijöiden suhtautumistavoissa, jotka koskivat vuorovaikutusta kehitysvammaisten ihmisten kanssa, havaittavissa OIVA-hankkeen alussa tämän tyyppistä ajattelua. Useat tutkittavat kertoivat havahtuneensa hankkeen aikana siihen, että myös vaikeimmin kehitysvammaiset kumppanit voivat olla tasa-arvoisia vuorovaikutuskumppaneita, joilla on omaa elämäänsä koskevia mielipiteitä. Jotta tasa-arvoinen vuorovaikutus on mahdollista, onkin tärkeää, että kommunikointikumppani uskoo, että kehitysvammainen kumppani todella haluaa kertoa asiansa (ks. esim. Launonen, 2007, 8, von Tetzchner & Jensen, 1999). On mahdollista, että tutkittavat näkivät ”mielipiteet” ennen hanketta hyvin tietoisina asioina, johon he eivät ehkä uskoneet vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten yltävän.

Vaikeimmin kehitysvammaisilta ihmisilta puuttuvat usein edellytykset aktiiviseen toimintaan, ja he ovat koko elämänsä riippuvaisia vuorovaikutuskumppaninsa toiminnasta

(Launonen, 2007, 83). Koska tutkittavat eivät ennen hanketta ehkä ajatelleet, että vaikeimmin kehitysvammaisilla ihmisillä voi olla mielipiteitä asioista, he eivät ehkä pyrkineet aktiivisesti tulkitsemaan kumppaniensa ilmauksia. Tällöin vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten vuorovaikutustyyliksi oli saattanut heidän kokemustensa perusteella kehittyä opittu passiivisuus, eivätkä he ehkä edes yrittäneet ilmaista itseään tai ottaa kontaktia hoitajaan. Jotta kehitysvammaisen ihminen oppisi viestinnässään omaaloitteiseksi ja itsenäiseksi onkin tärkeää, että ympäristö kannustaa häntä ilmaisuun ja vastaa hänen kommunikointialoitteisiinsa (Launonen, 2003, 153). On todennäköistä, että tutkittavat saivat OIVA-hankkeen aikana lisää tietoa vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikoinnista, mikä auttoi heitä ymmärtämään, että myös kehitysvammaisilla ihmisillä on omaa elämäänsä koskevia mielipiteitä.

Tutkittavat olivat hankkeen aikana alkaneet myös ajatella yhä enemmän, että kehitysvammaiset ihmiset voivat tehdä jokapäiväisiä elämäänsä koskevia päätöksiä. Useat tutkittavat kuvasivat, että he olivat ennen hanketta päättäneet usein asiakkaan puolesta, vaikka tämä olisi voinut tehdä päätöksen myös itse. Asiakkaan puolesta päättäminen on voinut usein johtua esimerkiksi siitä, että koska kehitysvammaisen kumppanin ilmaisut voivat olla hyvin pieniä ja epäselviä (ks. esim. Nind & Hewett, 2005, 53), tutkittavat eivät ehkä olleet osanneet tulkitella niiden tarkoitusta. Tutkittavien vastauksista selvisi myös, että arjen työssä on ajoittain kiire, jolloin vuorovaikutukselle ei aina jää tarpeeksi aikaa. Mahdollisesti joillain osastoilla esimerkiksi henkilökuntaa on vähän, jolloin yksittäisellä työntekijällä ei ole aikaa keskittyä kumppanien ilmaisuihin. On myös mahdollista, että tutkittavat halusivat ehkä auttaa kehitysvammaisia kumppaneitaan heidän ilmaisuissaan ja pyrkivät nopeuttamaan niitä valitsemalla itse kumppanin puolesta.

Hankkeen päätyttyä tutkittavat kertoivat huomanneensa, että jos vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset saivat itse vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin, he olivat tyytyväisempiä ja iloisempia. Tutkittavien mukaan kehitysvammaiset kumppanit olivat myös alkaneet vaatia sitä, että he saavat itse päättää omaan elämäänsä liittyvistä asioista. Voi olettaa, että tutkittavien suhtautumistapojen ja työkäytäntöjen kehittymisen myötä kehitysvammaiset ihmiset saivat kokemuksia siitä, että heidän mielipiteitään kuunnellaan ja arvostetaan, jolloin monet heistä todennäköisesti myös pyrkivät ilmaisemaan

itseään yhä enemmän. Vaikka useat tutkittavat kuvasivat monia muutoksia, joita vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikoinnissa ja vuorovaikutuksessa tapahtui hankkeen aikana, oli yksi tutkittava sitä mieltä, että suuria muutoksia ei ollut tapahtunut. On kuitenkin muistettava, että vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kokemusmaailmassa jo pienet kehityksen askeleet voivat olla merkittäviä ja niiden merkityksensä elämänlaatuunsa voi olla suuri (ks. esim. Nind & Hewett, monin paikoin). Tämä tutkimus tukee siis näkemystä, jonka mukaan lähi-ihmisiin kohdistetuilla tukitoimilla voidaan vaikuttaa vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten elämänlaatuun (ks. esim. Purcell ym., 2000).

Aito vuorovaikutus voi syntyä vain, jos molemmat osapuolet ovat kiinnostuneita toisensa mielipiteistä ja ovat aidosti läsnä vuorovaikutustilanteessa (ks. esim. Burakoff, 2007a, Launonen, 2007, 8). Kaikki tutkittavat kertoivat huomanneensa, kuinka tärkeää oli sitoutua kommunikaatioon kehitysvammaisen kumppanin kanssa ja olla vuorovaikutustilanteessa aidosti läsnä. Tutkittavat kertoivat, että ennen hanketta he eivät aina keskittyneet hoitotilanteeseen vaan saattoivat esimerkiksi keskustella muiden työntekijöiden kanssa hoitaessaan asiakasta. Tutkittavien kuvaama fyysinen läsnäolo ei kuitenkaan ole vielä vuorovaikutusta. Tutkittaville oli hankkeen aikana ehkä selvinnyt, että vaikeimmin kehitysvammaisen kumppanin kanssa vuorovaikutukseen voi päästä usein vain, jos kumppani on virittäytynyt toisen tunnetilaan ja toiminnan rytmiin (ks. myös Launonen, 2007, 162, Nind & Hewett, 2005, 61). On mahdollista, että tutkittavat olivat ymmärtäneet, että kehitysvammaisen ihmisen ilmaisut ovat hyvin pieniä, ja jos vuorovaikutuskumppani ei ole tilanteessa todella läsnä, jäävät nämä pienet ilmaisut helposti huomaamatta. Kiireettömän vuorovaikutuksen luomista voi osastoilla vaikeuttaa esimerkiksi se, että samoissa tiloissa on useita ihmisiä, jolloin rauhalliselle, kahdenkeskeiselle vuorovaikutukselle voi olla vaikea löytää paikkaa, jossa esimerkiksi ympäristön äänet eivät häiritse.

Osaavat kommunikointikumppanit keskittyvät aiempien tutkimusten havaintojen mukaan vuorovaikutus- ja kommunikointitilanteissa enemmän sosiaaliseen vuorovaikutukseen kuin ”tiedon hankkimiseen” (ks. esim. Simmons-Mackie & Kagan, 1999). Tämän tutkimuksen tutkittavat olivat OIVA-hankkeen aikana alkaneet miettiä työnsä skeemaa

uudelleen ja ymmärtäneet, että vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen kanssa erilaisten tavoitteellisten tehtävien teko ei ollut välttämättä vuorovaikutuksen ja edistymisen kannalta yhtä tärkeää kuin yhdessäolo ja toimiva arjen vuorovaikutus. Tutkittavat olivat huomanneet, että toimivan vuorovaikutustilanteen luomiseksi on tärkeää, että vuorovaikutuksen taitavampi osapuoli ottaa huomioon vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen kiinnostuksen kohteet ja alkaa rakentaa vuorovaikutusta niiden ympärille (ks. myös Launonen, 2007, 162, Nind & Hewett, 255, 61). Vaikeimmin vammaiset ihmiset tarvitsevat muita ihmisiä paljon enemmän toistoja oppiakseen uuden asian (Launonen, 2007, 164). Tämän tutkimuksen tutkittavat olivat mahdollisesti huomanneet, että vaikeimmin kehitysvammaiset kumppanit jaksoivat motivoitua toistamaan jotain tekemistä paremmin, jos he itse kokivat asian mielenkiintoisena.

Yksi tutkittavista kertoi ajatelleensa ennen, että näyttääkseen tehokkaalta työnantajansa silmissä, hänen oli jatkuvasti suoritettava perushoidollisia tehtäviä. Hankkeen myötä hän oli ymmärtänyt, että vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset voivat hyötyä myös tilanteista, joissa ei näennäisesti tapahdu mitään erityistä. Hän kuvasi esimerkiksi kehitysvammaisen kumppanin todennäköisesti hyötyvän enemmän siitä, että hoitaja ei laita jalkineita kehitysvammaisen kumppanin puolesta hänelle jalkaan, vaan antaa kumppanin laittaa ne itse, vaikka se kestäisi kauemmin. Suomalaisten sosiaalialan työntekijöiden työhön kuuluu eniten perushoidollisia tehtäviä, ja myös koulutuksessa niillä on keskeinen asema (Borgman, 1998, 142, Martikainen & Manninen, 1986). On myös todettu, että sosiaalialan työntekijät kokevat terveydenhuoltoon liittyvät tehtävät ensisijaiseksi työnsisällökseen (Borgman, 1998, 142), vaikka alan koulutuksessa korostetaankin nykyisin myös erityisesti ihmisten vuorovaikutuksessa syntyviä suhteita (Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, 2009). On mahdollista, että myös tämän tutkimuksen tutkittavat ajattelivat perushoidollisten tehtävien olevan työssään tärkeintä, samalla kun he mielsivät työn psykososiaaliseen puoleen kuten vuorovaikutukseen liittyvät taidot vähemmän tärkeiksi. Ajattelutapa saattoi johtaa siihen, että työntekijät pyrkivät hoitamaan perushoidolliset tehtävät tehokkaasti, jolloin vuorovaikutus asiakkaan kanssa saattoi jäädä toisarvoiseksi. Hoitajat ovat kuitenkin usein vaikeimmin kehitysvammaisten aikuisten lähes ainoita vuorovaikutuskumppaneita, joten myös tämän tutkimuksen haastateltujen hoitajien kokemusten pohjalta voidaan pohtia, pitäisikö vuorovaikutuksen mer-

kitystä korostaa esimerkiksi kehitysvamma-alan työntekijöiden koulutuksissa vielä nykyistä enemmän.

8.2 Hoitajien työkäytäntöjen muutokset

Kaikki tutkittavat kuvailivat työkäytäntöjensä kehittyneen hankkeen aikana. He arvioivat esimerkiksi oppineensa huomioimaan yhä tarkemmin vaikeimmin kehitysvammaisten kumppanien eleitä ja ilmeitä. Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikointialoitteet saattavat olla vähäisiä ja poiketa odotetuista reaktioista, joten vuorovaikutuskumppanin voi olla vaikea ymmärtää kehitysvammaisen kumppaninsa ilmaisuja ja vuorovaikutussuhteen löytäminen voi olla hankalaa (Matero, 2004, 31). Usein lähi-ihmiset tarvitsevatkin tukea toimivan vuorovaikutussuhteen löytämiseksi (ks. esim. Bradshaw, 2001, von Tetzchner & Jensen, 1999). On mahdollista, että tutkittavien oli etenkin aiemmin hankala tulkita, mitä kehitysvammaisten kumppaneiden reaktiot tarkoittivat. He eivät esimerkiksi ehkä mieltäneet kaikkein pienimpiä ei-kielellisiä keinoja kuten eleitä ja ilmeitä kommunikatiivisiksi. Lähi-ihmiset myös tunnistavat yleensä helpoimmin käyttäytymisen, jonka he kokevat vuorovaikutuksen kannalta toimivimmaksi (Launonen, 2007, 114). He esimerkiksi huomaavat todennäköisimmin vuorovaikutuksen tyypillisimmät piirteet, kuten katseen, ilmeet tai ääntelyn. Vaikeavammaisilla ihmisillä nämä piirteet voivat ovat kehittyneet heikosti ja heidän ilmaisukeinonsa voivat olla hyvin vaihtelevia (Porter ym., 2001) On mahdollista, että tutkittavat keskittyivät vuorovaikutuksessa näihin piirteisiin, jolloin he eivät huomanneet monia muita, vaikeimmin vammaisen ihmisen vuorovaikutukselle keskeisiä piirteitä.

OIVA-hankkeen aikana tutkittavat katselivat videohavainnointiryhmissä arjessa kuvaa-miaan videoita vuorovaikutustilanteista kehitysvammaisten kumppanien kanssa. On todennäköistä, että videoiden vuorovaikutushetkiin pysähtyminen lisäsi heidän tietoisuuttaan vuorovaikutuksesta ja auttoi huomaamaan kehitysvammaisten kumppanien pieniäkin ilmaisuja sekä kiinnittämään huomiota juuri tietyn kehitysvammaisen ihmisen vuorovaikutuksen olennaisiin piirteisiin. Kaikki tutkittavat olivat myös itse mukana katsotuissa videoissa, mikä todennäköisesti lisäsi heidän tietoisuuttaan juuri heidän omasta

käyttäytymisestään ja auttoi näin heitä löytämään omia vahvuuksiaan vuorovaikutuskumppanina.

Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten monimuotoiset ongelmat saattavat ilmetä haastavana ja aggressiivisena käyttäytymisenä, jonka taustalla voivat olla esimerkiksi erilaiset ympäristötekijät tai sisäiset tekijät (Matero, 2004). Usein vaikeimmin vammaisten ihmisten haastavan käyttäytymisen taustalla on jokin voimakas tunnetila, jonka ilmaisemiseen heillä ei ole muita keinoja (Launonen, 2007, 133). On mahdollista, että vaikeimmin vammaiset ihmiset reagoivat esimerkiksi johonkin ympäristön tapahtumaan haastavalla käyttäytymisellä, jonka syitä tutkittavat eivät ymmärtäneet. Videoiden avulla tutkittavat alkoivat ehkä kiinnittää huomiota myös vuorovaikutustilanteen ympäristötekijöihin, jotka saattoivat olla esimerkiksi kehitysvammaisen ihmisen haastavan käyttäytymisen syy. On mahdollista, että tutkittavat huomasivat videoiden avulla esimerkiksi tiettyjen tilanteiden laukaisevan haastavan käyttäytymisen tai aiheuttavan tietyn reaktion vaikeimmin vammaisessa kumppanissa.

Kirjallisuudessa korostetaan, että lähi-ihmisten kannattaa jakaa kokemuksiaan ja havaintojaan siitä, kuinka vaikeimmin vammaiset kumppanit reagoivat eri tilanteissa ja kuinka eri lähi-ihmiset tulkitsevat näitä tilanteita (Launonen, 2007, 142). Lähes kaikki tutkittavat kokivat työyhteisöjen lähentyneen yhteisölliseen kuntoutukseen perustuvan hankkeen aikana. Työntekijät muun muassa keskustelivat asiakkaiden asioista toistensa kanssa yhä enemmän. Erityisesti vaikeimmin vammaisten ihmisten ilmauksien tulkitseminen voi olla hyvin haastavaa, jolloin työntekijät voivat saada keskusteluissa vertaistukea ja lisää tietoa, mikä voi auttaa heitä vuorovaikutuksen rakentamisessa. Tiedon jakaminen on todennäköisesti hyvin tärkeää myös silloin, kun yhteisöön tulee uusi työntekijä.

Varhaisimpien ilmaisukeinojen käyttö ilmenee ensin vuorottelussa, jonka kumppani pyrkii luomaan virittäytymällä vaikeimmin vammaisen ihmisen toimintaan (Launonen, 2007, 136, Nind & Hewett, 2005, 61). Vaikeimmin kehitysvammaisen kumppanin kanssa kommunikoidessaan vuorovaikutuskumppani heijastaa toisen toimia sellaisessa rytmisessä, joka on tälle ominainen. Kaikki tutkittavat kertoivat muuttuneensa kärsivälli-

simmiksi vuorovaikutuskumppaneiksi hankkeen aikana. He kuvasivat muun muassa odottavansa kumppaninsa ilmaisia yhä enemmän. On todettu, että tasa-arvoista vuorovaikutusta edistävä kumppani rohkaisee vaikeimmin kehitysvammaista ihmistä aloitteentekoon odottamalla ja antamalla hänelle riittävästi aikaa ja tilaa aloitteen tekoon (ks. esim. Nind & Hewett, 2005, 61, Purcell ym., 2000). On todennäköistä, että tämän tutkimuksen tutkittavat huomasivat hankkeen aikana, että vaikeimmin kehitysvammaisten kumppaneiden ilmaiset ja vastaukset voivat tulla pitkänkin viiveen jälkeen.

Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten vaurioiden laajuus johtaa usein siihen, että he tarvitsevat runsaasti aikaa sekä toistoja itseään kyvykkäämmän kumppanin kanssa oppiakseen uuden asian (Launonen, 2007, 96–97). Tällöin he toimivat lähikehityksen vyöhykkeellään taitavamman kommunikointikumppaninsa tuella (Vygotski, 1982). Osa tutkittavista kertoi projektin alussa turhautuneensa, kun kehitysvammaisten kumppanien kommunikaatiossa ja vuorovaikutuksessa ei tapahtunut nopeita tai edes nähtäviä muutoksia. Koulutuksen myötä tutkittavat kertoivat ymmärtäneensä, että vaikeimmin kehitysvammaisilta ihmisiltä ei voinut odottaa nopeaa edistymistä

Tasa-arvoista vuorovaikutusta edistää se, että kommunikointikumppanit mukauttavat ilmaisuun vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen kommunikointitarpeita vastaavaksi (esim. Purcell ym., 2000, Simmons-Mackie & Kagan, 1999, Vuoti, 2008). Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa voi olla helpoin päästä vuorovaikutukseen, kun vuorovaikutuksen molemmat osapuolet käyttävät olemuskielen varhaisia keinoja (Nind & Hewett, 2005, monin paikoin). Myös tämän tutkimuksen tutkittavat olivat hankkeen aikana huomanneet, että vuorovaikutus ja kommunikaatio vaikeimmin kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa onnistuivat parhaiten, kun kumppanille oli löydetty keino ilmaista itseään ja myös hoitohenkilökunta käytti hänen kanssaan samaa keinoa. Useat tutkittavat kuvasivat, että kehitysvammaiset ihmiset olivat keinojen löytymisen jälkeen tulleet sosiaalisemmaksi ja alkaneet ilmaista itseään aiempaa enemmän.

Tutkittavat olivat hankkeen aikana oppineet muokkaamaan omaa ilmaisuun kehitysvammaiselle kumppanille helpommin ymmärrettäväksi alkamalla muun muassa käyttämään selkeitä ja lyhyitä lauseita sekä pyrkimällä puhumaan yhdestä asiasta kerrallaan. Eräs

tutkittava kertoi saavuttaneensa hyvän kontaktin vaikeimmin kehitysvammaisen kumppanin kanssa, kun hän oli alkanut jäljitellä kumppanin ääntelyä. Tutkittava kertoi hävenneensä ennen ääntelyä, sillä uskoi sen kuulostavan muista oudolta. Hankkeen myötä hän rohkaistui, eikä välittänyt enää muiden mielipiteistä. Työntekijät tarvitsevat siis ehkä rohkaisua varhaisimpien vuorovaikutuksen keinojen käyttöön. Heistä voi olla epäluontevaa esimerkiksi äänellä kehitysvammaisen kumppanin tavoin tai he voivat niin tehdessään tuntea itsensä ”tyhmäksi”, vaikka juuri olemuskielen keinojen käyttö olisi hyvä toimivan vuorovaikutuksen keino (ks. myös Launonen, 2007, 80–83).

Useimmat vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset kuuluvat puhetta korvaavien keinojen käyttäjinä korvaavan kielen ryhmään (von Tetzchner & Martinsen, 1999). Tämä tarkoittaa sitä, että puhetta korvaavasta viestintämuodosta tulee heille sellainen kieli, jota he käyttävät koko elämänsä ja jota myös muiden ihmisten tulisi käyttää vuorovaikutuksessa heidän kanssaan. Vaikka lähes kaikki tutkittavat olivat saaneet opinnoissaan jotain koulutusta vuorovaikutuksesta ja puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikoinnista, he kokivat tietonsa niistä riittämättömiksi. Hankkeen alussa tutkittavat nimesivät useita puhetta tukevia ja korvaavia keinoja, joita kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa käytettiin. Osalle tutkittavista tuntui kuitenkin olevan epäselvää, miksi puhetta tukevia ja korvaavia keinoja käytetään ja millaiset keinot sopivat kellekin. Myös muissa tutkimuksissa on tullut esille, että koulutuksissa opitaan usein kommunikoinnin keinot ja apuvälineet hyvin, mutta se, miksi niitä käytetään, ei ole aina riittävän selvää (ks. esim. Enqvist, 2007, Launonen, 2002).

Yksi syy siihen, että tutkittavat kokivat taitonsa puhetta tukevista ja kommunikointikeinoista riittämättömiksi, voi olla, että niiden kenttä on niin laaja, että sitä on voitu käsitellä tutkittavien opinnoissa vain vähän. Tutkittavat tuntuivat ennen hanketta mieltävän puhetta tukeviksi ja korvaaviksi kommunikointikeinoiksi lähinnä erilaiset kommunikointimenetelmät (esim. viittomat ja kuvat) sekä kommunikoinnin apuvälineet, eivätkä vuorovaikutuksen varhaisimpia keinoja. Tutkittavat tuntuivat myös mieltävän niiden hallinnan tärkeämmäksi kuin vuorovaikutuksen varhaisimpien keinojen hallinnan. Osa tutkittavista odotti muun muassa saavansa OIVA-hankkeessa konkreettisia neuvoja esimerkiksi kommunikoinnin apuvälineiden käytöstä. Voisi kuitenkin olettaa, että vai-

keimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa työskenneltäessä vuorovaikutuksen varhaisimmat, ei-avusteiset, keinot olisivat erityisen keskeisiä. On myös mahdollista, että tutkittavien koulutuksessa vuorovaikutuksen merkitystä korostetaan, mutta tutkittavat eivät mieltäneet tämän tyyppisen koulutuksen liittyvän puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin (ks. myös Enqvist, 2007). Hankkeen aikana tutkittavat kertoivat kuitenkin ymmärtäneensä, kuinka tärkeä merkitys vuorovaikutuksen varhaisimmilla keinoilla oli vaikeimmin kehitysvammaisen ihmisen vuorovaikutuksessa.

8.3 Muutokset ja hankkeen onnistumisen mahdollistaneet tekijät

Tutkittavista puolet oli osallistunut OIVA-hankkeeseen vapaaehtoisesti ja puolet esimiehen määräyksestä. Kuitenkin kaksi esimiehen määräyksestä hankkeeseen osallistunutta työntekijää kertoi osallistuneensa hankkeeseen myös omasta kiinnostuksestaan. Burakoff ja Vuoti (2008) raportoivat, että jos työntekijät olivat lähteneet OIVA-hankkeeseen omasta tahdostaan, heidän vuorovaikutusstrategioissaan oli nähtävissä enemmän vahvistumista, kuin niiden, jotka esimies oli määrännyt hankkeeseen. Myös tästä tutkimuksesta saatiin samansuuntaisia havaintoja. Kaikki tutkittavat, jotka olivat lähteneet hankkeeseen mukaan omasta halustaan, kokivat muuttuneensa vuorovaikutuskumppanina huomattavasti. Erityisesti yksi tutkittava, joka oli määrätty hankkeeseen mukaan, ei ollut kokenut muuttuneensa vuorovaikutuskumppanina suuresti. Hän epäili myös, että OIVA-hankkeessa opitut työtavat eivät jäisi arkeen, jos joku ei olisi osastolla kannustamassa työntekijöitä jatkossa. Koulutus- ja kehittämishankkeisiin osallistumisessa työntekijän oma innostus ja kiinnostus asiasta on varmasti koulutukseen motivoitumisen kannalta tärkeää. Työntekijän kehittymistä hankkeessa näyttää tukevan siis se, että hän lähtee hankkeeseen vapaaehtoisesti eikä esimiehen määräyksestä.

On myös hyvä huomioda, että vaikka edellä mainittu tutkittava ei kokenut muuttuneensa vuorovaikutuskumppanina hankkeen aikana merkittävästi, hän oli kuitenkin OIVA-hankkeen kouluttajien mielestä muuttunut hankkeen aikana selvästi. Myös tutkittavan kuvaamat henkilökohtaiset suhtautumistapojen ja työkäytäntöjen muutokset olivat lähes

samankaltaisia kuin muiden tutkittavien, jotka kokivat muuttuneensa vuorovaikutuskumppanina hankkeen aikana merkittävästi. On todennäköistä, että OIVA-hankkeen tapaiset koulutukset ovat hyvin subjektiivisia kokemuksia eli ne perustuvat henkilön yksilöllisiin näkemyksiin. Jos ihminen kokee, ettei ole hankkeen aikana kehittynyt, on mahdollista, että hän ei motivoitu toteuttamaan hankkeen oppeja tulevaisuudessa. Voidaankin miettiä, sopiiko OIVA-hankkeen kaltainen koulutus kaikille?

Tutkittavat kokivat, että OIVA-hankkeen onnistumiselle oli useita syitä. Monet heistä olivat sitä mieltä, että esimiehellä oli tärkeä rooli hankkeen onnistumiseen kannalta. Useat tutkittavat kokivat, että esimies mahdollisti sen, että tutkittavilla oli aikaa pohtia yhdessä vuorovaikutukseen liittyviä asioita videohavainnointiryhmissä. Tutkittavat mainitsivat myös omien vuorovaikutusstrategioidensa muutoksien mahdollistajaksi sen, että he olivat saaneet aikaa pysähtyä ja miettiä rauhassa vuorovaikutusta kehitysvammaisen kumppanin kanssa. Tutkittavien itsearviointilomakkeissa nousi kuitenkin esille, että arjen työssä vuorovaikutukselle ei usein jää riittävästi aikaa. Näyttää siltä, että jos työntekijöiden vuorovaikutusstrategioihin halutaan vaikuttaa koulutuksen avulla, on tärkeää järjestää koulutukselle ja sen oppien toteutukselle myös arjen työssä riittävästi aikaa.

Kehitysvammahuollon työntekijöistä suuri osa työskentelee kehitysvammalaitoksissa, joissa hoitajien työnkuvaan kuuluu keskeisenä yhteistyötä ja vuorovaikutusta korostava tiimityö (Hietanen ym., 1995, Repo, 2004). Useat tutkittavat mainitsivatkin työyhteisön tuen tärkeäksi tekijäksi hankkeen onnistumisessa. Lähes kaikki tutkittavat kokivat, että työyhteisön jäsenet kehittivät aktiivisesti uusia työtapoja ja tukivat toisiaan niiden käytössä. Tutkittavien mielestä myös työntekijöiden yhteiset keskustelut olivat hyviä välineitä toimivan vuorovaikutuksen luomiseksi. Tutkittavat olivat sitä mieltä, että työpaikkojen ilmapiiri oli hankkeen jälkeen entistä parempi. Hankkeen aikana työntekijät kokoontuivat useisiin videoryhmiin, joissa he pohtivat yhdessä keinoja toimivampaan vuorovaikutukseen. On mahdollista, että yhteiset kokoontumiset ja keskustelut lisäsivät yhteisöllisyyden tuntua. On todettu, että ihmisten välinen onnistunut vuoropuhelu on mahdollista vain tasavertaisessa ja luottamuksellisessa ryhmässä (Ruohotie 2000, 17–19). Tutkittavat tutustuivat ehkä hankkeen aikana toisiinsa entistä paremmin ja uskalsi-

vat ilmaista omia mielipiteitään yhä avoimemmin. On myös mahdollista, että työyhteisön yhteinen projekti kasvatti yhteishenkeä, mikä taas vaikutti hankkeen onnistumiseen.

Vaikka tarkastelen tutkimuksessani yksilön kehitystä OIVA-hankkeen aikana, on yhteisön merkitys hankkeen onnistumiselle suuri, sillä hanke perustuu yhteisöpohjaiseen kuntoutukseen jossa koko yhteisö yrittää löytää tavat, jolla sen jokainen jäsen voi parhaiten osallistua yhteisön elämään (ks. WHO, 2004). Hoitajat työskentelevät lähes aina työyhteisöissä (Hietanen ym., 1995). On syytä pohtia, olisiko tutkittavissa voinut tapahtua kehittymistä näin paljon, jos hankkeessa olisi keskitytty vain yksilöihin. Jos esimerkiksi osastolla vain yksi työntekijä olisi saanut vuorovaikutukseen liittyvää koulutusta, olisiko hän saanut levitettyä hankkeen oppeja niin, että myös muu työyhteisö olisi alkanut pohtia ja kehittää vuorovaikutusta vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa? On myös todennäköistä, että muilta työntekijöiltä saatu vertaistuki hankkeen aikana kannusti työntekijöitä hankkeessa eteenpäin ja edisti näin hankkeen onnistumista. OIVA-hankkeen yhteisöllisyyttä käsittelevän pro gradu -työn valmistuttua on mielenkiintoista pohtia tarkemmin yhteisön vaikutusta hankkeen onnistumiseen.

Tutkittavat kertoivat myös puheterapeutilla olleen oma roolinsa hankkeen onnistumisessa. Eräs tutkittava koki, että puheterapeutti ryhmänjohtajana kannusti osaston henkilökuntaa hankkeessa eteenpäin. Kuitenkin erityisesti hankkeen alussa kaksi tutkittavaa oli sitä mieltä, että he eivät saaneet asiantuntijatukea ja konsultaatioita kommunikointiin liittyvissä asioissa tarpeeksi usein. Tähän asiaan voi olla monia syitä. Puheterapeutti-resurssit ovat osassa Suomea niukat, mikä voi vaikuttaa siihen, että puheterapeuteilla ei ole mahdollisuuksia järjestää osastoille ohjauksia. Usein esimerkiksi terapiat on eriytetty terapiatalolle, jolloin yhteistyön tekeminen puheterapeutin ja hoitajien välillä voi vaikeutua (ks. myös Kärkkäinen, 1993, 38). Puheterapeutti on vuorovaikutuksen asiantuntija, mutta esimerkiksi Panula (2007) on pro gradu-työssään todennut, että monien puheterapeuttien erityistietämyksessä on neurologian osa-alueella puutteita, minkä vuoksi vaikeimmin kehitysvammaiset ihmiset voivat jopa jäädä ilman palveluja. On tärkeää, että myös puheterapeutit saavat täydennyskoulutusta, koska tietotaidon lisääntyminen voi mahdollisesti vaikuttaa myös puheterapeuttien halukkuuteen lähteä mukaan ryh-

mänohjaajiksi vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten vuorovaikutusta käsitteleviin projekteihin.

Osastojen ja puheterapeuttien välisen yhteistyön kehittämistä olisi varmasti tärkeää pohdita jatkossa yhdessä. Jos hoitohenkilökunta ei saa ohjausta vuorovaikutuksesta vaikeimmin vammaisten ihmisten kanssa, voidaan kysyä miten he voivat toteuttaa kommunikation kuntoutusta parhaalla mahdollisella tavalla? Tutkittavilta ei enää hankkeen päättyessä tiedusteltu sitä, kokivatko he saavansa tarpeeksi tukea kommunikointiin liittyvissä asioissa. Tämän asian selvittäminen olisi kuitenkin varmasti hyvin tärkeää tulevaisuudessa, jotta vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten mahdollisuuksia tulla kuuluksi voidaan parantaa.

8.4 Metodien pohdinta

Tämän työn aineisto koostui videohaastatteluiden lisäksi itsearviointilomakkeista, joissa tutkittavat arvioivat vuorovaikutusta kehitysvammaisen kumppanin kanssa strukturoiduilla kysymyksillä ja avokysymyksillä. Päädyin tässä työssä käyttämään pääasiassa aineistona videohaastatteluita, joita analysoitiin kvalitatiivisesti sisällönanalyysin avulla. Itsearviointilomakkeiden strukturoidusta kysymyksistä ja avokysymyksistä sain aineistooni lisätietoa. Strukturoidusta kysymyksistä ei ollut järkevää tehdä määrällistä analyysia, sillä tutkittavia oli yhteensä kuusi. Haastattelua on käytetty logopedisessä tutkimuksessa melko vähän ja suurimmassa osassa tutkimuksia, joissa sitä on käytetty, rinnalla on käytetty myös muita tutkimusmenetelmiä (ks. esim. Enqvist, 2007, Hasel, 2004). Tämä vaikeutti jonkin verran sen ennakoimista, sopiiko haastattelu tutkimuksessa käytetyllä tavalla logopedisen tutkimuksen aineiston keruumenetelmäksi. OIVA-hanke oli kuitenkin kerännyt projektin aikana ja sen päättyttyä itsearviointilomakkeita, joissa työntekijöiden ja vaikeimmin vammaisten ihmisten välistä vuorovaikutusta selvitettiin strukturoiduilla kysymyksillä ja avokysymyksillä. Haastattelututkimuksella oli mahdollista saada uutta tietoa aiheesta.

Haastattelun voitiin todeta sopineen aineiston keräämiseen hyvin, sillä tutkittava saattoi kertoa vapaasti kysymykseen liittyviä asioita eikä niiden ilmaisu ollut sidottu mahdollisesti vaivalloiseksi rajattuun kirjoittamiseen (Hirsjärvi & Hurme, 2000, 35–37). Haastattelutilanteessa oli myös mahdollista tarvittaessa selventää tutkittavalle puheen aiheena olevaa teemaa ja syventää vastauksia. Teemahaastattelun ja puolistrukturoidun haastattelun yhdistäminen vaikutti hyvältä keinolta kerätä tutkimuskysymysten vastaamisen kannalta oleellista tietoa. Kysymysrunon laatiminen etukäteen yhdessä OIVA-hankkeen tutkijan kanssa oli välttämätöntä, sillä haastatteluilla kerättiin aineistoa myös OIVA-hankkeelle, jossa tämän työn tekijä ja toinen logopedian pro gradu -työtä tekevä opiskelija eivät olleet mukana. Tämän vuoksi haastatteluissa olisi varmasti jäänyt hyvin keskeisiä asioita käsittelemättä ilman hankkeen tutkijan osuutta haastattelurunon laatimiseen. Haastattelukysymykset perustuivat OIVA-hankkeessa aiemmin videoitujen työntekijöiden haastatteluihin, joiden haastattelurunon oli hahmotellut OIVA-hankkeen suunnittelija ja viimeistellyt OIVA-hankkeen tutkija sekä tämän työn tekijä ja toinen logopedian pro gradu-työtään tekevä opiskelija.

Olin pääosin hyvin tyytyväinen videoiduista haastatteluista saatuihin aineistoihin. Kuitenkin kun vertasin videoituja haastatteluja, huomasin, että OIVA-hankkeessa mukana ollut tutkija kyseli tutkittavilta enemmän tarkentavia kysymyksiä kuin me logopedian opiskelijat. Käytimme teemahaastattelumenetelmää ehkä liian strukturoidusti ja olisimme voineet saada tutkittavilta lisää pohdintoja, jos olisimme kyselleet lisäkysymyksiä ja tarkennuksia. Lisäkysymysten ja tarkennusten kyseleminen oli mielestäni haastattelutilanteessa hankalaa, sillä tietoni OIVA-projektista olivat haastatteluista tehtäessä melko vähäiset. Hirsjärvi ja Hurme (2000) korostavat, että haastattelijan kouluttautuminen tehtävään on tärkeää. Olisi ollut hyvä, jos olisin tehnyt koehaastattelun OIVA-projektiin osallistuneen työntekijän kanssa, joka ei kuitenkaan olisi kuulunut tähän tutkimukseen. Näin olisin voinut kehittää haastattelijan taitojani ja osannut kysyä haastatteluteemoja tarkentavia kysymyksiä.

Haastatteluissa pyrittiin kartoittamaan monipuolisesti haastateltavan mielipiteitä ja kokemuksia vuorovaikutuksesta vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa hoitajan omalta kannalta, yhteisön kannalta sekä kehitysvammaisen kumppanin kannalta. Osan

haastattelukysymyksistä olisi voinut muotoilla eri tavoin ja niitä olisi voinut myös tarkentaa. Osa tutkittavista esimerkiksi pyysi haastattelussa tarkennusta kysymyksiin ”Muuttuiko yhteisö vuorovaikutusympäristönä?” ja ”Miten koet, että projektia voi soveltaa tulevaisuudessa?”. Yhteisöä koskevilla kysymyksillä selvisi myös, että tutkittavat mielsivät yhteisö-sanana merkityksen eri tavoin. Osa tutkittavista käsitti, että yhteisöllä tarkoitettiin vain työntekijöitä, kun taas osa laski yhteisöön kuuluvaksi sekä osaston henkilökunnan että vaikeimmin kehitysvammaiset asukkaat.

Tutkittavien videohaastatteluista oli ajoittain hankala löytää vastauksen ydinajatus. Jotkut tutkittavista puhuivat paljon, vaikka vastauksissa ei välttämättä ollut asiaa kovin paljon. Itsearviointilomakkeiden strukturoitujen kysymysten tulkitsemista vaikeutti erityisesti se, että useat tutkittavat eivät olleet vastanneet kaikkiin kysymyksiin tai he olivat valinneet kaksi vaihtoehtoa. Toisaalta tämä kertoi myös siitä, että kyselytutkimuksessa ei ole selvää, miten onnistuneita annetut vastausvaihtoehdot ovat olleet vastaajan näkökulmasta (Hirsjärvi ym., 2005, 184). Yksiselitteinen vastaaminen kaikkiin kysymyksiin ei ollut mahdollisesti helppoa, kuten eräs tutkittavista kommentoi vapaisiin kommentteihin:

”Yllä oleviin kysymyksiin on todella vaikea vastata vain ympyröimällä vaihtoehtoja, asiat eivät ole niin yksiselitteisiä, että oikeita vaihtoehtoja voi vain rengastaa.”

Itsearviointilomakkeista ja videohaastatteluista saaduissa vastauksissa vuorovaikutuksen muutoksista oli huomattavissa myös joitain ristiriitoja. Kaikki tutkittavat kokivat kehittyneensä vuorovaikutuskumppanina eri tavoin ja kuvasivat videohaastattelussa useita muutoksia, joita olivat huomanneet omissa suhtautumistavoissaan ja työkäytännöistään. Itsearviointilomakkeiden mukaan heidän arvioimansa muutokset taas olivat melko pieniä, ja osassa vastauksista he olivat esimerkiksi arvioineet kommunikation ja vuorovaikutukseen liittyvät tietonsa ja taitonsa huonommiksi hankkeen jälkeen täytetyissä itsearviointilomakkeissa kuin hanketta ennen täytetyissä lomakkeissa. Ristiriita vastauksien sisällössä voi johtua esimerkiksi siitä, että osa tutkittavista oli työskennellyt kehitysvamma-alalla useita vuosia ja koki olevansa päteviä työssään jo hankkeen alussa. Tällöin he todennäköisesti arvioivat omat taitonsa ensimmäisissä itsearviointilomak-

keissa melko hyviksi. Hankkeen aikana hoitajat kertoivat saaneensa paljon uutta tietoa, joka on voinut tehdä heidät kriittisemmiksi kommunikointiin ja vuorovaikutukseen liittyviä asioita kohtaan, mikä taas näkyy hankkeen jälkeen täytetyissä itsearviointilomakkeissa.

Sekä videohaastatteluissa että itsearviointilomakkeissa käytettyjen, yksilöä koskevien väittämien ja kysymysten karsiminen ja erottelu yhteisöä koskevista kysymyksistä tuntui ajoittain vaikealta, sillä OIVA-hankkeessa yhteisöllisen kuntoutuksen merkitys oli suuri. Useat tutkittavat sivusivat myös pelkästään yksilön kehittymistä koskeviin kysymyksiin vastatessaan myös yhteisöä. Päädyin kuitenkin käsittelemään vain yksilön kehittymistä, sillä jos olisin tutkimuksessani käsitellyt tarkemmin myös yhteisön kehittymistä, olisi tutkimuksesta tullut pro gradu -työksi liian laaja. Lisäksi yhteisöä käsittelevästä osuudesta valmistuu Piia Siivosen logopedian pro gradu -työ.

Tutkittavien hankkeen päätyttyä ja puoli vuotta hankkeen jälkeen tekemät itsearvioinnit näyttivät alkutarkastelussa melko samansuuntaisilta. Tarkastelin aluksi kaikkia kolmea itsearviointilomaketta, mutta päädyin lopulta vertaamaan ennen hanketta täytettyä alkukartoitus-lomaketta ja puoli vuotta hankkeen jälkeen täytettyä seurantakartoitus-lomaketta. On mahdollista, että tutkimuksesta saaduissa tuloksissa olisi ollut eroja, jos itsearviointilomakkeista olisi käsitelty ennen hanketta täytettyä alkukartoitus-lomaketta ja heti hankkeen päätyttyä täytettyä loppukartoitus-lomaketta. Voidaan pohtia, olisivatko hankkeen opit olleet paremmin tutkittavien mielissä heti hankkeen päätyttyä. Mielestäni puoli vuotta hankkeen päätyttyä täytettyjä itsearviointilomakkeita tarkastelemalla sai kuitenkin kuvaa siitä, miten vuorovaikutukseen liittyvät suhtautumistavat ja työkäytännöt olivat jääneet vaikuttamaan tutkittavien arkeen myös hankkeen päätyttyä.

Tutkimuksen tulososuus on melko pitkä, ja laaja aineiston esittely voi tehdä tulososasta hieman raskaslukuisen. Käytin kuitenkin haastatteluesimerkkejä selkeyttämään tutkittavaa ilmiötä ja uskon, että niiden avulla lukijalle muodostuu ilmiöstä parempi käsitys. Haastatteluaineisto olisi mahdollistanut myös tulosten pohdinnan ja haastatteluesimerkkien tarkastelun niiden raportoinnin yhteydessä (ks. esim. Hirsjärvi & Hurme, 2000). Näin tutkimusraportista olisi saattanut muodostua lukijan kannalta selkeämpi kokonai-

suus. Tällaisen esitystavan mahdollisuudet selkenivät minulle vasta tutkimuksen ollessa jo lähes valmis, jolloin esitystavan vaihtaminen ei ollut enää mielekästä.

Tutkittavat valittiin haastateltaviksi sen perusteella, että he olivat OIVA-hankkeen kouluttajien sekä myös itsensä mielestä muuttuneet vuorovaikutuskumppaneina. Kvalitatiiviselle tutkimukselle on tyypillistä, että tutkimuksen kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti, ei satunnaisotoksen menetelmää käyttäen (Hirsjärvi ym., 2005, 155). Tämä voi heikentää tulosten luotettavuutta enemmän kuin satunnaisotos. Toisaalta taas tällä metodilla voitiin saada mielenkiintoista tietoa vuorovaikutuksen kehittymisestä ja siitä, millaiset kehitysvammaisissa työskentelevien työntekijöiden taidot, suhtautumistavat sekä työolosuhteet edistävät heidän ja vaikeimmin kehitysvammaisten aikuisten tasa-arvoista kohtaamista.

Tutkittaville kerrottiin videohaastattelujen yhteydessä, että heitä ei ole mahdollista tunnustaa heidän antamistaan vastauksista. Tällä tavoin pyrittiin siihen, että tutkittavat olisivat uskaltaneet tuoda kaikki mielipiteensä esille. Tutkittavien vastauksista selviää heidän työtehtävänsä, koulutustasonsa, työkokemus vammaistyössä sekä työssäoloaika nykyisessä työyhteisössä. Tiedot jätettiin näkyviin tunnistetietoihin, jotta tarvittaessa niiden vaikutusta haastateltavien vastauksiin olisi ollut mahdollista pohtia. Tiedoilla ei kuitenkaan todettu olevan suurta vaikutusta siihen, miten tutkittavat kokivat muuttuneensa vuorovaikutuskumppanina, joten niiden merkitystä ei lopulta tarkasteltu.

8.5 Jatkotutkimusaiheet ja kliinisiä sovelluksia

Tutkittavat kuvasivat useita omissa suhtautumistavoissaan ja työkäytännöissään tapahtuneita muutoksia ja uskoivat, että OIVA-hankkeessa opitut asiat jäivät työkaluiksi arkeen. Myös puoli vuotta hankkeen jälkeen täytetyissä itsearviointilomakkeissa tutkittavat arvioivat yhä vuorovaikutukseen liittyvät asiat tärkeäksi osaksi työtään. Lähes kaikki tutkimukseen osallistuneet työntekijät kokivat alkujännityksen jälkeen videotyöskentelyn hyväksi työtavaksi. Useat tutkittavat kertoivat, että hankkeeseen liittynyttä video-

havainnointia aiottiin laajentaa myös muille osastoille. Vakiintuneiden työtapojen muuttaminen voi kuitenkin viedä aikaa, ja yksi tutkittava epäili, jatkaisivatko he videohavainnointia myös hankkeen päätyttyä. Jatkossa olisi mielenkiintoista seurata, miten OIVA-hanke näkyy esimerkiksi muutaman vuoden kuluttua tutkittavien työssä ja työyhteisöissä, kun hankkeeseen liittyvät koulutukset ovat loppuneet. Olisi myös kiinnostavaa tutkia, onko videohavainnointi vakiintunut työtavaksi osastoille ja miten sitä on alettu toteuttaa osastoilla.

Osa tutkittavista koki ennen hanketta, että he eivät saaneet tarpeeksi tukea ja ohjausta kommunikointiin liittyvissä asioissa. Jatkossa olisi varmasti järkevää pohtia, miten tiedonkulkua ja yhteistyötä puheterapeuttien ja osastojen työntekijöiden välillä voitaisiin kehittää. Olisi hyvä miettiä, minkä tyyppistä tukea osastojen työntekijät toivovat saavansa puheterapeutilta ja miten se on mahdollista toteuttaa. Parhaimman kuntoutustuloksen saamiseksi olisi tärkeää, että puheterapeutin ohjauksen lisäksi myös osastojen työntekijöiden huomiot asiakkaiden arjen kommunikaatiosta ja vuorovaikutuksesta osastoilla tulisivat puheterapeutin tietoon.

Koska yhteisöllistä kuntoutustapaa korostetaan vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kuntoutuksessa yhä enemmän, olisi hyvä pohtia myös sitä, millaiset valmiudet puheterapeutit saavat koulutuksessaan tällaiseen työskentelyyn. Vaikka puheterapeuttisessa kuntoutuksessa korostetaan yhä enemmän lähiympäristön merkitystä, ei vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten yhteisöllistä kuntoutusta käsitellä opinnoissa kovin laajasti. Esimerkiksi kliinisissä harjoitteluissa keskitytään usein enemmän yksilöterapiapitämiseen kuin ympäristön ohjaamiseen. Usein myös kuntoutuksen maksajat, kuten KELA, saattavat pitää yksilöllistä kuntoutusta tehokkaampana, jolloin yhteisölliselle kuntoutukselle voi olla vaikeampi saada maksusitoumuksia. Myös kuntoutuksen maksajat tulisi siis saada tietoiseksi ja vakuuttuneiksi siitä, että yhteisöllisellä kuntoutuksella voidaan saavuttaa hyviä tuloksia erityisesti vaikeimmin vammaisten ihmisten kuntoutuksessa. On mahdollista, että osa puheterapeuteista kokee saaneensa opinnoissaan paremmat valmiudet yksilöterapiapitämiseen kuin yhteisön ohjaukseen. Tämä voi johtaa siihen, että jotkut puheterapeutit käyttävät työmuotonaan perinteistä yksilöterapiapitämistä, vaikka vaikeimmin vammaisten ihmisten kommunikointiympäristön tukemisella ja yhteisöllisellä

kuntoutuksella voitaisiin myös saada hyviä tuloksia ja taata kommunikointia tukeva ympäristö. Tästä tutkimuksesta saatujen tulosten perusteella on siis ehkä syytä pohtia, tulisiko yhteisöllisen kuntoutuksen osuutta logopedian opinnoissa laajentaa.

Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten lähipiiri on usein pieni, ja heidän ilmaisujensa onnistuminen on lähi-ihmisten tietojen ja taitojen varassa (Launonen, 2007, 138). Tämä tutkimus vahvistaa näkemystä siitä, että kehitysvamma-alan työntekijät eivät hallitse puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja riittävän hyvin (ks. esim. Bradshaw, 2001, McConkey ym., 1999, Purcell ym., 2000). Tutkimus tukee myös sitä näkemystä, että koulutuksen avulla voidaan vaikuttaa positiivisesti työntekijöiden kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen liittyviin tietoihin ja taitoihin (ks. esim. Purcell ym., 2000). Tulokset tukevat siis myös ajatusta siitä, että kommunikointiin ja vuorovaikutukseen liittyvää täydennyskoulutusta tarvitaan. Ei voida olettaa, että työntekijät hallitsevat vaikeimmin vammaisten ihmisten kommunikointiin ja vuorovaikutukseen liittyvät tiedot ja taidot ilman tukea ja ohjausta. Vaikuttaa myös siltä, että työntekijöiden ammattiopinnoissa saatavassa koulutuksessa tulisi keskittyä erilaisten menetelmien hallinnan lisäksi enemmän siihen, miksi puhetta tukevia ja korvaavia keinoja ylipäätään käytetään.

Tutkimuksesta saadut tulokset antavat viitettä siitä, että muutokset työntekijöiden suhtautumistavoissa ja työkäytännöissä vaikuttivat positiivisesti vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten elämään. Jotta jokaiselle vaikeimmin kehitysvammaisille ihmisille voidaan taata yhtäläinen itsemääräämisoikeus ja mahdollisuus osallistua tasa-arvoisena kumppanina vuorovaikutukseen ja kommunikointiin, on tärkeää, että vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten ja heidän lähihenkilöidensä kommunikointia edistäviä hankkeita jatketaan. Jatkossa onkin aiheellista pohtia, miten OIVA-hankkeessa saatuja tuloksia voitaisiin levittää yhä laajemmin uusiin yhteisöihin uusille työntekijöille.

LÄHTEET

- Arlainstituutti. *Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto, lähihoitajan opintokokonaisuudet ja kurssit*. Haettu 7.1.2009 osoitteesta <http://www.arlainst.fi/index.php?k=12336>
- Bloom, M. & Lahey, M. (1978). *Language development and language disorders*. New York: John Wiley & Sons.
- Borgman, M. (1998). *Miten sosiaalialan työntekijöiden ammatilliset tulkinnat rakentuvat?* Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 95.
- Bowlby, J. (1972). *Attachment and loss: Vol 1. Attachment*. Harmondworth: Penguin.
- Bradshaw, J. (2001). Complexity of staff communication and reported level of understanding skills in adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 45, 233–243.
- Burakoff, K. (2007a). OIVA - Osallisuuteen vuorovaikutusaloitteilla. Uutta tietoa ja materiaalia vuorovaikutuksen tukemiseen. *Tikonen*, 1/07.
- Burakoff, K. (2007b). Toimiva vuorovaikutus. OIVA - Osallisuuteen vuorovaikutusaloitteilla. Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen kehittämishanke 2005–2008. Haettu 11.1.2009 osoitteesta <http://papunet.net/yleis/vuorovaikutus/toimiva-vuorovaikutus.html>
- Burakoff, K. & Vuoti, K. (2008). Yhteisön sitoutumisesta vuorovaikutukseen. Luentomateriaali. Sillalla - På Bron. Esitys 15.2.2008.
- Enqvist, L. (2007). *AAC osana ammattia? Mitä vaikeimmin vammaisten lasten erityisryhmien työntekijät ajattelevat puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikoinnista*. Pro gradu -tutkielma. Puhetieteiden laitos. Helsingin yliopisto.
- Franco, F. & Butterworth, G. (1996). Pointing and social awareness: Declaring and requesting in the second year. *Journal of Child Language*, 23, 307-336.
- Granlund, M. & Olsson, C. (1994). *Enemmän vuorovaikutusta*. Kurssiaineisto-teoriakirja. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Hasel, A. (2004). *Kysely- ja haastattelututkimus eläkeikäisten kuulokojeen mittareina*. Logopedian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Puhetieteiden laitos.
- Helsingin sosiaali- ja terveysalan oppilaitos. *Lähihoitajan tutkinto*. Haettu 5.1.2009 osoitteesta <http://www.hesote.edu.hel.fi/koulutus/perustutkinnot/lahihoitaja.html>
- Hietanen, I. & Rissanen, L. (1996). Terveystuonon tavoitteet ja hoitotyö. Teoksessa R. Tähtiö (toim.), *Hoitotyön auttamismenetelmät*. Oulun ammattikorkeakoulu. Oulun terveydenhuolto-oppilaitos. Porvoo: WSOY.s.11–20.

Hietanen, I., Rajala, R. & Rissanen, L. (1996). Hoitotyön tulevaisuuden haasteita. Teoksessa R. Tähtiö (toim.), *Hoitotyön auttamismenetelmät*. Oulun ammattikorkeakoulu. Oulun terveydenhuolto-oppilaitos. Porvoo: WSOY, s.349–358.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2000). Tutkimushaastattelu. *Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. (2005). *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

Ikonen, O. & Höylä, N. (1999). Oppilaan oppimisvalmiudet ja opettaminen. Teoksessa O. Ikonen (toim.), *Kehitysvammaisten opetus. Mitä ja miten?* Helsinki: Kehitysvammaliitto, s. 211–247.

Kaski, M., Manninen, A., Mölsä, P. & Pihko, H. (2001). Lisävammat ja sairaudet. Teoksessa M. Kaski (toim.), *Kehitysvammaisuus*. Helsinki: WSOY, s. 121–180.

Kehitysvammaisuus. Määrittely, luokitus ja tukijärjestelmät (1995). Helsinki: Kehitysvammaliitto ry. (Alkuteos: *Mental Retardation Definition, Classification and Systems of Supports*. American Association of Mental Retardation, 9th edition 1992).

Kehitysvammaliitto. Papunet. *Vuorovaikutus*. Haettu 20.11.2008 osoitteesta <http://papunet.net/yleis/vuorovaikutus.html>

Kärkkäinen, M. (1993). *Muuttuva ajattelu kehitysvammatyössä*. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 64/1993. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Launonen, K. (1993). Eleestä puheeseen. Teoksessa A. Iivonen, A. Lieko & P. Korpi-lahti (toim.), *Lapsen normaali ja poikkeava kielenkehitys*. SKS. Helsinki, s. 127–164.

Launonen, K. (2001). Huvien vuoksi - vuorottelu ja jaettu tarkkavaisuus puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin kehityksen pohjana. *Puhe ja kieli*, 21, s. 25–36.

Launonen, K. (2002). Tunnen, tiedän ja toteutan. Puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia käyttävän yhteisön ja puheterapeutin yhteistyön edellytykset nyky-Suomessa. *Puheterapeutti*, 2/2002, 14–19.

Launonen, K. (2003). Kehitysvammaisuuteen liittyviä kielen ja kommunikoinnin piirteitä. Teoksessa K. Launonen & A-M. Korpijaakko-Huuhka (toim.), *Kommunikoinnin häiriöt - Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita*. Helsinki: Palmenia, s. 143–166.

Launonen, K. (2007). *Vuorovaikutus - kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Launonen, K. & Lonka, E. (2000). Puhetta edeltävän kommunikaation kehitys ja sen tukeminen. Teoksessa E. Lonka & A-M. Korpijaakko-Huuhka (toim.), *Kuulon ja kielen kuntoutus. Vuorovaikutuksesta kommunikointiin*. Helsinki: Palmenia, s. 15–34.

- Leino-Kilpi, H. (1990). *Hyvän hoitamisen arviointiperusteet*. Helsinki: Lääkintöhallitus.
- Leino-Kilpi, H. (2003). Eettisesti erilaiset hoitokäytännöt. Teoksessa H. Leino-Kilpi & M. Välimäki (toim.), *Etiikka hoitotyössä*. Helsinki: WSOY, s. 95–124.
- Lobato, D., Barrera, R.D. & Feldman, R.S. (1981). Sensorimotor functioning and prelinguistic communication of severely and profoundly retarded individuals. *American Journal of Mental Deficiency*, 85:5, 489-496.
- Lyytinen, H., Eklund, K. & Laakso, M-L. (2001). Varhainen kognitio, temperamentti ja vuorovaikutus. Teoksessa P. Lyytinen, M. Korhonen & H. Lyytinen (toim.), *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Porvoo: WSOY, s. 40–65.
- Lyytinen, P. (2001). Lapsen kielen ja kommunikaatiotaitojen kehitys. Teoksessa P. Lyytinen, M. Korhonen & H. Lyytinen (toim.), *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Porvoo: WSOY, s. 105–121.
- Martikainen, K. & Burakoff, K. (2006). Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen vahvistaminen yhteisössä - OIVA-hanke 2005–2008. S. Simberg, P. Rautakoski, A. Klippi & S. Pekkala (toim.), *Ryhmä- ja yhteisöpohjaisen kielen ja kommunikoinnin kuntoutuksen haasteet*. Helsinki: Puheen ja kielen tutkimuksen yhdistyksen julkaisuja 38, 58–68.
- Martikainen, T. & Manninen, K. (1986). *Hoitotyö ja koulutus*. Hämeenlinna: SHKS.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Brothers.
- Matero, M. (2004). Kehitysvammaisuus. Teoksessa M. Malm, M. Matero, M. Repo & E-L. Talvela (toim.), *Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet*. Porvoo: WSOY. s.165–203.
- McConkey, R., Morris, I. & Purcell, M. (1999). Communication between staff and adults with intellectual disabilities in naturally occurring settings. *Journal of Intellectual Disability Research*, 43, 194–205.
- McNaughton, D. & Light, J. (1989). Teaching facilitators to support the communication skills of an adult with severe cognitive disabilities: A case study. *Augmentative and alternative communication*, 5, 35–43.
- Mäkelä, J. (2003). Aivojen varhainen kehitys vuorovaikutussuhteessa. Teoksessa J. Sinkkonen (toim.), *Pesästä lentoon*. Helsinki: WSOY, s.13–43.
- Nind, M. & Hewett, D. (2005). *Access to Communication. Developing the Basics of Communication with People with Severe Learning Difficulties through Intensive Interaction*. London: David Fulton.

Nind, M. & Kellett, M. (2002). Responding to learners with severe learning difficulties and stereotyped behavior: challenges for an inclusive era. *European Journal of Special Needs Education*, 17, 265–282.

Panula, E. (2007). *Millä perusteella vaikeimmin kehitysvammaiset lapset saavat Suomessa puheterapeuttista kuntoutusta?* Pro gradu -tutkielma. Puhetieteiden laitos. Helsingin yliopisto.

Piaget, J. & Inhelder, B. (1977). *Lapsen psykologia*. Jyväskylä: Gummerus.

Porter, J., Ouvry, C., Morgan, M. & Downs, C. (2001). Interpreting the communication of people with profound and multiple learning difficulties. *British Journal of Learning Disabilities*, 29, 12–16.

Purcell, M., McConkey, R. & Morris, I. (2000). Notes and discussion. Staff communication with people with intellectual disabilities: the impact of work-based training programme. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 35, 147–158.

Repo, M. (2004). Työntekijänä vammaistyössä. Teoksessa M. Malm, M. Matero, M. Repo & E-L. Talvela (toim.), *Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet*. s.412–423.

Ruohotie, P. (2000). *Oppiminen ja ammatillinen kasvu*. Porvoo: WSOY

Räisänen, K. (2007). *Monivammaisen lapsen kommunikointitaitojen arviointi ja kuntoutus luokkayhteisössä: tapaustutkimus*. Pro gradu -tutkielma. Fonetikan laitos. Helsingin yliopisto.

Simmons-Mackie, N. & Kagan, A. (1999). Communication strategies used by 'good' versus 'poor' speaking partners of individuals with aphasia. *Aphasiology*, 13, 807–820.

Sosiaali- ja terveysministeriö (2001). *Sosiaali- ja terveydenhuollon työvoimatarpeen ennakointitoiminnan mietintö*. Komiteamietintö 2001:7. Helsinki. Haettu 10.12.2008 osoitteesta http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/kommiet01_7/mietinto.pdf

Stern, D.N. (1985). *The interpersonal world of infant. A view from psychoanalysis and developmental psychology*. New York: Basic Books.

Sundeen, S., Stuart, G., Rankin, E. & Cohen, S. (1987). *Vuorovaikutus - avain hoitotyöhön*. Juva: WSOY.

Suua, P. & Tuomikoski, M. (1996). Psykkisen hyvinvoinnin tukeminen. Teoksessa R. Tähtiö (toim.), *Hoitotyön auttamismenetelmät*. Oulun ammattikorkeakoulu. Oulun terveydenhuolto-oppilaitos. Porvoo: WSOY, s. 63–90.

Taanila, A. & Järvelin, M. (1993). *Kehitysvammaisen elämä - työntekijän työ*. Kehittämishankkeen II väliraportti. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 62. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Tedre, S. (1993). *Ammatillinen huolenpito vanhusten kotipalvelussa. Kahden naisen kohtaaminen yksityisen ja julkisen hauraalla rajalla*. Joensuun yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Totsika, V., Toogood, S., Hastings, R.P. & Nash, S. (2008). Interactive training for active support: Perspectives from staff. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 33, 225–238.

Vig, S. & Jedrysek, E. (1999). Autistic features in young children with significant cognitive impairment: Autism or mental retardation. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 29, 235–248.

von Tetzchner, S. & Jensen, K. (1999). Interacting with people who have severe communication problems: ethical considerations. *International Journal of Disability, Development and Education*, 46, 453–462.

von Tetzchner, S. & Martinsen, H. (1999). *Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin*. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Vuoti, K. (2008). Osaavan vuorovaikutuskumppanin ABC: luentomateriaali. Sillalla - Pää Bron. Esitys 15.2.2008.

Vygotski, L.S. (1978). *Mind in Society. The development of higher psychological processes*. M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman (toim.). London: Harvard University Press.

Vygotski, L.S. (1982). *Ajattelu ja kieli*. Espoo: Weilin+Göös. (Venäjänkielinen alkuteos 1931).

WHO (2004). *Community-based rehabilitation*. Haettu 8.3.2009 osoitteesta <http://www.who.int/disabilities/cbr/en/index.html>.

Wuorela, K. (2004). *”Maailmassa monta on ihmeellistä asiaa” - Tapaustutkimus kuulonäkövammaisen lapsen kommunikaation kehityksestä*. Pro gradu-tutkielma. Fonetikan laitos. Helsingin yliopisto.

Överlund, J. (1993). Vauvan kommunikaatiotaitojen kehitys - puheen oppimisen perusta. Teoksessa A. Iivonen, A. Lieko & P. Korpilahti (toim.), *Lapsen normaali ja poikkeava kielenkehitys*. Helsinki: SKS. s. 306–331.

Liite 1. Haastattelukysymykset

ENNEN PROJEKTIA

A) Itse

- Millaiset tunnelmasi olivat silloin kun aloitit projektin?
- Miksi lähdit projektiin mukaan?

B) Yhteisö

- Mitä työkaverit toivoivat saavuttavansa tältä projektilta?
- Miksi työkaverit lähtivät mukaan projektiin?

C) Kehitysvammainen kumppani

- Mitä tavoitteita asetitte kehitysvammaisille kumppaneille?

PROJEKTIN AIKANA

A)Itse

- Miltä tällainen pitkä prosessi työntekijästä tuntui?
- Olisitko projektin aikana tehnyt jotain toisin?

B) Yhteisö

- Miten työkaverit tukivat prosessin aikana?
- Miltä työkavereista tuntui tällainen pitkä prosessi?
- Miltä videoiden katselu yhdessä työkavereiden kanssa tuntui?

C) Kehitysvammainen kumppani

- Miten prosessi näkyi kehitysvammaisten kumppanien arjessa projektin aikana?

PROJEKTIN JÄLKEEN

A) Itse

- Millaiset tunnelmat työntekijällä on nyt kun projekti on ohi?
- Onko työntekijä muuttunut vuorovaikutuskumppanina projektin aikana?
- Jos on, mikä on mahdollistanut muutoksen?
- Onko työntekijän suhde ammattiin tai työhön muuttunut projektin aikana?
- Miten projektia voisi soveltaa tästä eteenpäin?
- Kiteytä asiat, jotka olet oppinut projektin aikana?

B) Yhteisö

- Millaiset tunnelmat työkavereilla on projektista tällä hetkellä?
- Muuttuiko yhteisö vuorovaikutusympäristönä?
- Jos yhteisö on muuttunut vuorovaikutusympäristönä, mikä on mahdollistanut muutoksen?

C) Kehitysvammainen kumppani

- Tapahtuiko kehitysvammaisten kumppanien kohdalla muutoksia?
- Mikä on mahdollistanut muutokset?

Liite 2. Ennen hanketta jaettu työntekijöiden itsearviointilomake (alkukartoitus).

OIVA – Osallisuuteen vuorovaikutusaloitteilla

Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen kehittämishanke 2005–2008

VUOROVAIKUTUSTAITOJEN ITSEARVIOINTI

Kysely hankkeessa mukana oleville työntekijöille

Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti, eikä niitä luovuteta ulkopuolisille. Yksittäinen vastaa ei ole tunnistettavissa OIVA –hankkeen vaikuttavuutta tarkasteltaessa

Vastaa kysymyksiin ympyröimällä valitsemasi vastausvaihtoehto / vastausvaihtoehdot tai kirjoittamalla vastaus sille varattuun tilaan.

Toivon, että vastaat jokaiseen kysymykseen.

Nimi: _____ Päivämäärä: _____
rä: _____

1. KOMMUNIKOINTIYMPÄRISTÖ

1.1. Työyhteisön (yksikön / solun) nimi: _____

1.2. Yhteisön koko:

- a) _____ työntekijää
- b) _____ kehitysvammaista asiakasta

1.3. Kuinka monella yhteisösi kehitysvammaisella jäsenellä on kommunikointivaikeuksia?

_____ asiakkaalla

1.4. Mitkä ovat yleisimmät yhteisössasi käytössä olevat kommunikointikeinot?

a) työntekijät käyttävät:

_____

b) asiakkaat käyttävät:

_____

1.5. Seuraavassa on joukko yhteisösi kommunikointiin ja sen kehittämiseen liittyviä väittämiä. Arvioi, oletko samaa vai eri mieltä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 9 en osaa sanoa). Merkitse valintasi ympyröimällä.

1.5.1. Yhteisöni työntekijät osaavat kommunikoida ja käyttää puhetta korvaavia kommunikointimenetelmiä (esim. viittomat, kuvat, esineet, puhelaitteet) kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

1.5.2. Yhteisön arjessa on sellaisia tilanteita, joissa työntekijät voivat kiireettömästi keskittyä vuorovaikutukseen yhden kehitysvammaisen kumppanin kanssa kerrallaan

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

1.5.3. Yhteisössäni tuetaan kehitysvammaisten jäsenten keskinäistä vuorovaikutusta järjestämällä ryhmätilanteita, joissa asiakkaat voivat kommunikoida keskenään.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

1.5.4. Yhteisöni työntekijät luovat aktiivisesti tilanteita, joissa kehitysvammaisen kumppanin on helppo tuoda esiin asioitaan.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

1.5.5. Yhteisöni työntekijät ovat kiinnostuneita kehitysvammaisista ihmisistä ja heidän ajatuksistaan ja mielipiteistään.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

1.5.6. Yhteisössäni työntekijöiden ja kehitysvammaisten henkilöiden välinen kommunikointi ja vuorovaikutus mielletään tärkeäksi osaksi arkea.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

1.5.7. Esimies tukee kommunikoinnin kehittämistä yhteisössämme.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en osaa sanoa

1.5.8. Yhteisössäni suhtaudutaan myönteisesti uusiin toimintatapoihin ja annetaan mahdollisuus kokeilla ja kehittyä.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en osaa sanoa

1.5. Seuraavassa on joukko yhteisösi kommunikointiin ja sen kehittämiseen liittyviä väittämiä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 9 en osaa sanoa).

1.5.9. Yhteisössäni sovitaan toiminnan tavoitteista yhdessä siten, että kaikki ovat niistä tietoisia.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en osaa sanoa

1.5.10. Yhteisössäni seurataan yhteisesti toiminnalle asetettujen tavoitteiden toteutumista.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en osaa sanoa

2. TYÖNTEKIJÄ

2.1. Sukupuoli: a) nainen b) mies

2.2. Ikä: _____ vuotta

2.3. Tehtävä työyhteisössä:

- a) hoitotyö
- b) ohjaus
- c) hallinto
- d) kiinteistöhoito
- e) siivoustyö
- f) muu, mikä? _____

2.4. Työkokemus vammaistyössä:
kyisessä

- a) alle 3 kuukautta
- b) 3 kk – 1 vuosi
- c) 1 – 3 vuotta
- d) 3 – 10 vuotta
- e) yli 10 vuotta

2.5. Työssäoloaika nykytyöyhteisössä:

- a) alle 3 kuukautta
- b) 3 kk – 1 vuosi
- c) 1 – 3 vuotta
- d) 3 – 10 vuotta
- e) yli 10 vuotta

2.6. Ammatillinen koulutus ja koulutuksen kesto / laajuus:

Nimike	Kesto / laajuus
_____	_____ vuotta / opinto-
viikkoa	_____ vuotta / opinto-
_____	_____ vuotta / opinto-
viikkoa	_____ vuotta / opinto-
_____	_____ vuotta / opinto-
viikkoa	

2.7. Mitä kommunikointiin vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kanssa liittyvää koulutusta olet saanut?

- a) ammattiopintoihin liittyvää koulutusta
b) työpaikkakoulutusta
c) omasta kiinnostuksesta lähtevää kouluttautumista työajan ulkopuolella, mitä? _____
d) muuta koulutusta, mitä? _____
e) en ole saanut koulutusta

2.8. Omat tietoni ja taitoni kommunikoinnista ja vuorovaikutuksesta ovat riittävät.

täysin samaa mieltä	samaa mieltä	jonkin verran eri mieltä	jonkin verran	täysin eri mieltä	en osaa sanoa	
1		2		3		4
	9					

2.9. Saan tarvittaessa asiantuntijatukea ja konsultaatiota kommunikointiasioissa.

täysin samaa mieltä	samaa mieltä	jonkin verran eri mieltä	jonkin verran	täysin eri mieltä	en osaa sanoa	
1	2		3		4	9

2.10. Mitä koulutusta olet saanut puhetta tukevista ja korvaavista kommunikointikeinoista (esim. viittomat, kuvat, esineet, puhelaitteet) ja niiden käytöstä vuorovaikutuksessa?

- a) ammattiopintoihin liittyvää koulutusta
b) työpaikkakoulutusta
c) omasta kiinnostuksesta lähtevää kouluttautumista työajan ulkopuolella, mi-

tä? _____

d) muuta koulutusta, mi-

tä? _____

e) en ole saanut koulutusta

2.11. Mitä puhetta korvaavia kommunikointikeinoja itse käytät puhekommunikointisi tukena keskustellessasi kehitysvammaisen kumppanisi kanssa?

2.12. Omat tietoni puhetta korvaavasta kommunikoinnista ovat riittävät.

täysin samaa mieltä 1	samaa mieltä 9	jonkin verran eri mieltä 2	jonkin verran eri mieltä 3	täysin eri mieltä 4	en osaa sanoa 9
-----------------------------	-------------------	----------------------------------	----------------------------------	---------------------------	-----------------------

2.13. Osaan käyttää puhetta korvaavia kommunikointimenetelmiä arjen vuorovaikutustilanteissa.

täysin samaa mieltä 1	samaa mieltä 2	jonkin verran eri mieltä 3	jonkin verran eri mieltä 4	täysin eri mieltä 9	en osaa sanoa 9
-----------------------------	-------------------	----------------------------------	----------------------------------	---------------------------	-----------------------

2.14. Mistä kommunikointiin liittyvästä asiasta haluaisit saada lisäkoulutusta?

---

3. TYÖNTEKIJÄ VUOROVAIKUTUSKUMPPANINA

Kommunikointiyhteisössä saattaa olla monilla erilaisilla tavoilla kommunikoivia kumppaneita erilaisine kommunikointitarpeineen. Kysymyksiin voit vastata pohtimalla *keskimääräistä* kommunikointitilannetta kehitysvammaisen kommunikointikumppanin kanssa. Mikäli tämä tuntuu hankalalta, voit valita yhden *edustajan* kehitysvammaisista kommunikointikumppaneista ja vastata niiden kokemusten pohjalta, joita sinulla on

kommunikointitilanteista hänen kanssaan. Ihmisten tavat kommunikoida vaihtelevat tilanteen ja kumppaneiden yksilöllisten ominaisuuksien mukaan, eivätkä vastaukset näin ollen ole ”oikeita” tai ”väärää”.

3.1. Mitä kommunikointitapoja käytät vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneidesi kanssa?

Arvioi omaa toimintaasi ja kommunikointiasi vuorovaikutustilanteissa kehitysvammaisten kommunikointikumppaniesi kanssa (1 harvoin, 2 melko harvoin, 3, puolet ajasta, 4 melko usein, 5 usein ja 9 ei arvioitavissa). Merkitse valintasi ympyröimällä.

3.1.1. Luon tilanteita, jotka houkuttelevat kumppaniani vuorovaikutukseen ja kommunikointiin kanssani.

harvoin   1   2   3   4   5 usein   9 ei
arvioitavissa

3.1.2. Seuraan tarkkaavaisesti kumppanini mielenkiinnon kohteita (mihin asioihin / esineisiin hänen huomionsa kiinnittyy).

harvoin   1   2   3   4   5 usein   9 ei
arvioitavissa

3.1.3. Tarjoan keskustelunaiheita, joiden tiedän tai arvelen kiinnostavan kumppaniani.

harvoin   1   2   3   4   5 usein   9 ei
arvioitavissa

3.1. Mitä kommunikointitapoja käytät vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneidesi kanssa? (1 harvoin, 2 melko harvoin, 3, puolet ajasta, 4 melko usein, 5 usein ja 9 ei arvioitavissa)

3.1.4. Pidän huomioni kumppanissani koko vuorovaikutustapahtuman ajan, enkä välitä siitä, mitä ympäristössä tapahtuu.

harvoin   1   2   3   4   5 usein   9 ei
arvioitavissa

3.1.5. Tiedän, millainen vuorovaikutustahti sopii kumppanilleni ja pystyn sovittamaan kommunikointini ja siinä pitämäni tauot hänen tarpeidensa mukaiseksi.

harvoin   1   2   3   4   5 usein   9 ei
arvioitavissa

3.1.6. Ilmaisen odottavani kumppanini viestiä.

harvoin   1   2   3   4   5 usein   9 ei
arvioitavissa

3.1.7. Annan kumppanini päättää aiheen, josta kommunikoimme.

harvoin   1   2   3   4   5 usein   9 ei
arvioitavissa

3.1.8. Annan kumppanini päättää, kuinka kauan toimimme tietyn esineen, toiminnon tai asian parissa.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

3.1.9. Seuraan tarkkaavaisesti kumppanini kommunikointialoitteita (esim. ilmeet, eleet, viittomat, toiminta, ääntely, sanat, osoittaminen).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

3.1.10. Osoitan esimerkiksi kommentoimalla, ilmeillä tai eleillä olevani kiinnostunut siitä, mitä kumppanini tekee tai ilmaisee.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

3.1.11. Vastaan kumppanini kommunikointialoitteisiin.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

3.1.12. Käytän kommunikoidessani riittävän selkeää ja yksinkertaista kieltä (lyhyitä, selkeitä lauseita ja ikä- ja kehitystasoon sopiva kieltä).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

3.1.13. Käytän kommunikoidessani samoja ilmaisukeinoja kuin kumppani käyttää kommunikoidessaan minulle (esim. viiton, osoitan tai käytän kuvia oman puheeni ohessa).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

3.1.14. Tarkkailen, ymmärtääkö kumppanini minun viestejäni.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

3.1. Mitä kommunikointitapoja käytät vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneidesi kanssa? (1 harvoin, 2 melko harvoin, 3, puolet ajasta, 4 melko usein, 5 usein ja 9 ei arvioitavissa)

3.1.15. Tarkistan, olenko ymmärtänyt kumppani viestin oikein (esim. tulkitsemalla hänen viestinsä sanallisesti, nimeämällä asian tai kysymällä).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

3.1.16. Ilmaisen kumppanilleni selvästi, jos en itse ymmärrä hänen viestiään.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

3.2. Mitkä asiat omassa kommunikointitavassasi mielestäsi edistävät vuorovaikutuksen toimivuutta ja helpottavat kumppanisi tasa-arvoista osallistumista vuorovaikutustilanteisiin?

3.3. Missä vuorovaikutukseen ja kommunikointiin liittyvissä asioissa haluaisit kehittyä edelleen?

---

4. VUOROVAIKUTUS KEHITYSVAMMAISEN KUMPPANIN KANSSA

4.1. Seuraavassa on joukko kommunikointia ja vuorovaikutusta sekä kehitysvammaista kommunikointikumppania kuvaavaa väittämää.

Arvioi, oletko samaa vai eri mieltä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa). Merkitse valintasi ympyröimällä.

4.1.1. Kommunikoin mielelläni, mutta arjessa on usein niin kiire, että vuorovaikutukseen ei käytännössä riitä aikaa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.2. Kommunikointi ja vuorovaikutus kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa kuuluvat työtehtäviini.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.3. Ilmeillä, eleillä ja äänтелеillä voi ilmaista monia asioita.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.4. Kehitysvammainen ihminen voi olla tasa-arvoinen kommunikointikumppani, vaikka hänen ilmaisukeinonsa ovatkin rajalliset.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.5. Kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen kehittäminen kuuluvat työtehtäviini.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.6. Haluan oppia uusia asioita ja kokeilla uusia tapoja toimia vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneitteni kanssa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.7. Kaikki arjen tilanteet, joissa kohtaan kehitysvammaisen kumppanini, ovat tärkeitä vuorovaikutustilanteita.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.8. Arjessa on usein niin kiire, että on parempi tehdä asia itse tai päättää kehitysvammaisen kumppanin puolesta, kuin odottaa hänen viestinsä tai valintansa valmistumista.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.9. Tunnen itseni usein epävarmaksi keskustellessani puhumattoman kumppanin kanssa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1. Seuraavassa on joukko kommunikointia ja vuorovaikutusta sekä kehitysvammaista kommunikointikumppania kuvaavaa väittämää.

Arvioi, oletko samaa vai eri mieltä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa).

4.1.10. Viittomia, kuvia tai puhelaitetta on hyvä käyttää kaikissa arjen tilanteissa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.11. Kehitysvammaisen kumppani ei aina ymmärrä omaa parastaan

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.12. Viittomia tai kuvia ei tarvitse käyttää silloin, jos kumppani ymmärtää puhetta muutenkin.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.13. Kehitysvammaisen ihminen kykenee päättämään monista omista asioistaan ja tekemään valintoja itseään koskevista asioista.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.14. Puhe on ihmisen tärkein ilmaisukeino.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.15. Kehitysvammaisen aikuisen kommunikointikykyä on vaikea enää kehittää.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.16. Voin omalla kommunikointitavallani vaikuttaa siihen, miten vuorovaikutus kehitysvammaisen kumppanin kanssa toimii

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.17. Kommunikoinnin kuntoutuksen tulee kohdistua pelkästään kehitysvammaisen kumppanin taitojen kehittämiseen.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

4.1.18. Olen kiinnostunut kehitysvammaisen kumppanini ajatuksista ja mielipiteistä ja haluan oppia ymmärtämään häntä paremmin.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9 en osaa sanoa

Kommentteja tai ajatuksia liittyen edelliseen:

---

5. HANKKEESEEN OSALLISTUMINEN

Kerro muutamalla lauseella, mitä ajatuksia tai toiveita sinulla on Oiva-hankkeen suhteen.

5.1. Mitä toivot itse saavasi osallistuessasi hankkeeseen?

5.2. Mitä hyötyä yhteisöllesi ja yhteisösi kehitysvammaisille jäsenille on hankkeeseen osallistumisesta?

5.3. Muita kommentteja tai ajatuksia

Kiitos vastauksistasi!

**Liite 3. Hankkeen jälkeen jaettu työntekijöiden itsearviointilomake (loppukartoit-
tus).**

**OIVA – Osallisuuteen vuorovaikutusaloitteilla
Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikoinnin ja vuorovaiku-
tuksen kehittämishanke**

2005–2008

VUOROVAIKUTUSTAITOJEN ITSEARVIOINTI

Kysely hankkeessa mukana oleville työntekijöille.

Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti, eikä niitä luovuteta ulkopuolisille. Yksittäiset vastaukset koodataan, joten ne eivät ole tunnistettavissa OIVA–hankkeen vaikuttavuutta tarkasteltaessa.

Vastaa kysymyksiin ympyröimällä valitsemasi vastausvaihtoehto tai kirjoittamalla vastaus sille varattuun tilaan. **Toivon, että vastaat jokaiseen kysymykseen.**

Nimi: _____

Päivämäärä: _____

YHTEISÖSI KOMMUNIKOINTIYMPÄRISTÖNÄ JA HANKKEEN TOTEUTUMINEN

**Yhteisöllä tarkoitetaan tässä niitä oman yksikkösi asiakkaita ja työntekijöi-
tä, jotka ovat kuuluneet OIVA-hankkeen videoryhmiin.**

**1. Mitkä ovat yleisimmät yhteisössäsi käytössä olevat kommunikointikei-
not?**

a) työntekijät käyttävät: _____

_____

b) asiakkaat käyttävät: _____

_____

c) ovatko yhteisössä käytettävät kommunikointikeinot muuttuneet OIVA –hankkeen aikana, miten?:

_____

_____

2. Seuraavassa on joukko yhteisösi kommunikointiin liittyviä väittämiä.

Arvioi, oletko samaa vai eri mieltä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa). Merkitse valintasi ympyröimällä. **Ympyröi jokaisesta väittäimestä vain yksi vaihtoehto.**

2.1. Yhteisöni työntekijät osaavat kommunikoida ja käyttää puhetta korvaavia kommunikointimenetelmiä (esim. viittomat, kuvat, esineet, puhelaitteet) kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

2.2. Yhteisön arjessa on sellaisia tilanteita, joissa työntekijät voivat kiireettömästi keskittyä vuorovaikutukseen yhden kehitysvammaisen kumppanin kanssa kerrallaan.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

2. Seuraavassa on joukko yhteisösi kommunikointiin liittyviä väittämiä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa).

2.3. Yhteisössäni tuetaan kehitysvammaisten jäsenten keskinäistä vuorovaikutusta järjestämällä ryhmätilanteita, joissa asiakkaat voivat kommunikoida keskenään.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

2.4. Yhteisöni työntekijät luovat aktiivisesti tilanteita, joissa kehitysvammaisen kumppanin on helppo tuoda esiin asioitaan.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

2.5. Yhteisöni työntekijät ovat kiinnostuneita kehitysvammaisista ihmisistä ja heidän ajatuksistaan ja mielipiteistään.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

2.6. Yhteisössäni työntekijöiden ja kehitysvammaisten henkilöiden välinen kommunikointi ja vuorovaikutus mielletään tärkeäksi osaksi arkea.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

Onko yhteisösi tavassa olla vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa tapahtunut muutosta OIVA-hankkeen aikana? Kerro mitä?

---

3. Seuraavassa on joukko yhteisösi kommunikoinnin kehittämiseen sekä OIVA-hankkeen toteuttamiseen liittyviä väittämiä. Arvioi, oletko samaa vai eri mieltä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa). Merkitse valintasi ympyröimällä.
Ympyröi jokaisesta väittäimestä vain yksi vaihtoehto.

3.1. Yhteisössäni suhtaudutaan myönteisesti uusiin toimintatapoihin ja annetaan mahdollisuus kokeilla ja kehittyä.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

3.2. Yhteisössäni sovitaan toiminnan tavoitteista yhdessä siten, että kaikki ovat niistä tietoisia.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

3.3. Yhteisössäni seurataan yhteisesti toiminnalle asetettujen tavoitteiden toteutumista.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

3.4. Yhteisöni tuki minua OIVA-hankkeen toteuttamisessa

a) yhteisöni tuki minua käyttämään uusia toimintatapoja.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

b) yhteisöni jäsenet olivat aktiivisesti mukana kanssani kehittämässä uusia toimintatapoja.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

c) yhteisöni hyväksyi käyttämäni uudet toimintatavat.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

3.5. Tuin itse yhteisöäni OIVA-hankkeen toteuttamisessa.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

3.6. Yhteisöni kommunikointitapa asiakkaiden kanssa muuttui OIVA-hankkeen aikana.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

Miten tämä näkyy arjessa?

---

3. Seuraavassa on joukko yhteisösi kommunikoinnin kehittämiseen sekä OIVA-hankkeen toteuttamiseen liittyviä väittämiä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa).

3.7. Esimies tukee kommunikoinnin kehittämistä yhteisössämme.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

3.8. Esimies tuki OIVA-hankkeen toteuttamista

a) huomioimalla videoryhmien aikataulut työvuorolistoja suunnitelta-

essa.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

b) antamalla mahdollisuuden osallistua kaikkiin OIVA -hankkeeseen liittyviin koulutuksiin.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

c) tukemalla videoryhmissä suunniteltujen tavoitteiden toteuttamista

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

d) suhtautumalla myönteisesti uusiin toimintatapoihin ja antamalla mahdollisuuden kokeilla ja kehittyä.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

Millä muilla tavoilla esimiehesi tuki hankkeen toteuttamista?

—

—

3.9. OIVA-hankkeen työntekijät Kehitysvammaliitossa

a) informoivat riittävästi hankkeen etenemisestä.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

b) pitivät yhteyttä riittävästi hankkeen aikana.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

c) toivat asioita esille tarpeeksi käytännönläheisesti niin että ne olivat sovellettavissa arkeen.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

3.10. Otimme itse tarvittaessa yhteyttä OIVA-hankkeen Kehitysvammaliiton työntekijöihin.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

Muuta kommentoitavaa:

—

—

3.11. Hyödyimme muiden OIVA-hankkeeseen osallistuneiden yhteisöjen kokemuksista viedessämme hanketta eteenpäin.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

3.12. Meillä oli mahdollisuus pitää yhteyttä muihin OIVA-yhteisöihin.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9 en
osaa sanoa

Mikä oli paras tapa pitää yhteyttä eri OIVA-yhteisöjen välillä?

VIDEOPROSESSI OIVA-HANKKEESSA

1. Osallistuin videoryhmiin ____ kertaa.

2. Videointi

Minua videoitiin Kyllä Ei Jos vastasit kyllä, vastaa kysymyksiin 2.1-2.7. Jos vastasit ei, vastaa kysymykseen 2.8.

Seuraavassa on joukko väitteitä liittyen videointitilanteeseen ja videon katsomiseen OIVA-videoryhmissä. Arvioi, oletko samaa vai eri mieltä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa). Merkitse valintasi ympyröimällä. **Ympyröi jokaisesta väittämästä vain yksi vaihtoehto.**

2.1. Tunsin oloni vaivautuneeksi videointitilanteessa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.2. Videointi vaikutti toimintaani tilanteessa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.3. Videolaitteiden käyttö oli helppoa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.4. Olin mukana videoryhmässä, jossa minun videoani katsottiin.

Kyllä Jos vastasit kyllä, vastaa kysymyksiin 2.5.-2.7.   Ei

2.5. Videon katselu videoryhmässä tuntui epämiellyttävältä.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.6. Sain sellaista palautetta, josta oli hyötyä.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.7. Opin uutta itsestäni vuorovaikutuskumppanina.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.8. Minua ei videoitu, kos-

ka: _____

3. Seuraavassa on joukko OIVA-hankkeen videotyöskentelyyn liittyviä väittämiä. Arvioi, oletko samaa vai eri mieltä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 9 en osaa sanoa). Merkitse valintasi ympyröimällä. **Ympyröi jokaisesta väittämästä vain yksi vaihtoehto.**

3.1. Videotapaamiset vastasivat odotuksiani.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.2. Ryhmässä tarkasteltavan kysymyksen määrittäminen oli haastavaa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.3. "Toimiva vuorovaikutus" (piirakka) –lomakkeen täyttämistä videon katsomisen jälkeen oli hyötyä.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.4. Tapaamisella käydystä keskustelusta oli hyötyä arkityössä.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.5. Videoryhmän ohjaaja antoi tapaamisella riittävästi tilaa osallistujien keskusteluille ja pohdintoille.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.6. Jatkoimme tapaamisella aloitettua keskustelua yksikössämme.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.2. Seuraavassa on joukko OIVA-hankkeen videotyöskentelyyn liittyviä väittämiä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 9 en osaa sanoa).

3.7. Ryhmässä asetetut tavoitteet tarjosivat hyviä työkaluja kommunikoinnin kehittämiseen.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.8. Sain vaikuttaa arjen kommunikointitilanteissa kokeiltavien tavoitteiden suunnitteluun.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.9. Tavoitteet asetettiin tarpeeksi konkreettisiksi niin, että niiden toteuttaminen oli helppoa arjessa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.10. Huomioin tavoitteet vuorovaikutustilanteissa asiakkaiden kanssa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.11. Tavoitteeseen palattiin seuraavalla videotapaamisella ja asiaa ideoitii tarvittaessa yhdessä eteenpäin.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.12. Välitin tietoa myös niille OIVA-työntekijöille jotka eivät päässeet mukaan tapaamiseen.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

3.13. Välitin tietoa kommunikoinnin kehittämideoista ja – tavoista muiden yksiköiden työntekijöille.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

Muuta kommentoitavaa videoprosessista?

TYÖNTEKIJÄ VUOROVAIKUTUSKUMPPANINA

Kommunikointiyhteisössä saattaa olla monilla eri tavoilla kommunikoivia kumppaneita erilaisine kommunikointitarpeineen. Kysymyksiin voit vastata pohtimalla *keskimääräistä* kommunikointitilannetta kehitysvammaisen kommunikointikumppanin kanssa. Mikäli tämä tuntuu hankalalta, voit valita yhden *edustajan* kehitysvammaisista kommunikointikumppaneista ja vastata niiden kokemusten pohjalta, joita sinulla on kommunikointitilanteista hänen kanssaan. Ihmisten tavat kommunikoida vaihtelevat tilanteen ja kumppaneiden yksilöllisten ominaisuuksien mukaan, eivätkä vastaukset näin ollen ole ”oikeita” tai ”väärää”.

1. Mitä kommunikointitapoja käytät vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneidesi kanssa?

Arvioi omaa toimintaasi ja kommunikointiasi vuorovaikutustilanteissa kehitysvammaisten kommunikointikumppanin kanssa (1 harvoin, 2 melko harvoin, 3, puolet ajasta, 4 melko usein, 5 usein ja 9 ei arvioitavissa). Merkitse valintasi ympyröimällä. **Ympyröi jokaisesta kohdasta vain yksi vaihtoehto.**

1.1. Luon tilanteita, jotka houkuttelevat kumppaniani vuorovaikutukseen ja kommunikointiin kanssani.
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.2. Seuraan tarkkaavaisesti kumppanini mielenkiinnon kohteita (mihin asioihin / esineisiin hänen huomionsa kiinnittyy).
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.3. Tarjoan keskustelunaiheita, joiden tiedän tai arvelen kiinnostavan kumppaniani.
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1. Mitä kommunikointitapoja käytät vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneidesi kanssa? (1 harvoin, 2 melko harvoin, 3, puolet ajasta, 4 melko usein, 5 usein ja 9 ei arvioitavissa)

1.4. Pidän huomioni kumppanissani koko vuorovaikutustapahtuman ajan, enkä välitä siitä, mitä ympäristössä tapahtuu.
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.5. Tiedän, millainen vuorovaikutustahti sopii kumppanilleni ja pystyn sovittamaan kommunikointini ja siinä pitämäni tauot hänen tarpeidensa mukaiseksi.
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.6. Ilmaisen odottavani kumppanini viestiä.
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.7. Annan kumppanini päättää aiheen, josta kommunikoimme.
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.8. Annan kumppanini päättää, kuinka kauan toimimme tietyn esineen, toiminnon tai asian parissa.
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.9. Seuraan tarkkaavaisesti kumppanini kommunikointialoitteita (esim. ilmeet, eleet, viittomat, toiminta, ääntely, sanat, osoittaminen).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.10. Osoitan esimerkiksi kommentoimalla, ilmeillä tai eleillä olevani kiinnostunut siitä, mitä kumppanini tekee tai ilmaisee.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.11. Vastaan kumppanini kommunikointialoitteisiin.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.12. Käytän kommunikoidessani riittävän selkeää ja yksinkertaista kieltä (lyhyitä, selkeitä lauseita ja ikä- ja kehitystasoon sopiva kieltä).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.13. Käytän kommunikoidessani samoja ilmaisukeinoja kuin kumppanini käyttää kommunikoidessaan minulle (esim. viiton, osoitan tai käytän kuvia oman puheeni ohessa).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.14. Tarkkailen, ymmärtääkö kumppanini minun viestejäni.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.15. Tarkistan, olenko ymmärtänyt kumppanini viestin oikein (esim. tulkitsemalla hänen viestinsä sanallisesti, nimeämällä asian tai kysymällä).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.16. Ilmaisen kumppanilleni selvästi, jos en itse ymmärrä hänen viestiään.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

2. Oletko havainnut omassa tavassasi olla vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppanien kanssa muutosta OIVA-hankkeen aikana?

Kyllä En

Jos vastasit kyllä, miten olet muuttunut ja miten muutos näkyy arjessa?

---

3. Mitkä asiat omassa kommunikointitavassasi mielestäsi edistävät vuorovaikutuksen toimivuutta ja helpottavat kumppanisi tasa-arvoista osallistumista vuorovaikutustilanteisiin?

---

4. Omat tietoni ja taitoni kommunikoinnista ja vuorovaikutuksesta ovat riittävät.

täysin jonkin verran jonkin verran täysin
en osaa samaa mieltä samaa mieltä eri mieltä eri mieltä
samaa mieltä sanoa

1

9

2

3

4

5. a) Mitä puhetta korvaavia kommunikointikeinoja itse käytät puhekommunikointisi tukena keskustellessasi kehitysvammaisen kumppanisi kanssa?

---

5. b) Ovatko käyttämäsi kommunikointikeinot muuttuneet OIVA-hankkeen aikana? Kerro miten?

---

6. Missä vuorovaikutukseen ja kommunikointiin liittyvissä asioissa haluaisit kehittyä edelleen?

VUOROVAIKUTUS KEHITYSVAMMAISEN KUMPPANIN KANSSA

1. Seuraavassa on joukko kommunikointia ja vuorovaikutusta sekä kehitysvammaista kommunikointikumppania kuvaavia väittämiä.

Arvioi, oletko samaa vai eri mieltä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa). Merkitse valintasi ympyröimällä. **Ympyröi jokaisesta väittämästä vain yksi vaihtoehto.**

1.1. Kommunikoin mielelläni, mutta arjessa on usein niin kiire, että vuorovaikutukseen ei käytännössä riitä aikaa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

1.2. Kommunikointi ja vuorovaikutus kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa kuuluvat työtehtäviini.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

1.3. Ilmeillä, eleillä ja äänтелеillä voi ilmaista monia asioita.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

1.4. Kehitysvammaisen ihminen voi olla tasa-arvoinen kommunikointikumppani, vaikka hänen ilmaisukeinonsa ovatkin rajalliset.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.5. Kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen kehittäminen kuuluvat työtehtäviini.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.6. Haluan oppia uusia asioita ja kokeilla uusia tapoja toimia vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneitteni kanssa.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.7. Kaikki arjen tilanteet, joissa kohtaan kehitysvammaisen kumppanini, ovat tärkeitä vuorovaikutustilanteita.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1. Seuraavassa on joukko kommunikointia ja vuorovaikutusta sekä kehitysvammaista kommunikointikumppania kuvaavia väittämiä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa).

1.8. Arjessa on usein niin kiire, että on parempi tehdä asia itse tai päättää kehitysvammaisen kumppanin puolesta, kuin odottaa hänen viestinsä tai valintansa valmistumista.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.9. Tunnen itseni usein epävarmaksi keskustellessani puhumattoman kumppanin kanssa.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.10. Viittomia, kuvia tai puhelaitetta on hyvä käyttää kaikissa arjen tilanteissa.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.11. Kehitysvammainen kumppani ei aina ymmärrä omaa parastaan.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.12. Viittomia tai kuvia ei tarvitse käyttää silloin, jos kumppani ymmärtää puhetta muutenkin.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.13. Kehitysvammainen ihminen kykenee päättämään monista omista asioistaan ja tekemään valintoja itseään koskevista asioista.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.14. Puhe on ihmisen tärkein ilmaisukeino.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.15. Kehitysvammaisen aikuisen kommunikointikykyä on vaikea enää kehittää.

täysin samaa mieltä 1 2 3 4 täysin eri mieltä 9
en osaa sanoa

1.16. Voin omalla kommunikointitavallani vaikuttaa siihen, miten vuorovaikutus kehitysvammaisen kumppanin kanssa toimii.

2.1. Miksi yksikkönne lähti mukaan OIVA-hankkeeseen?

2.2. Miksi sinä lähdit mukaan OIVA-hankkeeseen?

2.3. Miten hyödyit OIVA-hankkeeseen osallistumisesta?

2.4. Miten olette työyhteisönä hyötynneet OIVA-hankkeesta?

2.5. Miten kehitysvammaiset asiakkaat ovat hyötynneet OIVA-hankkeesta?

2.6. Mitä huonoja puolia OIVA-hankkeeseen osallistumisesta on ollut?

2.7. Suositteisitko tätä työskentelytapaa muillekin yksiköille? Miksi?

2.8. Muuta kommentoitavaa:

Kiitos vastauksistasi!

Liite 4. Puoli vuotta hankkeen päätyttyä jaettu työntekijöiden itsearviointilomake (seurantakartoitus).

OIVA – Osallisuuteen vuorovaikutusaloitteilla

Vaikeimmin kehitysvammaisten ihmisten kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen kehittämishanke

2005–2008

KYSELY HANKKEESSA MUKANA OLLEILLE TYÖNTEKIJÖILLE

Nimi: _____

Päivämäärä: _____

Työyhteisön nimi: _____

Ikä: _____

Työkokemus vammaistyössä: _____ vuotta

Koulutus/ammatti _____ Työtehtävä: _____

TYÖNTEKIJÄ VUOROVAIKUTUSKUMPPANINA

Kommunikointiyhteisössä saattaa olla monilla eri tavoilla kommunikoivia kumppaneita erilaisine kommunikointitarpeineen. Kysymyksiin voit vastata pohtimalla *keskimääräistä* kommunikointitilannetta kehitysvammaisen kommunikointikumppanin kanssa. Mikäli tämä tuntuu hankalalta, voit valita yhden *edustajan* kehitysvammaisista kommunikointikumppaneista ja vastata niiden kokemusten pohjalta, joita sinulla on kommunikointitilanteista hänen kanssaan. Ihmisten tavat kommunikoida vaihtelevat tilanteen ja kumppaneiden yksilöllisten ominaisuuksien mukaan, eivätkä vastaukset näin ollen ole ”oikeita” tai ”väärä”.

1. Mitä kommunikointitapoja käytät vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneidesi kanssa?

Arvioi omaa toimintaasi ja kommunikointiasi vuorovaikutustilanteissa kehitysvammaisten kommunikointikumppaniasi kanssa (1 harvoin, 2 melko harvoin, 3, puolet ajasta, 4 melko usein, 5 usein ja 9 ei arvioitavissa). Merkitse valintasi ympyröimällä. **Ympyröi jokaisesta kohdasta vain yksi vaihtoehto.**

1.1. Luon tilanteita, jotka houkuttelevat kumppaniani vuorovaikutukseen ja kommunikointiin kanssani.
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.2. Seuraan tarkkaavaisesti kumppanini mielenkiinnon kohteita (mihin asioihin / esineisiin hänen huomionsa kiinnittyy).
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.3. Tarjoan keskustelunaiheita, joiden tiedän tai arvelen kiinnostavan kumppaniani.
harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei arvioitavissa

1.4. Pidän huomioni kumppanissani koko vuorovaikutustapahtuman ajan, enkä välitä siitä, mitä ympäristössä tapahtuu.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.5. Tiedän, millainen vuorovaikutustahti sopii kumppanilleni ja pystyn sovittamaan kommunikointini ja siinä pitämäni tauot hänen tarpeidensa mukaiseksi.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.6. Ilmaisen odottavani kumppanini viestiä.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1. Mitä kommunikointitapoja käytät vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneidesi kanssa? (1 harvoin, 2 melko harvoin, 3, puolet ajasta, 4 melko usein, 5 usein ja 9 ei arvioitavissa)

1.7. Annan kumppanini päättää aiheen, josta kommunikoimme.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.8. Annan kumppanini päättää, kuinka kauan toimimme tietyn esineen, toiminnon tai asian parissa.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.9. Seuraan tarkkaavaisesti kumppanini kommunikointialoitteita (esim. ilmeet, eleet, viittomat, toiminta, ääntely, sanat, osoittaminen).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.10. Osoitan esimerkiksi kommentoimalla, ilmeillä tai eleillä olevani kiinnostunut siitä, mitä kumppanini tekee tai ilmaisee.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.11. Vastaan kumppanini kommunikointialoitteisiin.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.12. Käytän kommunikoidessani riittävän selkeää ja yksinkertaista kieltä (lyhyitä, selkeitä lauseita ja ikä- ja kehitystasoon sopiva kieltä).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.13. Käytän kommunikoidessani samoja ilmaisukeinoja kuin kumppani käyttää kommunikoidessaan minulle (esim. viiton, osoitan tai käytän kuvia oman puheeni ohessa).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.14. Tarkkailen, ymmärtääkö kumppanini minun viestejäni.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.15. Tarkistan, olenko ymmärtänyt kumppani viestin oikein (esim. tulkitsemalla hänen viestinsä sanallisesti, nimeämällä asian tai kysymällä).

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

1.16. Ilmaisen kumppanilleni selvästi, jos en itse ymmärrä hänen viestiään.

harvoin 1 2 3 4 5 usein 9 ei
arvioitavissa

Kommentteja tai ajatuksia liittyen edelliseen:

VUOROVAIKUTUS KEHITYSVAMMAISEN KUMPPANIN KANSSA

2. Seuraavassa on joukko kommunikointia ja vuorovaikutusta sekä kehitysvammaista kommunikointikumppania kuvaavia väittämiä.

Arvioi, oletko samaa vai eri mieltä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa). Merkitse valintasi ympyröimällä. **Ympyröi jokaisesta väittämästä vain yksi vaihtoehto.**

2.1. Kommunikoin mielelläni, mutta arjessa on usein niin kiire, että vuorovaikutukseen ei käytännössä riitä aikaa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.2. Kommunikointi ja vuorovaikutus kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa kuuluvat työtehtäviini.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.3. Ilmeillä, eleillä ja äänтелеillä voi ilmaista monia asioita.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2. Seuraavassa on joukko kommunikointia ja vuorovaikutusta sekä kehitysvammaista kommunikointikumppania kuvaavia väittämiä (1 täysin samaa mieltä, 2 jonkin verran samaa mieltä, 3 jonkin verran eri mieltä, 4 täysin eri mieltä, 9 en osaa sanoa).

2.4. Kehitysvammaisen ihminen voi olla tasa-arvoinen kommunikointikumppani, vaikka hänen ilmaisukeinonsa ovatkin rajalliset.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.5. Kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen kehittäminen kuuluvat työtehtäviini.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.6. Haluan oppia uusia asioita ja kokeilla uusia tapoja toimia vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneitteni kanssa.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.7. Kaikki arjen tilanteet, joissa kohtaan kehitysvammaisen kumppanini, ovat tärkeitä vuorovaikutustilanteita.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.8. Arjessa on usein niin kiire, että on parempi tehdä asia itse tai päättää kehitysvammaisen kumppanin puolesta, kuin odottaa hänen viestinsä tai valintansa valmistumista.

täysin samaa mieltä 1   2   3   4   täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.9. Tunnen itseni usein epävarmaksi keskustellessani puhumattoman kumppanin kanssa.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.10. Viittomia, kuvia tai puhelaitetta on hyvä käyttää kaikissa arjen tilanteissa.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.11. Kehitysvammaisen kumppani ei aina ymmärrä omaa parastaan.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.12. Viittomia tai kuvia ei tarvitse käyttää silloin, jos kumppani ymmärtää puhetta muutenkin.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.13. Kehitysvammaisen ihminen kykenee päättämään monista omista asioistaan ja tekemään valintoja itseään koskevista asioista.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.14. Puhe on ihmisen tärkein ilmaisukeino.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.15. Kehitysvammaisen aikuisen kommunikointikykyä on vaikea enää kehittää.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.16. Voin omalla kommunikointitavallani vaikuttaa siihen, miten vuorovaikutus kehitysvammaisen kumppanin kanssa toimii.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.17. Kommunikoinnin kuntoutuksen tulee kohdistua pelkästään kehitysvammaisen kumppanin taitojen kehittämiseen.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

2.18. Olen kiinnostunut kehitysvammaisen kumppanini ajatuksista ja mielipiteistä ja haluan oppia ymmärtämään häntä paremmin.
täysin samaa mieltä 1   2   3   4 täysin eri mieltä   9
en osaa sanoa

Kommentteja tai ajatuksia liittyen edelliseen:

Vastaa muutamalla lauseella seuraaviin kysymyksiin.

1. Millaista yhteisönne vuorovaikutus on nykyisin?

---

2. Miten OIVA-hanke näkyy yhteisössänne nyt?

---

3. a) Mitä OIVA-hankkeen oivalluksista on jäänyt arkeen?

---

3. b) Mikä on tukenut näiden asioiden juurtumista käytännön työhön?

---

4. a) Mitä OIVA-hankkeeseen liittyvää olisit toivonut jäävän arkeen?

---

4. b) Mikä on estänyt näiden asioiden juurtumista käytännön työhön?

Liite 5. Itsearviointilomakkeiden vastauksista koostetut taulukot.

Työntekijä vuorovaikutuskumppanina. Vastaukset A=ennen hanketta tehty alkukartoitus, B= hankkeen päätyttyä tehty loppukartoitus ja C=puoli vuotta hankkeen jälkeen tehty seurantakartoitus. 1=harvoin, 2=melko harvoin, 3=puolet ajasta, 4=melko usein, 5=usein, 9=ei arvioitavissa. Tutkielmassa käsitellyt väittämät on lihavoitu.

Väittämä	Tutkittava 1			Tutkittava 2			Tutkittava 3			Tutkittava 4			Tutkittava 5			Tutkittava		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
1.1 Luon tilanteita, jotka houkuttelevat kumppaniani vuorovaikutukseen ja kommunikointiin kanssani.	4	4	4	4	5	5	4	4	4	9	4	5	4/5	4	4	4	4	4
1.2 Seuraan tarkkaavaisesti kumppanini mielenkiinnon kohteita (mihin asioihin/esineisiin hänen huomionsa kiinnittyy).	4	3	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4/5	4	4	3	4	4
1.3 Tarjoan keskustelunaiheita, joiden tiedän tai arvelen kiinnostavan kumppaniani.	4	9	3	5	5	5	5	4	5	5	4	5	4/5	4	4	4	4	4
1.4 Pidän huomioni kumppanissani koko vuorovaikutustapahtuman ajan, enkä välitä siitä, mitä ympäristössä tapahtuu.	3	3	3	3	9	3	4	4	4	2	5	4	4	3	3	3	3	3
1.5 Tiedän, millainen vuorovaikutustahti sopii kumppanilleni ja pystyn sovittamaan kommunikointini ja siinä pitämäni tauot hänen tarpeidensa mukaiseksi.	3	2	4	5	5	4	4	4	5	4	4	4	4	4	4	4	4	4
1.6 Ilmaisen odottavani kumppanin viestiä.	4	4	4	4	5	5	4	5	5	4	4	5	5	3	4	5	4	3
1.7 Annan kumppanini päättää aiheen, josta kommunikoimme.	3	3	3	4	4	4	2	4	4	9	4	4	4	3	3	9	3	3
1.8 Annan kumppanini päättää, kuinka kauan toimimme tietyn esineen, toiminnon tai asian parissa.	3	-	3	4	4	4	2	3	3	9	3	4	4	3	3	9	3	4
1.9 Seuraan tarkkaavaisesti kumppanini kommunikointialoitteita (esim. ilmeet, eleet, viittomat, toiminta, ääntely, sanat, osoitta-	4	4	4	5	5	5	5	4	5	5	5	5	4/5	4	4	5	4	4

minen).																			
1.10 Osoitan esimerkiksi kommentoimalla, ilmeillä tai eleillä olevani kiinnostunut siitä, mitä kumppanini tekee tai ilmaisee.	4	4	4	5	5	5	5	4	5	5	4	5	4/5	4	4	4	4	4	4
1.11 Vastaan kumppanini kommunikointialoitteisiin.	4	4	4	5	5	5	5	4	5	5	5	4	4/5	4	4	3	4	4	4
1.12 Käytän kommunikoidessani riittävän selkeää ja yksinkertaista kieltä (lyhyitä, selkeitä lauseita ja ikä- ja kehitystasoon sopivaa kieltä).	4	-	4	5	5	5	2	4	5	5	4	4	5	4	4	5	4	3	3
1.13 Käytän kommunikoidessani samoja ilmaisukeinoja kuin kumppani käyttää kommunikoidessaan minulle (esim. viiton, osoitan tai käytän kuvia omaan puheeni ohessa).	4	-	4	4	4	5	1	3	3	4	4	5	5	5	4	5	5	5	5
1.14 Tarkkailen, ymmärtääkö kumppanini minun viestejäni.	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	4	4	5	4	4	4
1.15 Tarkistan, olenko ymmärtänyt kumppanin viestin oikein (esim. tulkitsemalla hänen viestinsä sanallisesti, nimeämällä asian tai kysymällä).	3	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	4	4/5	5	4	5	5	5	4
1.16 Ilmaisen kumppanilleni selvästi, jos en itse ymmärrä hänen viestiään	5	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	4	5	5	5	5

Vuorovaikutus kehitysvammaisen kumppanin kanssa. Vastaukset A=ennen hanketta tehty alkukartoitus, B= hankkeen päätyttyä tehty loppukartoitus ja C=puoli vuotta hankkeen jälkeen tehty seurantakartoitus. 1=täysin samaa mieltä, 2=jonkin verran samaa mieltä, 3= jonkin verran eri mieltä, 4= täysin eri mieltä, 9=en osaa sanoa. Tutkielmassa käsitellyt väittämät on lihavoitu.

Väittämä	Tutkittava 1			Tutkittava 2			Tutkittava 3			Tutkittava 4			Tutkittava 5			Tutkittava 6		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
2.1 Kommunikoin mielelläni, mutta arjessa on usein niin kiire, että vuorovaikutukseen ei käytännössä riitä aikaa.	3	3	3	3	1	2	3	4	4	1	2	3	2	3	3	2	3	3
2.2 Kommunikointi ja vuorovaikutus kehitysvammaisten kumppaneiden kanssa kuuluvat työtehtäviini.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2.3 Ilmeillä, eleillä ja ään-telemällä voi ilmaista monia asioita.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2.4 Kehitysvammaisen ihminen voi olla tasa-arvoinen kommunikointikumppani, vaikka hänen ilmaisukeinonsa ovatkin rajalliset.	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2/ 3	2	2	9	1	1
2.5 Kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen kehittäminen kuuluvat työtehtäviini.	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2.6 Haluan oppia uusia asioita ja kokeilla uusia tapoja toimia vuorovaikutuksessa kehitysvammaisten kumppaneitteni kanssa.	1	2	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2.7 Kaikki arjen tilanteet, joissa kohtaan kehitysvammaisen kumppanini, ovat tärkeitä vuorovaikutustilanteita.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2.8 Arjessa on usein niin kiire, että on parempi tehdä asia itse tai päättää kehitysvammaisen kumppanin puolesta, kuin odottaa hänen viestinsä tai valintansa valmistumista.	3	4	4	4	2	3	4	4	4	2	2	3	2/ 3	3	3	4	4	4
2.9 Tunnen itseni usein epävarmaksi keskustellessani puhumattoman kumppanin kanssa.	4	4	3	9	2	2	4	3	4	2	2	3	2	4	3	2	4	4

